नेपाल
राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
सिंहदरवार, काठमाण्डौं
२०७५

Nepal National REDD+ Strategy 2018

नेपाल राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति २०७५

Nepal
National REDD+ Strategy

Government of Nepal
Ministry of Forests and Environment
Singh Durbar, Kathmandu
2018

Government of Nepal
Ministry of Forests and Environment

Ph. 4211567
4211892
4211928
4211936
4211742
4211862
Fax. 4211868

P.O.Box No. 3987
Singha Durbar, Kathmandu

Ref. No.

Date :-

Foreword

Nepal is a party to a number of Multilateral Environmental Agreements (MEAs), including but are not limited to, UN Framework Convention on Climate Change, UN Convention on Biological diversity, UN Convention to Combat Desertification, Paris Agreement and the Indigenous and Tribal Peoples Convention (shortly known as ILO 169). Despite its minimum green house gas emission, Nepal has made commitment to reducing emission of greenhouse gases as a part of its Nationally Determined Contribution (NDC). Reducing Emission from Deforestation and Forest Degradation and associated activities (REDD+) is one of the programs Nepal has initiated to contribute to achieving goals of these agreements and commitments.

About 45 percent of Nepal's area is covered by forests, which provide a range of ecosystem goods and services at local, national, regional and global scale. The country adopts a community-based approach to sustainably managing forest ecosystems and adheres to the principles of fair and equitable sharing of benefits flowing from these resources. In this connection, Nepal has been participating in REDD+ since 2008. It has completed the readiness phase of the program moving toward the demonstration phase with a plan to implement a number of forest-related activities, such as scaling up sustainable management of forests, expanding community-based forest management, engaging private sector in forest plantation, increasing access of indigenous peoples, local communities and women to decision making of forestry governance and establishing fair and equitable benefit sharing mechanisms.

Nepal National REDD+ Strategy has been approved in line with country's needs for managing its forests and biodiversity for national prosperity as well as its commitment to MEAs including decisions of UNFCCC on REDD+. Ministry of Forests and Environment is committed to implementing the Strategy from community-based, multistakeholder, gender and socially inclusive approach in effective coordination with multiple actors including government agencies (federal, state and local level), civil society, community groups, private sector and development/conservation partners.

I would like to express my sincere thanks to all those who were involved in the formulation of this Strategy. I believe this Strategy will be crucial for directing Nepal's REDD+ readiness, process and results in a way that safeguards social harmony and ecological integrity while increasing a number of carbon and non-carbon benefits to the people, forests and the planet.

Shakti Bahadur Basnet

Minister for Forests and Environment

19/04/2018

Government of Nepal

Ministry of Forests and Environment

Government of Nepal Ministry of Forest & Environment Singhadurbar, Kathmandu

Ref no :

Ph: 4211567
4211892
4211928
4211936
4211742
4211862
Fax: 4211868
P.O.Box No. 3987
Singha Durbar, Kathmandu

Acknowledgements

Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation along with the Role of Conservation, Sustainable Management of Forests and Enhancement of Forest Carbon Stock in Developing Countries (Shortly known as REDD+) is a high priority program of the Government of Nepal. REDD+ contributes to reducing green house gases, while at the same time, provides a range of opportunities including scaling up sustainable forest management, ensuring social and ecological sageguards, ensuring equitable benefit sharing, building capacity of women, indigenous peoples and local communities, supporting livelihoods of forest-dependent families and fostering global partnership in ecosystem, biodiversity and climate actions. Nepal has made substantial progress in REDD+readiness since 2008.

Nepal National REDD+ Strategy aims at enhancing carbon and non-carbon benefits of forest ecosystems in the country for the prosperity of the people in a partnership from local to global levels. The Strategy adopts a multistakeholder, community-based and gender and socially inclusive approach to REDD+, which is appropriate in line with the country's leadership in participatory model of forests and biodiversity management.

Many individuals and institutions have made remarkable contributions to formulating this Strategy. I would like to express my sincere thanks to Dr. Sindhu Prasad Dhungana, the Joint Secretary and Chief of REDD Implementation Centre for leading the process toward the finalization and endorsement of the Strategy. Likewise, I am also thankful to the former Chiefs of the Centre: Mr. Prakash Nath Pyakurel, Mr. Man Bahadur Khadka, Mr. Resham Dangi, Mr. Rajendra Kafle, Dr. Krishna Chandra Paudel, Mr. Rishi Ram Tripathi, Mr. Krishna Prasad Acharya and Mr. Jagadish Chandra Baral for leading REDD+ readiness including contribution to preparing this Strategy. I am greatful to several development partners including, but are not limited to, Forest Carbon Partnership Facility of the World Bank, UN-REDD, UNDP Nepal, FAO Country Office, WWF Nepal, Hariyo Ban Program, International Centre for Integrated Mountain Development (ICIMOD) and country offices of DFID, SDC, FINNIDA, USAID, GIZ and NORAD for technical and/or financial support to Nepal's REDD+ in general and to develop this Strategy in particular.

Following the endorsement of this Strategy, the Ministry of Forests and Environment through its National REDD+ Centre is moving on to the implementation phase of the REDD+. Contributions from all sectors and actors to this end will be highly appreciated.

Bishwa Nath Oli, PhD

Secretary

19/04/2018

Government of Nepal
Ministry of Forests and Environment
REDD Implementation Center
Babarmahal, Kathmandu

Ph: 01-4239126
Fax: 977-1-4215261

Government of Nepal
Ministry of Forests and Environment
REDD Implementation Centre
Babarmahal, Kathmandu

Ref no :

Acknowledgements

Nepal National REDD+ Strategy, 2018 was approved by the Ministry of Forests and Environment on April 19, 2018. A series of consultations were made during its preparation followed by a meeting of REDD Working Group (currently National REDD+ Coordination Committee) and REDD Apex Body (currently National REDD+ Steering Committee) before it was finalized for approval.

I would like to express my sincere thanks to individuals and organizations for their contributions to finalizing this Strategy. I am thankful to the task team headed by Dr. Dhurba Prasad Acharya with Eveline Trines, Mr. Hari Prasad Bhattarai, Dr. Dilli Raj Khanal, Mr. Gyanendra Karki, Mr. Basanta Gautam, Mr. Ram Prasad Acharya and Mr Wonder van Goor for organizing consultations and preparing the initial draft. The contributions made by government officials, particularly Dr. Ram Prasad Lamsal, Dr. Pem Narayan Kandel, Mr. Bijaya Raj Poudel, Dr. Akhileshwor Lal Karna, Dr. Deepak Kharal, Mr. Sanjib Rai, Ms. Radha Wagle, Mr. Dhananjaya Paudyal, Dr. Maheshwor Dhakal, Mr. Chandra Man Dangol, Mr. Prakash Lamsal and Mr. Sagar Rimal were tremendous.

I am greatful to colleagues from development and conservation partners, particularly Mr. Drona Raj Ghimire from World Bank country office, Mr. Vijaya Singh, Mr. Vijaya Prasad Keshari, Mr. Ananda Bhandari from UNDP; and Mr. Ghana Shyam Gurung, Mr. Santosh Mani Nepal, Mr. Ugan Manandhar, Mr. Ananta Bhandari, Mr. Keshav Khanal, Dr. Yadav Prasad Kandel, Mr. Subash Lohani, Mr. Llyod Gamble, Judy Oglethorpe, Matt Erke and Mona Wang from WWF, Mr. Netra Sapkota from USAID, Dr. Shanta Raj Gyawali from Hariyo Ban Program, Mr. Chudamani Joshi from FINNIDA, Dr. Manohara Khadka from SDC, Dr. Bharat Pokhrel from Helvetas, Mr. Kai Windhorst from GIZ and Dr. Bhaskar Singh Karky from ICIMOD.

I am also thankful to civil society partners, particularly Mr. Ganesh Karki, Ms. Bharati Pathak, Mr. Birkha Shahi and Mr. Dil Raj Khanal from FECOFUN, Mr. Jagat Baram and Mr. Tunga Rai from NEFIN, Mr. Ganesh B.K. from RDN, Mr. Ram Rup Kurmi and Mr. Bhola Bhattarai from ACOFUN, Ms. Rama Ale Magar from Himawanti, Dr. Naya Sharma, Mr. Shambhu Dangal and Mr. Anukram Adhikari from Forest Action, Dr. Pasang Sherpa and Ms. Pasang Dolma Sherpa from CIPRED, Ms. Dibya Gurung from WOCAN, Mr. Shambhu Charmakar from ANSAB and Ms. Apsara Chapagai and Mr. Bhola Khatiwada from COFSUN.

Thanks are due to staff members of RIC for their hard-work in supporting to bring the Strategy into this shape. They include Dr. Mohan Prasad Paudel, Dr. Narendra Chand, Mr. Ajaya Vikram Manandhar, Mr. Mohan Chandra BK, Ms. Srijana Shrestha, Mr. Hari Pandey, Mr. Hari Krishna Laudari, Mr. Nawa Raj Pandit, Mr. Ram Chandra Khadka, Mr. Prem Dhungana, Mr. Narendra Thapa, Ms. Sushmita Thapa and Mr. Shiva Khadka.

Sindhu Prasad Dhungana
Joint Secretary and Chief

Nepal National REDD+ Strategy

(2018 - 2022)

Citation: MoFE (2018). Nepal National REDD+ Strategy (2018-2022), Ministry of Forests and Environment, Government of Nepal.

Cover image: © Akash Shrestha

Prepared and Published by: REDD Implementation Centre, Babarmahal on the behalf of Ministry of Forests and Environment, Government of Nepal

Copyright: Government of Nepal, Ministry of Forests and Environment

Government of Nepal

Ministry of Forests and Environment

Singhadurbar, Kathmandu

Nepal

Endorsed on 19/04/2018

Table of Contents

Acronyms

1. Introduction....1

1.1 Context of REDD+ in Nepal....1

1.2 Nepal's Journey Towards REDD+....2

1.3 Strategy Formulation Process....3

1.4 Structure of the Strategy Document....3

2. Landuse, Forest Cover Change and their Drivers....5

2.1 Land Use Change....5

2.2 Forest Cover Change....6

2.3 Drivers of Deforestation and Forest Degradation....8

2.4 Forest Monitoring System....9

2.5 Efforts to Address Deforestation and Forest Degradation....9

3. Policies, Governance, Institutions and Tenure....10

3.1 Assessment of Policies and Laws in the Context of REDD+....10

3.2 Forest Tenure, Governance and Institutions....11

3.2.1 Forest Tenures and Resource Rights....11

3.2.2 Governance....12

3.2.3 Institutional Arrangement....12

3.2.4 Forest Financing....13

3.2.5 Carbon Rights and Benefit Sharing....13

3.2.6 Gender Equity....13

3.2.7 Social Inclusion....13

4. Vision, Mission, Objectives and Strategies....15

4.1 Vision....15

4.2 Mission....15

4.3 Objectives....15

4.4 Guiding Principles....16
4.5 Strategies and Action....16
4.6 Challenges For Implementing the Strategy and Measures to Address....21
5. Implementation Arrangements....23
5.1 Scope, Scale and Approach....23
5.2 Phases of REDD+ Implementation....25
5.3 Institutional Framework....25
5.3.1 Institutional Arrangement for REDD+ Implementation....25
5.3.2 Institutional Arrangement for Monitoring and MRV System....29
5.3.3 Institutional Arrangement for Implementing Safeguards....29
5.3.4 Institutional Arrangement for Feedback Grievance Redress Mechanism....30
5.4 Benefit Sharing Arrangement....30
5.5 Policy and Legal Arrangements....30
5.5.1 Institutionalization of REDD+ Program Entity....30
5.5.2 Strengthening Administrative Capability of NRC....30
5.5.3 Policy and Legal Environment for the Implementation of Strategy....31
5.5.4 Harmonization of Sector Legislations....31
5.6 REDD+ Fund Management....31
6. Safeguard Measures....32
6.1 Potential Social and Environmental Impacts....32
6.2 Social and Environment Safeguards System....33
6.3 Review and Harmonization of The REDD+ SESA and ESMF....33
6.4 Safeguard Information System (SIS)....34
6.5 Feedback and Grievance Redress Mechanisms....34
7. Forest Reference Level....35
7.1 Method for The Estimation of The FRL....35
7.2 Available Data Sets....36
8. National Forest Monitoring System (NFMS)....38
8.1 Design of a National Forest Monitoring System (NFMS)....38
8.2 The National Forest Database and National Forest Information System (NFD and NFIS)....39
9. Finance for Implementing The Strategy....41
10. Implementation Steps....42
References....44

List Of Tables

Table 1. Land Use and Land Cover Change Between 1978/79 To 1985/86 And 1994....6
Table 2. Forest Cover Status during five different time-period....6
Table 3. Direct Drivers, Their Nature, Priority, and Affected Regions....8
Table 4. Proposed implementation Steps....43

Acronyms and Abbreviations

AD	Activity Data
ADB	Asian Development Bank
CBD	Convention on Biological Diversity
CBS	Central Bureau of Statistics
CHAL	Chitwan-Annapurna Landscape
CIAA	Commission for the Investigation of Abuse of Authority
CF	Community Forest
CFCC	Community Forest Co-ordination Committee
CFM	Collaborative Forest Management
CFUG	Community Forest User Group
CIFOR	Centre for International Forestry Research
COP	Conference of the Parties
CSO	Civil Society Organization
DD	Deforestation and Forest Degradation
DFID	Department for International Development (UK)
DFO	District Forest Office
DFRS	Department of Forest Research and Survey
DFSCC	District Forestry Sector Coordination Committee
DMRVD	District REDD+ MRV Desk
DoFSC	Department of Forests and Soil Conservation
DRPMD	District/ Protected Area REDD+ Program Management Desk
ER-PIN	Emission Reductions Project Idea Note
ERPD	Emission Reductions Program Document
ESAMU	Environmental and Social Assessment and Monitoring Unit
ESFM	Environmental and Social Management Framework
ESMP	Environment and Social Management Plan
FCPF	Forest Carbon Partnership Facility
FCTF	Forest Carbon Trust Fund
FGRM	Feedback and Grievance Redress Mechanism
FPIC	Free, Prior and Informed Consent
FRA	Forest Resource Assessment
FRTC	Forest Research and Training Centre
FSCMD	Forest Survey and Carbon Measurement Division
GESI	Gender Equity and Social Inclusion
GIDC	Government Integrated Data Centre
GIS	Geographic Information System
GoN	Government of Nepal
GRM	Grievance Redress Mechanism
Ha	Hectare
ICIMOD	International Centre for Integrated Mountain Development
ILO	International Labor Organization
INC	Initial National Communication
IP	Indigenous Peoples
IPO	Indigenous Peoples Organization

LAMP	LiDAR-Assisted Mulit-source Program
LFUG	Leasehold Forest User Group
LULUCF	Land use, Land-use Change, and Forestry
MoFE	Ministry of Forests and Environment
MRV	Measurement, Reporting and Verification
MPFS	Master Plan for the Forestry Sector
NFD	National Forest Database
NFDIN	National Foundation for the Development of Indigenous Nationalities
NFI	National Forest Inventory
NFIS	National Forest Information System
NFMS	National Forest Monitoring System
NGO	Non-Governmental Organization
NITC	National Information and Technology Centre
NR	Nepalese Rupee
NRC	National REDD+ Centre
NRCC	National REDD+ Coordination Committee
NRSC	National REDD+ Steering Committee
OSFIS	Open Source Forest Information System
PA	Protected Area
PES	Payment for Ecosystem Services
REDD+	Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation Plus Conservation of Forests Carbon Stock, Sustainable Management of Forests and Enhancement of Forest Carbon Stock.
REDD IC	REDD Implementation Centre (formerly REDD Cell)
REL	Reference Emission Level
RFD	Regional Forest Director
RL	Reference Level
R-PIN	Readiness Plan Idea Note
R-PP	Readiness Preparation Proposal
RRFO	Regional REDD+ Focal Office
RRMU	Regional REDD+ MRV Unit
RWG	REDD Working Group
SDC	Swiss Development Cooperation
SES	Social and Environmental Safeguards
SESA	Strategic Environmental and Social Assessment
SIS	Safeguard Information System
TAL	Terai Arc Landscape
UNFCCC	United Nations Framework Convention on Climate Change
UN-REDD	United Nations Collaborative Programme on Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation in Developing Countries
USAID	United States Agency for International Development
VDC	Village Development Committee
WB	World Bank
WECS	Water and Energy Commission Secretariat

© Srijana Shrestha

1 Introduction

1.1 Context of REDD+ in Nepal

The landscape of Nepal is topographically, physiographically and culturally diverse, with a complex mosaic of agriculture and forestland (Ministry of Forests and Soil Conservation (MFSC), 2010). The area of the country is 14.71 million hectares, of which 6.61 million hectares (44.74 percent) is covered by forests and other wooded land (DFRS, 2015). Over the last 50 years time, significant forest area was converted to agricultural land, degraded to shrub land, or deforested for other purposes such as roads and settlements. The area of natural forests decreased by an average of 1.7 percent per annum and shrub land increased by an average of 7.4 percent per annum during the period between 1978/79 and 1994. However, the recent Forest Resource Assessment (2010-2014) reported an increase in forest area and decrease in shrub area between 1994 and 2010/11: forest area increased by 2.33 percent per annum and shrub/other wooded land decreased by 3.44 percent per annum (DFRS, 2015). Factors responsible for these results include the success of community-based forest management such as community forestry, leasehold forestry, collaborative forestry, buffer zones and conservation areas. These figures may also be affected by differences in methodology used in the Second National Forest Inventory (NFI) carried out in 1987-1998 and the third carried out in 2010-2014. Despite the overall improvement in national forest cover, trends in deforestation and forest degradation vary

considerably across the physiographic regions.

Recent studies have identified at least nine drivers of deforestation and forest degradation, including unsustainable harvesting, encroachment, overgrazing, forest fire, unplanned infrastructure development and invasive species. Deforestation and forest degradation are posing direct threats to the livelihoods of a large number of people, particularly forest-dependent poor people, indigenous people and local communities. In addition, rapid urbanization and ongoing reconstruction following the 2015 earthquake have increased demand for forest products, which may trigger further forest degradation. The dire need to address deforestation and forest degradation has opened up an opportunity for Nepal to participate in Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation plus role of conservation, sustainable management of forests and enhancement of carbon stock (a program collectively known as REDD+).

By participating in REDD+ program, Nepal has the potential to generate revenue from carbon financing as well as non-carbon benefits for the country and its people. Nepal envisions that REDD+ implementation will assist in advancing sustainable forest management, with the integration of various sectoral policies that optimize cross-sectoral synergies, which will ultimately lead to an improvement in forest law enforcement and governance in general, with needed amendment of acts and regulations that accommodate concerns of stakeholders and comply with relevant international standards, agreements and decisions. National participation in REDD+ will also contribute to global low-carbon economic development pathways and the global sustainable development agenda.

1.2 Nepal's REDD+ Journey

Nepal is a party to the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), the Kyoto Protocol and the Paris Agreement. After the 13th UNFCCC Conference of the Parties (COP13) in Bali in 2007, Nepal initiated various REDD readiness activities. The then Ministry of Forests and Soil Conservation submitted a REDD Readiness Plan Idea Note (R-PIN) to the Forest Carbon Partnership Facility (FCPF) of the World Bank in March 2008. Subsequently, Nepal'sREDD Forestry and Climate Change Cell, now called the National REDD+ Centre (NRC), was established under the Ministry of Forests and Soil Conservation. The government then prepared the Readiness Preparation Proposal (R-PP), which was submitted to FCPF in April 2010 and endorsed by the FCPF Participants Committee in June 2010.

As planned in the R-PP, many studies have been carried out in key areas including,a strategic environmental and social assessment (SESA) andenvironmental and social management framework (ESMF); analytical studies on drivers of deforestation and forest degradation; carbon ownership, the political economy of land use and the value of Nepal's forests; measurement, reporting and verification (MRV); and reference level/reference emission level (RL/REL). These have resultedin a largeamount of valuable knowledge, providing a base for effective design and implementation of a National REDD+ Strategy.

In December 2013, Nepal submitted a Mid-Term Report (MTR) on R-PP progress to FCPF. The MTR reflected progress in several areas (national arrangements and management; assessment of land use and drivers; forest law and governance; and national forest monitoring systems) but recognized that several other areas required additional focus nationally. In light ofthe readiness gaps identified by the MTR, Nepal prepared a Readiness Package through a multi-stakeholder self-assessment process, which was endorsed by the FCPF in 2016. This enabled access to an additional grant to complete readiness activities. As a readiness demonstration, Nepal is currently developing an Emission Reduction Program Document (ERPD) at subnational scale in 13 districts of the TeraiArc Landscape (TAL). The readiness activities have been supported by several donors, especially FCPF managed by the World Bank,

UN-REDD Program and development partners such as USAID, SDC, DFID, NORAD andGIZ.Nepal also submitted its National Forest Reference Level to UNFCCC in 2017 for its review.

To oversee and implement REDD+, the Ministry of Forests and Enviromentestablished a three-tiered institutional mechanism, including: 1) REDD+ multi-sectoral and multi-stakeholder coordinating and monitoring committee, called the apex body; 2) REDD Working Group ; and 3) National REDD Center as the coordinating entity. In addition, a stakeholder forum was establishedto engage a wide range of stakeholders in the entire REDD+ process. These institutional mechanisms, however, have been restructured in this Strategy.

In the national and international level, Nepal has committed to reduce emissions by addressing drivers of deforestation and forest degradation, and therefore it is actively engaged in the REDD readiness and implementation process.This process is an important step towards decentralization of forest management, strengthening of community-based forestry and resource use,enhancement of non-carbon benefits and recognition of customary practices. This process also creates opportunities to access finance for REDD+.

1.3 Strategy Formulation Process

In the development of the R-PP, critical issues, such as tenure rights, access to traditional forest resources, carbon rights, forest governance, benefit distribution and safeguards were identified. These topics were subsequently discussed in various national and sub-national meetings and were addressed in the various assessments and National REDD+ Strategy development.

Nepal has been implementing a series of activities as stipulated in the R-PP to prepare for a REDD+ mechanism to harness potential benefits of performance-based payments. A number of REDD Readiness studies, including Drivers of Deforestation and Forest Degradation, Forest Reference Level, Strategic Enviornmental and Social Assessment (SESA) and Economic Modeling were carried out over the past eight years provided key information for the development of this National REDD+ Strategy. Project reports and research articles were reviewed and relevant findings were also taken into account while formulating this strategy.

The first draft of the National REDD+ Strategy was produced in 2014, followed by a series of local, sub-national and national level consultations held across the country in all physiographic regions and with relevant stakeholders. These consultations resulted in the second draft of the strategy. This draft was subsequently reviewed by a Technical Committee, and laid the foundation for this National REDD+ Strategy document, which is a living document that will change with emerging information and insights. The purpose of this National REDD+ Strategy is to guide the development of a set of policies and programs that address the drivers of deforestation and forest degradation, which ultimately improves the carbon sink capacity of Nepal's forests. The Strategy was developed to align with the principles of the sustainable development objectives of Nepal, particularly with the Forest Policy 2015, Forestry Sector Strategy 2016 and Nationally Determined Contribution, 2016.

1.4 Structure of the Strategy Document

Section 1 of this strategy document includes the context and background of Nepal's REDD+ journey, and contains information about the National REDD+ Strategy preparation process. Section 2 includes discussion and analysis of land use change, forest cover change, drivers of deforestation and forest degradation, and efforts in Nepal to address deforestation, forest degradation and forest land use. In Section 3, issues on policies, governance, institutions and tenure are discussed. The assessment of policies and laws in the context of REDD+ is provided and gaps and contradictions

are identified. The current scenario and issues on resource rights, governance, forest financing, carbon rights and benefit sharing, gender equity and social inclusion are discussed. Section 4 presents the vision, mission, objectives, strategies and strategic actions, and discusses strategy implementation challenges and measures to address these challenges. In Section 5, the REDD+ implementation arrangements are discussed, including the scope, scale, approaches, phases of REDD+ implementation and institutional arrangements required for REDD+ implementation. Section 5 also presents the benefit sharing, policy, legal and fund management arrangements needed for REDD+ implementation. Section 6 explores the potential social and environmental impacts, required safeguards system, and feedback and grievance redress mechanisms. Section 7 analyzes the Reference Level by highlighting available datasets and methods for developing the Reference Level in Nepal. Section 8 provides an overview of the National Forest Monitoring System. Section 9 presents the financial requirements to implement the National REDD+ Strategy. Finally, Section 9 presents the next steps to be taken in the coming five years, to implement the National REDD+ Strategy.

2 Land Use, Forest Cover Change and Drivers

2.1 Land Use Change

Detailed information on land use and land cover change of Nepal is available for 1978/79 (LRMP), 1985/86 (MPFS), and 1994 (NFI). Data analysis (Table 1) reveals that annual forest loss was high from 1978/79 to 1994, with 1.6% forest loss per year. Forest loss was particularly high between 1985/86 to 1994, 3.3% forest loss per year. As a result, the area of shrub land increased annually by 15.1% from 1985/86 to 1994. The rate over this ten-year period is nearly double than 8.4% annually from 1978/1979 to 1994. The average cultivated and non-cultivated land increment in these two periods was almost the same, at around 0.3% per year. This indicates significant deforestation and forest degradation occurred between 1978/79 and 1994. The rate of loss was higher from 1985/86 and 1994 than in between 1978/79 and 1985/86.

The forest area of Nepal consistently declined from 1964 to 1994. The percentage of forest area reported was 45.5% in 1964, 38% in 1978/79, 37.4% in 1985/86 and 29% in 1994. Accordingly, the percentage of shrubland reported was 4.7% in 1978/79, 4.8% in 1985/86 and 10.6% in 1994. However, the recent National Forest Resource Assessment (NFRA) carried out in between 2010 to 2014 showed an increase in forest area, implying a change in the trend of deforestation. The NFRA 2010-2014 reported 40.36%

of Nepal's total land area (around 5.96 million hectares) covered by forest and an additional 4.38% (about 0.65 million ha) covered by Other Wooded Land (OWL) . The increase in forest area compared to NFI (1994) is attributed to three factors: 1) method based on high-resolution image classification that captured the smaller forest patches, which were excluded by NFI (1994); 2) positive impact of community forestry intervention; and 3) abandonment of agricultural land for tree growth, particularly in the mountainous region.

Table 1. Land use and land cover change between 1978/79 to 1985/86 and 1994.

Categories	1978/79 (LRMP)		1985/86 (MPFS)		1994** (NFI)		% Change 1978/79-1994		% Change 1985/86-1994	
	Area '000' ha	%	Area '000' ha	%	Area '000' ha	%	Total '000' ha	Annual	Total '000' ha	Annual
Cultivated	2,969	20	3,052	21	3,091	21	4	0.3	1.3	0.2
Non-cultivated	987	7	998	7	1,030	7	4	0.3	3.2	0.4
Forests	5,612	38	5818*	37	4,268	29	-24	-1.6	-26.6	-3.3
Shrubland	694	5	706	5	1,560	11	125	8.4	121.0	15.1
Grassland	1,756	12	1,745	12	1,766	12	1	0	1.2	0.2
Water	N/A	N/A	N/A		383	3	N/A	N/A		
Other	2,730	19	2,729	19	2,620	18	-4	-0.3	-4.0	-0.5
Total	**14,748**	**100**	**14,748**		**14,718**	**100**				

*Source: MPFS, 1988; DFRS, 1999; * Includes plantation and enriched plantation areas, ** NFI (1994) data adopted from GoN/MFSC, 2014.*

2.2 Forest Cover Change

Over the course of 30 years, between 1964 and 1994, Nepal lost 2.134 million hectares of forest, which were either converted into shrub land or into other land uses. However, this trend reversed in 2010/11. From 1964 to 1994, there was a continuous decrease in forest area and increase in shrub land. The trend improved after 1994, with less forest loss, and between 1994 and 2010/11, the forest area increased from 29% to 40.36%. During this same time period, shrub land decreased from 10.6% to 4.38%, and total forest area (including shrub land and other wooded land as defined by the survey) increased from 39.6% to 44.74% (see Table 2).

Table 2. Forest Cover Status during five different time-period.

Cover Types	Unit	Years				
		1964 (FSRO)	1978/79 (LRMP)	1985/86 (MPFS)	1994 (NFI)	2010/11 (FRA 2010-2014)
Forest	Area (000ha)	6402	5617	5518	4268	**5962**
	Percentage	45.5	38.0	37.4	29.0	**40.36**
Shrub	Area (000ha)	N/A	690	706	1560	**648***
	Percentage	N/A	4.7	4.8	10.6	**4.38**
Total	Area (000ha)	**6402**	**6307**	**6224**	**5828**	**6610**
	Percentage	**45.5**	**42.7**	**42.2**	**39.6**	**44.74**

*Source: MPFS, 1988; DFRS, 1999; WECS, 2010; DFRS, 2015. * it includes the area with tree cover 5-10%.*

The forest cover change across the five physiographic regions, in different time series from 1964 to 2010/11, varies considerably. The loss of forest cover was high across all physiographic regions until 1994, although there was a slight increase in the Mid Mountains and High Mountains between 1978/79 and 1985/86. The trend of loss was reversed in 2010/11, in all physiographic regions except the Terai.

The Terai contains the lowest percentage of forest cover compared to other regions, and the deforestation rate has been consistently higher in recent decades. From 1978/79 to 1985/86, the annual deforestation rate was the highest, with an annual loss of 2.11%, which is eleven times higher than the national average for that period. The FRA (2010-2014) also showed an increasing trend of deforestation in the Terai and Chure. Between 1991 and 2010, the forest area in the Terai decreased at an annual rate of 0.40%. This increased to 0.44% between 2001 and 2010.

The Chure/Siwaliks contains the highest percentage of forest cover (including OWL), 73.56%, compared to other regions in the country. However, the trend of deforestation is continuous from 1964 to 2010. Between 1964 and 1978/79, forest loss was estimated to be 1.1% per year. The period between 1978/79 and 1985/86 shows a decline in the deforestation rate to 0.09% per year. The FRA (2010-2014) reported a loss of forest area of 0.18% per year between 1994 and 2010. During this period, the forest and OWL increased at the rate of 0.30% per year. This shows that the deforestation rate is still continuous in the Chure, with an increase in OWL.

The Middle Mountain region has 53.75% covered by forest and OWL, which is 35% of the total forest and shrub land of Nepal. The time series data shows that the Middle Mountain region had continuous loss of forest until 1994, though there was a slight increase in forest cover between 1978/79 and 1985/86. However, the trend of loss was reversed in between 1994 and 2010/11. Several other micro-level studies demonstrated improvements in forest area in different parts of the Middle Mountain region. The improvement in forest cover in the Middle Mountain region is attributed to the successful implementation of community forestry practices and conversion of farmland into forests.

The High Mountains and the High Himal together contain a substantial percentage of forest cover, 37.5% of total forest and OWL of Nepal. The High Mountains contain 60.3% of area under forests and OWL, and the High Himal contains 6.3%. Between 1978/79 and 1985/86, a slight annual increase in forest cover was observed in the High Mountains (+0.02%) and High Himal (+0.01%). Between 1985/86 and 1994, however, more prominent deforestation occurred with annual rates of 1.39% and 0.4% respectively in the High Himal and the High Mountains. A study commissioned by NRC about the drivers of deforestation and forest degradation in the High Mountain regions also reported an 18.74% decline in forest and 32.48% decline in grass land, and a 37.4% increase in shrub land and 25.7% increase in bare land (including non-cultivated land) between 1985/86 and 2001/02. The FRA (2010-2014), however, reported an increase in forest cover (including wooded land) between 1994 and 2010, with forest cover increasing annually by 6.43% in the High Himal and 1.02% in the High Mountains. A study in the Chitwan Annapurna Landscape (CHAL) also found a similar increase in forest cover between 1990 and 2010

2.3 Drivers of Deforestation and Forest Degradation

Nine direct drivers and ten underlying causes of deforestation and forest degradation were identified through a synthesis and analysis of the drivers identified in the R-PP, national and subnational studies, and verification and prioritization through stakeholder consultations in regional, district, and local level workshops.
Table 33, lists the direct drivers that were identified, their priority, where they occur, their impact in terms of magnitude, and crosscutting underlying causes. Each driver and underlying causes are presented together.

Table 3. Direct Drivers, their Nature, Priority, and Affected Regions

SN	Drivers	Priority§	Drivers for/affecting region	Underlying causes
1.	Unsustainable harvesting and illegal harvesting	1	Degradation Affected regions: HM (2); MM (3); S (1); T (1)	1. Disproportionate population distribution and migration pattern 2. Policy gaps and poor implementation, as well as policy contradictions among different sectors or jurisdictions 3. Poverty and limited livelihood opportunities 4. High dependency on forest products and demand-supply gap 5. Land use policy and insecure forest tenure 6. Poor governance and weak political support 7. Weak coordination and cooperation among stakeholders 8. Inadequate human resource development and management 9. Low priority of research and development 10. Poor coping strategy for natural disasters and climate change
2.	Forest fire	2	Degradation Affecting regions: HM (1)*; MM (3); S (1); T (2)	
3.	Infrastructure development (includes manmade disasters)	3	Deforestation Affecting regions: HM (2); MM (1); S (2) T (4)	
4.	Over grazing/uncontrolled grazing	4	Degradation Affecting regions: HM (1)*; MM (4); S (1); T (1)	
5.	Weak forest management practices (unmanaged/under-managed)	5	Degradation Affecting regions: HM (1); MM (3); S (1); T (1)	
6.	Urbanization and resettlement	6	Deforestation Affecting regions: HM (5); MM (5); S (1) T (1)	
7.	Encroachment	7	Deforestation Affecting regions: HM (5); MM (5); S (1); T (1)	
8.	Mining/excavation (sand, boulders, stones)	8	Deforestation and degradation Affecting regions: HM (5); MM (3); S (1); T (1)	
9.	Expansion of invasive species	9	Degradation Affecting regions: HM (5); MM (4); S (1); T (1)	

HM-High Mountain; MM- Middle Mountain; S- Chure/Siwaliks; T- Terai and inner Terai
1- Very high effect; 2- High effect; 3- Medium effect; 4- Low effect; 5-Very low effect
**Effect of forest fire and grazing in terms of exposure, sensitivity and capacity to address*
§ Priority in terms of impact on the forests

2.4 Forest Monitoring System

Forest Research and Training Centre (FRTC) has been the central authority in designing, operating and updating the National Forest Monitoring System (NFMS). In order to assess forest resources periodically, the existing NFMS aims to establish permanent sample plots across the country. A minimum number of sample plots were selected, meeting 95% confidence limits, for the inventory results with the range of ±10% accuracy of the actual total volume or biomass. Each of the sample plots are expected to be re-measured in five-year intervals. The district level monitoring and reporting system complements the NFMS. Division Forest Offices (DFOs) and Protected Areas authorities monitor, measure, update and report land use change and forestry information to their central authorities (i.e. Department of Forests and Soil Conservation, DoFSC and Department of National Parks and Wildlife Conservation, DNPWC) annually. Consistent with the NFMS, the resource inventory of CBFM is also conducted every five to 10 years. Divisional level offices maintain updated data and information and report to the corresponding central authorities. Departments (including DoFSC and DNPWC) maintain and update the database and publish the summary in their annual reports.

In addition, the monitoring and evaluation division of the MoFE coordinates all monitoring activities across departments and in other subsidiaries. There are established mechanisms for monitoring and evaluation such as annual planning and monitoring workshops, quarterly review workshops, annual monitoring and reporting of CBFM groups, monitoring system for harvesting of forest products, and publication of annual reports by departments.

2.5 Efforts to Address Deforestation and Forest Degradation

Efforts to date to address deforestation and forest degradation, and to maintain and improve forest land use, have been manifold. These efforts include the following:

a) Progressive evolution of forest policy and legal instruments
b) Introduction of Community Forestry (CF) and other Community Based Forest Management (CBFM) modalities, and involvement of local communities in forest management
c) Increase in protected areas and in-situ conservation of ecosystems and biodiversity, and better connectivity between the protected areas
d) Introduction of community-based conservation in and around PAs with expansion of buffer zone areas and conservation areas
e) Expansion of soil conservation and watershed management services across the country and focused conservation efforts in the Chure hills
f) Forest research, surveys and inventory to provide information to help reduce deforestation and forest degradation
g) Institutional restructuring of the forestry sector and supporting an active and vocal civil society
h) Expansion of forestry education, human resource development and large scale re-orientation and re-training of forestry staff
i) Awareness campaign and institutional mechanism to control encroachment, forest fire and overgrazing
j) Massive plantation from the late 1970s to present, with the involvement of local communities
k) Improvement of sectoral and stakeholder coordination at local, sub-national and national levels
l) Provision and enforcement of EIA and IEE to ensure environmental and social safeguards against impacts of development projects

3 Policies, Governance, Institutions and Tenure

3.1 Assessment of Policies and Laws in the Context of REDD+

A number of strengths and weaknesses have been identified in forest policies and laws in the context of REDD+. In the last few years, major policies like the Climate Change Policy (2011), Land Use Policy (2015), Forest Encroachment Control Strategy (2012), Biodiversity Strategy and Action Plan (2014), Forest Policy (2015) and Forestry Sector Strategy (2016) have been formulated. These policy documents emphasized addressing drivers of deforestation and forest degradation, which is an important element of REDD+. A number of gaps in forest policy and law in the context of REDD+ are included below:

Forest conversion to other land uses

- Forest Act (1993) poses strict limitations on the conversion of forestland into other land uses, except for nationally prioritized projects and the resettlement of people affected by natural disasters. However, the Land Act (1964) and Land Revenue Act (1978) have provisions to register land under forest into agriculture and settlements on the basis of the (land) possession by the tenants. This contradiction and overlap is an important gap which needs to be addressed and harmonized for effective implementation of the REDD+ program.

Infrastructure development in forest areas

- Despite the restrictions of the Forest Act (1993) on converting forestland to other land uses, there is no such mandate in the Environment Protection Act (1997) to carry out an EIA or IEE for conversion of forest area to other land use purposes. The compliance and enforcement of the mitigation measures as stipulated in the EIA and IEE have remained weak in the absence of effective coordination and appropriate monitoring systems.

Contradictory provisions and jurisdiction overlaps

- Contradictory provisions between the Forest Act, Local Government Operation Act (2018) and Mines and Minerals Act (1985) over the management, regulation and use of forest resources have created conflict between local governments, CBFM groups, forest agencies and other government agencies.
- Jurisdiction overlaps between forest legislation, environmental legislation and local government legislation regarding decision-making authority over the resources and mitigation measures such as decisions on land allocation, undertaking and approval of IEE, extraction of sand and gravel in forest land.

Forestland and resource tenure

- Guidelines need to be developed for the management of protection forests and the management of public land forestry.
- The Forest Act (1993) and the Industrial Enterprise Act (2016) recognize CBFM as business enterprises. However, additional guidelines are needed to operationalize these legal provisions, which will ultimately contribute to sustainable forest management for entrepreneurial development and value addition.
- The CBFM groups have contributed to enhancing and maintaining ecosystem services (carbon stocks, biodiversity, water and eco-tourism). However, no legal provisions are available for CFBM groups to claim payments for such contributions.
- Directives and guidelines need to be improved and aligned with acts and regulations,
- The roles and responsibilities of CBFM groups need to be increased in the REDD+ program.

Recognition of customary practices

- The existing legal framework of the forestry sector and protected areas does not adequately recognize the customary rights of Indigenous Peoples over forest resources.
- There is no national inventory of customary practices.

Promoting Private Sector

- The Forest Policy 2015 and the Forestry Sector Strategy 2016 emphasize the role of the private sector in forestry. However, the regulatory and implementation instruments have not been developed.
- The legal provisions related to private forests need to be simplified, in line with the Forest Policy 2015 and Forest Sector Strategy 2016.

  Various attempts are underway to address these policy and legal gaps. However, further harmonization and improvement in relevant legal, institutional and procedural arrangements are needed to operationalize this National REDD+ Strategy.

3.2 Forest Tenure, Governance and Institutions

3.2.1 Forest Tenure and Resource Rights

Forestlands in Nepal are owned either by the state (national forests and protected areas) or by individual landholders (private forests). National forests are managed under different tenure regimes, which include government-managed forests, protection forests, community forests, collaborative forests, leasehold forests and religious forests. Protected areas are categorized into different management regimes, which include national parks, reserves, conservation areas and buffer zones. The tenure

regimes and governance frameworks are defined by forest policies, legislation and institutional set up at the government and community level. The Department of Forests and Soil Conservation and Department of National Parks and Wildlife Conservation have their own defined forest territories under their direct management, regulation or oversight. They are also responsible for regulating private forests under their jurisdiction.

The clarity of forest tenure is vital for REDD+. Forest tenure is key in shaping the social and environmental impacts of REDD+ and related programs. Of particular importance is attention to the usage rights of local forest-dependent communities and to the rights of Indigenous Peoples to access, customary management and use of forests.

Local communities, under different CBFM regimes, manage more than one third of the forest area under their own forest management plans approved by government authorities. Among these regimes, Forest Act provides clarity on the tenure rights of the community forestry regime. Securing these rights during REDD+ implementation can be challenging, particularly in exercising use, control, management and exclusion with respect to harvesting or forest product sales. In many cases, these groups are demanding more robust protection and assurance of their rights over use and management of forest products and services. An emerging policy framework and public discourse on tenure reform is expected to contribute to the sustainability of REDD+ in Nepal. This indicates that CFUGs need secured forest tenure rights, and the users of other community based forest management regimes need further clarity on their tenure rights in line with REDD+ safeguards principles.

3.2.2 Governance

Literature on forest governance and studies on drivers of deforestation and forest degradation identified a number of governance challenges. These challenges include vacillating policies, weak law enforcement, inadequate monitoring, poor sectoral coordination, and inadequate gender and social inclusion in institutions and decision-making processes. Maintaining transparency and accountability at political, bureaucratic and community levels have also been major challenges to governance. CBFM contributes to improve governance, and some CFUGs have received FSC certificates for sustainable forest management. However, challenges remain with respect to inclusion, equity and optimum use of forest resources in many community groups.

Nepal is developing or revising policies, acts and institutional frameworks to improve forest governance. The Forest Policy 2015, Forest Sector Strategy 2016-2025, Forest Act 1993 (second amendment 2016), Nepal Biodiversity Strategy and Action Plan 2014-2020, among others, emphasize reforming forest governance. In these legal and policy instruments, there is an emphasis on improving law enforcement, strengthening coordination among concerned agencies and monitoring of activities. Anti-corruption measures through the Hello Sarkar of Office of the Prime Minister and Council of Ministers (OPMCM), Commission for Investigation of Abuse of Authority (CIAA) and National Vigilance Centre (NVC) are also functioning to improve governance.

3.2.3 Institutional Arrangement

A three-tiered institutional mechanism for implementing REDD+ was established and is functioning. This includes the REDD Multi-sectoral, Multi-stakeholder Coordinating and Monitoring Committee as the apex body; the REDD Working Group (RWG) as the decision making body; and the REDD Implementation Center as the implementing entity. In addition, two peripheral mechanisms, including a Stakeholder Forum and a REDD+ CSOs & IPOs Alliance, were also established to develop a common understanding on REDD+ among stakeholders including women, Indigenous Peoples Organizations, Madhesis, Dalits, and Civil Society

Organizations. All four departments under the Ministry of Forests and Environment have varied roles in REDD+ implementation. These institutional arrangements have been restructured in this Strategy.

3.2.4 Forest Financing

A number of multilateral and bilateral development partners have supported Nepal's REDD+ readiness. The MoFE, in its regular program, implements a range of activities to reduce deforestation and forest degradation and enhance forest carbon stocks. These activities are largely financed by the public funding of the Government of Nepal and partly by multilateral and bilateral projects. In addition to these, under community based forest management regimes, local communities have significant cash and in-kind contributions for forest protection, management and sustainable use. Private sector investment is mainly in Non-Timber Forest Products, timber processing and trade. However, a clear financing mechanism is yet to be developed with regard to REDD+.

3.2.5 Carbon Rights and Benefit Sharing

The Constitution of Nepal recognizes 'Carbon Service' as the right of the Federal Government. However, there is no standalone legal reference for clarifying carbon ownership and associated benefit sharing. The Forest Act 1993 (second amendment 2016) recognizes forest carbon as one of the forest ecosystem services. CFUGs have the right to develop, conserve, manage and use the forests handed over to them. That means forest carbon rights of CFUGs can be similar to the rights to other products and services produced by forests, and can be attributed to management inputs.

The benefit sharing arrangements are addressed at two levels: 1) between the government and communities, and 2) within communities. Between the government and communities, the benefit sharing of forest products is made clear by forest related legislations. Benefit sharing within the communities is largely shaped by the decisions of communities themselves and their approved forest management plans under the regulatory frameworks. The full benefit-sharing plan for REDD+ will be developed and endorsed before results-based payments are claimed.

3.2.6 Gender Equity

Policy initiatives, such as the Gender and Social Inclusion Strategy (2009), have been pursued to acknowledge and integrate the roles of gender in forestry. These initiatives have focused on areas of reform to make more gender inclusive and sensitive policies, programs and institutions. This has resulted in better representation in some of the CBFM institutions, such as community forests, where 50% of women are represented in executive committees and key positions. However, there are gaps in gender and equity at all levels of forest governance. In particular, women are struggling to get fair access to decision making, resource allocation, opportunities, and sharing benefits from forest management. For example, women represent less than 5 percent of civil personnel in the forest bureaucracy, with minimal presence in managerial and policy level decision-making positions.

The lack of understanding, internalizing and implementing capacities of the regulating institutions and service provider agencies on gender issues also makes it difficult for women to lead and influence decisions to govern the forestry sector. A more nuanced framework and targeted investments are required to establish women's role in forestry institutions, forest management, resource use and benefits sharing.

3.2.7 Social Inclusion

The issues of social inclusion are pertinent in the forestry sector. Disparity among the different social groups, gender and classes persists, resulting in differentiated access, use and benefit sharing.

About 80% of rural households derive a significant part of their livelihood from the forestry sector. For some households, their livelihood is totally dependent on access to forest products; for others, forests provide important household products, inputs to agriculture, income and environmental services. The community forestry and participatory protected area management systems are globally recognized as best practice models to ensure social inclusion. The Gender and Social Inclusion Strategy (2009) focuses on four areas: a) GESI sensitive policy and guidelines, b) Good governance and GESI sensitive organizational development, c) GESI sensitive budget, programs and monitoring, and d) Equitable access to resources, decisions and benefits. Similarly, the CBFM Guidelines outline provisions for social inclusion and establish explicit mechanisms, tools and techniques to address the existing exclusion in the governance structure, programs and activities. Despite these policies and guidelines, there are multiple forms of exclusion in the forestry sector. Apart from economic factors, social ones such as gender, caste, ethnicity and location greatly influence the ways who have access to forest resources and decision-making processes, and who receive benefits. The distance of forests from settlements (particularly the southern belt of the Terai), the forms of tenure regimes (state, community, common property, private, open access) and law enforcement all shape the degree to which households gain or are prevented from having access to forest resources.

4 Vision, Mission, Objectives and Strategies

4.1 Vision

Enhanced carbon and non-carbon benefits of forest ecosystems contribute to the prosperity of the people of Nepal.

4.2 Mission

To strengthen the resilience of forest ecosystems for emission reductions and increased environmental, social, and economic benefits through improved policies, measures and institutions with enhanced stakeholder capacity, capability and inclusiveness.

4.3 Objectives

1. To reduce carbon emissions, enhance carbon stocks and ecosystem resilience through mitigation and adaptation approaches by minimizing the causes and effects of the drivers of deforestation and forest degradation, and promoting sustainable forest management across ecological regions. (Strategy 1, 2, 3, and 4)
2. To improve resource tenure and ensure fair and equitable sharing of carbon and non-carbon benefits of forests among rights holders, women, Indigenous Peoples, Madhesis, Dalits, and forest-dependent local communities with effective implementation of safeguard measures. (Strategy 5, 11)

3. To increase livelihood assets and diversify employment opportunities of women, Indigenous Peoples, Madhesis, Dalits, local communities and forest-dependent poor. (Strategy 6, 7, and 8)
4. To improve and harmonize policy and legal frameworks, in line with national and international requirements and standards, to harness carbon and non-carbon benefits; increase institutional capability and coordination; and strengthen governance, gender equality and social inclusion of the forestry sector (Strategy 5, 9, 10, and 11)
5. To improve National Forest Monitoring System with robust measurement, monitoring, reporting and verification mechanisms. (Strategy 12)

4.4 Guiding Principles

The guiding principles of National REDD+ Strategy include the following:

1. Aligning with overall national development goals and strategies
2. Building on the successful community-based approaches and practices
3. Enhancing harmony and synergy among different sectors, agencies, states and municipalities
4. Utilizing and building the existing capacity and capabilities
5. Maintaining ecosystem integrity and optimizing the wide range of ecosystem benefits
6. Promoting people-centric, gender and socially inclusive practices and approaches, as well as equitable benefit sharing and social justice
7. Addressing and respecting social and environmental safeguards
8. Strengthening participatory, reliable and efficient measurement, monitoring and information systems
9. Improving forestry sector governance and multi-stakeholder approaches

4.5 Strategies and Actions

To achieve the objectives, 12 strategies and 70 actions have been developed. These strategies and actions will be prioritized in the implementation plan using criteria developed through a consultative process among the relevant stakeholders. Actions associated with each strategy are presented below.

Strategy 1: Reduce carbon Emissions, Enhance Forest Carbon Stocks, and Improve Supply of Forest Products (Objective #1)

Actions:

1.1 Identify, delineate, and expand CF, CFM and other CBFM, and improve management practices.

1.2 Intensify and expand Sustainable Forest Management (SFM) in all relevant forest management regimes, and pursue certification where feasible.

1.3 Update and improve management plans of all forest management regimes with provisions of carbon stock measurement, monitoring methods and measures to control drivers of deforestation and forest degradation.

1.4 Develop appropriate community-based forest management models specific to the High Mountain region, considering the specific context of High Mountain areas.

1.5 Strengthen fire control capabilities of DFOs, Protected Area Management Authority and CBFM groups with specific management plans, financial and human resources, monitoring, technologies and insurance mechanisms.

1.7 Rehabilitate degraded land by adopting appropriate measures, such as natural regeneration, plantation, and bio-engineering.

1.8 Increase supply of sustainably harvested timber and timber products with improved distribution mechanisms.

Strategy 2: Increase Non-Carbon Benefits of Forest Ecosystems (Objective #1)

Actions:

2.1 Improve the management and conservation of forests, protected areas and watersheds at the landscape level by promoting integrated

conservation, ecosystem based adaptation measures, and participatory models of ecotourism.

2.2 Address key threats to biodiversity as identified by the Nepal Biodiversity Strategy and Action Plan 2014-2020.

2.3 Identify and implement appropriate measures to address key threats to biodiversity.

2.4 Assess climate change vulnerability of forest ecosystems and strengthen spatial planning, and integrate both into forest management plans.

2.5 Develop and promote appropriate institutional arrangements for Forest Ecosystem Service Certification and Payment for Ecosystem Services (PES).

Strategy 3: Promote Private and Public Land Forestry (Objective #1)

Actions:

3.1. Simplify regulatory provisions such as registration, harvesting, transportation, sale, and processing, and incentivize private forestry.

3.2 Provide technical and technological services to grow and manage indigenous, fast growing and high-valued tree species in private and public land.

3.3 Promote agro-forestry in public land such as canals, roadside areas, marginal lands, and riverbanks through regulatory frameworks and incentive mechanisms, with participation of poor, women and marginalized households.

Strategy 4: Promote Optimum Land Use Across all the Physiographic Regions (Objective #1)

Actions:

4.1 Promote implementation of the Land Use Policy 2015, particularly provisions related to the forestry sector; Update zoning and mapping of forest land use regularly.

4.2 Develop and implement economic and market-based incentives to promote optimal land use.

4.3 Develop extension materials on linking climate change and benefits of land use planning, and disseminate through mass media and other methods.

4.4 Ensure social and environmental safeguards during the formulation and implementation of land use plans.

4.5 Strengthen enforcement and monitoring capacity of district level land encroachment control committees and law enforcement agencies to reclaim illegally occupied forest lands.

Strategy 5: Improve Forest Tenure, Ensure Carbon Rights and Fair and Equitable Benefit Sharing Among Right Holders, Women, Indigenous Peoples, Madhesis, Dalits, and Forest-Dependent Local Communities (Objective #2 & 4)

Actions:

5.1 Respect and address safeguards measures on forest tenure security of women, Indigenous Peoples, Madhesi, Dalits, local communities, and forest-dependent poor.

5.2 Assign carbon rights aligned with forest rights within policies and legal instruments.

5.3 Establish transparent and participatory mechanisms for marketing and selling carbon credits arising from future REDD+ activities.

5.4 Establish transparent and inclusive mechanism for equitable benefit-sharing (carbon and non-carbon benefits) among rights holders.

5.5Recognize and integrate traditional and customary knowledge and practices in forest management plans, particularly in CF, CFM and other CBFM.

Strategy 6: Enhance the Role of Private Sector in Forestry to Promote Forest-Base Enterprises for Livelihood and Economic Development (Objective #3)

Actions:

6.1 Revise policies on registration, operation, trade, transport, tax, and subsidy to encourage private investment in forest-based enterprises and wood technologies, including bamboo housing, timber drying, wood treatment, compressed and particle-board, wood processing, and veneer production.

6.2 Invest in sustainable forest-based enterprises such as timber, NTFPs, and ecotourism to create employment opportunities to produce finished forest products for domestic and export markets that support livelihoods of forest dependent poor.

6.3 Simplify regulatory provisions such as registration, transportation, sale, and processing that is conducive to private sector involvement in forest-based enterprises, trade and wood/non wood technology development, targeting forest-dependent poor and other marginalized groups.

6.4 Promote vocational and skill-based training opportunities for enterprise development and forest operations such as harvesting, logging, sawmilling, carpentry, and wood technologies, especially for women, Indigenous Peoples, Madheisis, Dalits, local communities and forest-dependent poor.

6.5 Improve access to alternative technologies such as small sawmills carpentry, food processing, efficient stoves, kilns, briquettes, power looms and biogas by providing information, knowledge and loan services for women, Indigenous Peoples, Madhesis, Dalits, local communities and forest-dependent poor.

6.6 Incentivize and support Community Based Forest Management User Groups, and link these groups to local government resources such as matching funds and resource leverage to create income, livelihood options and job opportunities for the forest-dependent poor.

Strategy 7: Increase Agricultural Productivity of Forest-Dependent and Other Smallholders (Objective #3)

Actions:

7.1 Support climate smart agriculture such as agroforestry, ecological farming, Sloping Agriculture Land Technologies, minimum tillage, direct seeding technologies and use of farm yard manure (FYM).

7.2 Provide support to revisit and revise policies for small-scale sustainable agriculture.

7.3 Promote fodder and forage management in CF, CFM and other CBFM, and private land with increased access to seeds/seedlings, cultivation, management, and feeding and processing technology.

7.4 Conserve and increase water sources, and promote efficient water management technologies.

7.5 Support forest dependent and smallholders with information, technology and incentives to increase their access for the crop & livestock breeding and husbandry improvement.

Strategy 8: Increase Access to Sustainable, Affordable and Reliable Alternative Energy (Objective #3)

Actions:

8.1 Promote sustainable, cost-effective alternative energy and energy saving technologies such as bio-briquettes, biogas, solar, wind, and Improved Cook Stoves through educational, financial and technological interventions.

8.2 Simplify the registration process, provide input on technology, and subsidies on equipment for energy production that encourages use of available energy in operating forest-based

enterprises.

8.3 Develop mechanisms to increase access of forest-dependent poor and marginalized people to alternative energy and energy saving technologies.

Strategy 9: Improve Collaboration, Cooperation and Synergy Among Sectoral Policies, Sectors and Actors (Objective #4)

Actions:

9.1 Establish strong coordination mechanisms among relevant sectors for integrated planning, implementation, monitoring and evaluation of sectoral policies, plans and programs.

9.2 Identify and align legal frameworks in line with international commitments and harmonize cross-sectoral policies and legal frameworks.

9.3 Strengthen multi-stakeholder and integrated planning approaches at all levels, involving key government and non-government agencies on land, forest, water, agriculture, energy, and infrastructure, and increase consensus and commitments.

9.4 Develop policies, legal frameworks and institutions for investment in climate change mitigation, including performance-based payment mechanisms.

9.5 Sensitize security agencies, media, and civil society on climate change, REDD+ and forest conservation.

9.6 Incorporate climate change, roles of forest on climate change mitigation and importance of forest conservation in formal education.

9.7 Control cross-border illegal trade of forest products through intercountry cooperation with Indian and Chinese authorities.

Strategy 10: Improve Capacity, Institutional Performance and Service Delivery of the Forestry Sector Institutions, Right-Holders and Relevant Stakeholders (Objective #4)

Actions:

10.1 Support restructuring and reforming forestry institutions as specified in the forestry sector strategy.

10.2 Improve management and leadership competency, GESI responsiveness, commitment and morale of forestry personnel through initiatives such as coaching, counseling, performance-based incentive mechanisms, capacity development programs, and code of conduct.

10.3 Provide support to review and simplify judiciary and judicial processes related to forest law enforcement.

10.4 Identify capacity needs of forestry institutions as well as communities, and equip them with necessary skills, knowledge and logistics to enhance law enforcement.

10.5 Increase knowledge and capacities of relevant stakeholders, political leaders, and right holders on climate change and REDD+ through extension, training, and workshops.

10.6 Institutionalize and strengthen the different tiers of REDD+ institutional mechanisms with clearly defined roles and responsibilities, proper planning, and review.

10.7 Institutionalize the REDD Implementation Centre as the REDD+ entity with capacity to generate, access, manage and utilize funds to effectively implement REDD+ strategies, policies, plans and programs.

10.8 Ensure adequate representation and meaningful participation of women, Indigenous Peoples, Madhesis, Dalits, local communities, private sector and forest-dependent poor in relevant forestry decision-making processes through policy provisions, institutionalization

and capacity development.

10.9 Establish and strengthen feedback and grievance redress mechanisms that are gender-sensitive and socially and culturally appropriate.

10.10 Provide support for capacity and institutional development to improve and maintain governance of CF, CFM and other CBFM groups with enhanced governance practices including public hearing, public audits and performance monitoring.

10.11 Promote reward and penalty systems for both government agencies and forest user groups to control illegal harvesting, illegal trade and encroachment.

Strategy 11: Ensure Social and Environmental Safeguards Including Environment-Friendly Development (Objective #4)

Actions:

11.1 Integrate and ensure social and environmental safeguards in all REDD+ programs and activities.

11.2 Adopt approach to Free, Prior, and Informed Consent (FPIC) of rights holders, particularly Indigenous Peoples and local communities.

11.3 Develop and implement alternative rehabilitation arrangements for landless people living in forest lands.

11.4 Ensure effective implementation of IEE and EIA while using forest land under nationally prioritized development projects.

11.5 Avoid forest areas in infrastructure development and resettlement, and make compulsory provisions for tree planting to compensate for forest area being cleared.

11.6 Establish and maintain a National Forest Monitoring System with robust measurement, monitoring, reporting and verification mechanisms.

Strategy 12: Establish and Maintain a Robust and Well-Functioning National Forest Monitoring System (Objective #5)

Actions:

12.1 Enhance national capability with investment, technology and human resources to conduct forest resource surveys and inventories.

12.2 Develop the capacity of government agencies and local communities for the collection, analysis, storage, management and dissemination of carbon and non-carbon related data and information for planning and MRV.

12.3 Establish a well-functioning Forest Management Information System under the National Forestry Monitoring System.

12.4 Develop and operationalize cost-effective mechanisms for monitoring, measurement, reporting and verification of REDD+ programs.

12.5 Strengthen community-based monitoring systems with identified monitoring indicators in community-based forest management.

12.6 Establish spatially explicit information systems on land use potential, allocations and potential conflicts/complementarity with REDD+ strategies.

4.6 Challenges of REDD+ and Measures to Address Them

The overarching Forest Policy 2015 and Forestry Sector Strategy, 2016 are in place of being implemented, and the adoption of a National REDD+ Strategy provides opportunities for additional benefits of mitigation measures and finance. The current context also creates a range of risks and challenges. Forestry programs, such as CBFMs and protected area management, have a long history in Nepal, and the potential costs and benefits can be estimated. But there remain a number of potential risks and challenges associated with REDD+. Although Nepal has adopted a 'no harm' strategy to the existing social, economic and ecological benefits of REDD+ programs, the following potential risks and mitigation measures were identified.

Federal Restructuring:

Nepal's forest resources are overseen and managed by the Ministry of Forests and Environment and its subsidiaries that were created under the unitary state. The ongoing political transition, particularly moving away from a unitary state to a federal governance structure, may shift natural resource management authority to province and local level governments and may pose challenges in implementing the National REDD+ Strategy. Currently, the REDD Implementation Centre (proposed NRC) is placed at the central level directly under the Ministry, and REDD desks have been set up in the Regional Forestry Directorate and District Forest Offices. In the upcoming days, how provincial level forestry organizations will be constituted is not yet clear. The potential risks surrounding this can be mitigated in three ways. Firstly, the NRC is placed at the federal level following the constitutional provision of regulating carbon services by the federal government. Secondly, the implementation of emission reduction programs will mainly take place at community levels, such as CBFM groups which are relatively clear at this stage. Finally, the NRC will take the initiative to introduce REDD+ related roles and responsibilities in forestry organizations across all levels---national, state, local and community during the restructuring of the forestry sector.

Capacity, Capability and Technology:

The REDD+ program will need to be streamlined with the overall forestry program of the Ministry of Forests and Enviornment for effective implementation of this National REDD+ Strategy. While government foresters are relatively well trained in working with local communities and stakeholders, only a few are adequately trained and have experience with developing management plans integrating REDD+ activities and conducting MRV. The strategy proposes utilizing existing human resources of the MoFE to perform various functions related to REDD+. The existing human resources, however, have limited knowledge and skills to carry out those functions. These challenges will be mitigated by integrating REDD+ aspects in the government’s regular training modules, and also by outsourcing the services where and when necessary.

Financing:

Nepal has to seek external financing for climate mitigation actions, including REDD+. A number of multilateral and bilateral funds, including FCPF and UN-REDD, have supported the readiness phase. However, uncertainty and a cumbersome process of receiving international funds may pose challenges for the implementation of this strategy. Finance related challenges will be minimized by transforming the REDD IC into a semi-autonomous NRC that can seek funds and can enter into partnership with international/bi-lateral climate finance, such as GCF, FCPF, FIP, Adaptation Fund and private sector investment. The National REDD+ Strategy is integrated with other policy interventions such as the Forestry Sector Strategy, National Biodiversity Strategy and Action Plan, Low Carbon Economic Development Strategy, and the Nationally Determined Contribution (NDC) and proposed Nepal's Forest Investement Program to fully utilize existing institutions, programs and activities and reduce additional costs.

Governance and Over Expectation:

Governance across the political, bureaucratic and community institutions is still a major challenge despite continued efforts to improve the performance, transparency and accountability. There has been high expectations among the local communities, who see REDD+ as a potential source of income. This may pose challenges in implementing this strategy. In addition to ongoing efforts of the government to improve governance, this strategy has also proposed several measures. In particular, REDD+ will be pursued as a means of forest governance reform, in addition to realizing emission reduction potential. Innovative governance improvement tools, such as public hearing, adoption of MIS, and active engagement with IPOs and CSOs will also be adopted in forest management and REDD+ implementation. The expectations of the local communities will be addressed through outreach programs and developing a transparent benefit sharing mechanism.

©Shreya Thakali,

© Prakash Singh Thapa

5 Implementation Arrangements

5.1 Scope, Scale and Approach

This strategy supports the implementation of the five key areas of REDD+: reducing emissions from deforestation; reducing emissions from forest degradation; conservation of forest carbon stocks; sustainable management of forest; and enhancement of forest carbon stocks. Implementation follows a nested approach with national and subnational scales in different phases, complementing each other. Measurement and Monitoring, Reporting and Verification (M and MRV) systems will be designed and established, while benefit sharing and monitoring activities will be based at multiple levels. REDD+ activities and regular/periodic carbon monitoring at the subnational level will, as much as possible, be conducted by the local communities that have authority for forest management, who will receive technical support from local forest authorities. The result-based payments and other financial incentives will be received at the national level. The federal government will then incentivize REDD+ actions at state, local and community levels based on performances and good management practices, with agreed benefit sharing mechanisms.

As a REDD+ entity, the REDD Implementation Center (which will be transformed to National REDD+ Centre) will coordinate with the Forest Research and Training Centre (FRTC) to establish and maintain a

Forest Carbon Registry at the central level. Projects at the national and subnational levels will submit data on carbon reduction performance to the DFRS for registry. The details of the carbon registry will be reviewed and updated periodically.

A number of instruments and tools will be designed and put in place before a national REDD+ mechanism can be operationalized. One of them is the determination of a Forest Reference Level (FRL/FREL), against which performance can be measured, and another is the design and operationalization of an appropriate financial mechanism. Regarding financing, Nepal intends to use the fund-based and compliance mechanism, though opportunities for other markets will also be explored as country capacity strengthens. A separate mechanism will be developed to clarify the benefit sharing among the various rights holders at different levels.

Under the existing land and forest tenure regimes, substantive measures will be taken to secure the carbon rights of the rights holders.

The coverage of forest and other related sectoral laws, regulations, policies and plans is comprehensive in the context of REDD+. Issues associated with alternative land use, forest conservation and utilization, irrigation and water resource use, environment and climate change, which are broadly linked to overall sustainable development, are covered by these laws, regulations and policies. These policy and legal instruments will be enforced in a coordinated way to further address the drivers of deforestation and forest degradation.

Nepal is committed to enforcing REDD+ related social and environmental safeguards. Potential environmental and social risks, either perceived or real, associated with the implementation of the National REDD+ Strategy will be avoided or mitigated, and the opportunity to promote multiple benefits is operationalized. In principle, Nepal has an established policy framework to implement and include environmental and social safeguards in development activities. The policies and regulations related to safeguards, applicable for the implementation of National REDD+ Strategy, can be broadly categorized into four groups:

1. Policies and regulations related to land acquisition, compensation and resettlement
2. Safeguards for Indigenous Peoples (IPs) and other Vulnerable Communities (VCs)
3. Good governance, social accountability and public consultation
4. International safeguard instruments applicable for Nepal's REDD+ program

Further formulation of policies, as needed, will ensure the meaningful participation of all stakeholders and strengthen the REDD+ program. Communities are facing a number of issues related to governance, Gender Equality and Social Inclusion. These issues will be addressed through policy reform, awareness raising and increased investments at all levels to enhance the capacities of stakeholders.

The National REDD+ Strategy will be implemented through stakeholder consultations in line with Free, Prior and Informed Consent (FPIC) as per the national and international decisions, including UNFCCC, UNDRIP, ILO 169, CBD, Nagoya Protocol on Access and Benefit Sharing and other relevant international decisions and agreements. An FPIC framework will be developed, which will describe mechanisms to engage with communities, groups, or individuals affected by REDD+ activities and projects, and with civil society and other stakeholders.

In addition to existing Feedback and Grievance Redress Mechanisms (FGRM) such as ‘Hello Sarkar’, complaint box, and National Vigilance Centre, mechanisms to address REDD+ related FGRM will be established at federal, state and local levels. However, at the project level, a specific Environmental and Social Management Plan (ESMF) will identify the detail of the grievance mechanism, process and procedure.

5.2 Phases of REDD+ Implementation

REDD+ takes place in three phases, namely Readiness, Demonstration and Results-Based Payments. The readiness phase in Nepal is almost complete with basic readiness activities, including completion of a draft REDD+ strategy, studies evaluating strategies, awareness raising, consultations, capacity building of various right holders and stakeholders, and preparation of the REDD+ Readiness Package. The readiness phase focused on finalizing the REDD+ strategy and Forest Reference Level, developing the Emission Reduction Program Document at the subnational level, refining the outcomes of the studies and translating them into policies, legislation and guidelines, and additional awareness raising, consultation and capacity building.

In the demonstration phase, the Emission Reduction Program will be implemented in the Terai Arc Landscape. In addition, the possibility of an ER Program in other landscapes will also be explored and expanded. In this phase, the country will invest in emission reduction and removal activities.

In the results-based payment phase, Nepal will enter into the full implementation of the National REDD+ Strategy, including institutional, policy and legal reform. In this phase, the country will carry out MRV and claim for payment against the results in terms of reduced emission.

5.3 Institutional Framework

5.3.1 Institutional Arrangement for REDD+ Implementation

The institutional structure for the implementation of REDD+ strategies and programs will be based on existing government institutions. The key elements of these structures will be coordination and management, undertaking MRV and sharing benefits. However, in order to access REDD+ funds from diverse sources, working directly with the private sector and mobilizing funds for REDD+ benefit sharing by a semi-autonomous entity will have to be explored during the demonstration phase. The REDD+ institutions will be responsible for the following:

1) Setting policy direction and coordinating and managing REDD+ programs

2) Managing the flow of information among different entities and stakeholders, including information on changes in forest carbon stocks and ensuring that women, Indigenous Peoples, Madhesis, Dalits, local communities and the poor are consulted and informed

3) Managing the flow of incentives to carbon rights holders including women, Indigenous Peoples, Madhesis, Dalits, local communities and the poor

The proposed institutional structure is presented in Figure 1. The structure and function will be reviewed and updated on a periodic basis during the implementation of the strategy.

At Federal Level

National REDD+ Steering Committee (NRSC), chaired by the Minister for Forests and Environment, is the high level policy insitution for REDD+. The NRSC will meet at least once a year and will promote collaboration and cooperation among different sectors and stakeholders, and harmonize REDD+ related policies and programs. In addition to providing overall policy direction for Nepal's REDD+, the NRSC will oversee operating procedures and membership of related sectors and stakeholders.

The structure of the NRSC will be as follows:

Hon. Minister, Ministry of Forests and Enviornment	***Chairperson***
Secretary, Ministry of Forests and Environment	*Member*
Secretary, Ministry of Finance	*Member*
Secretary, Ministry of Water Resource, Energy and Irrigation	*Member*
Secretary, Ministry of Agriculture, Land Management and Cooperatives	*Member*
Secretary, Ministry of Industry, Commerce and Supplies	*Member*
Secretary, National Planning Commission	*Member*
Secretary, National Natural Resources and Fiscal Commission	*Member*
Representatives from the networks/organizations of women, indigenous peoples, local communities, Madhesis, Dalits and private sector engaged in forest resource management not exceeding 6 reprentatives with at least two women to be nominated by the Ministry	*Member*
State secretaries, State Ministry of Industry, Tourism, Forests and Enviornment (7 States), at least one woman nominated by the Ministry	*Member*
Representative from Network of Local Governments, 3 members with	*Member*
Chief, National REDD+ Centre	*Member Secretary*

The detail Terms of Reference of the NRSC will be prepared by the Ministry. NRSC can invite relevant experts, organizations or individuals as observers in its meeting where appropriate.

The National REDD+ Coordination Committee (NRCC) will be an institution to make decisions on technical matters such as endorsing research documents, implementation and monitoring of REDD+ programs and recommend agenda for NRCC meeting. NRCC is chaired by the Secretary of the Ministry of Forests and Environment.

The structure of the NRCC will be as follows:

Secretary, Ministry of Forests and Enviornment	***Chairperson***
Joint Secretary, Climate Change Management Division	*Member*
Joint Secretary, Environment and Biodiversity Division	*Member*
Joint Secretary, Planning, Monitoring and Coordination Division	*Member*
Joint Secretary, Participatory Forestry Division	*Member*
Joint Secretary, Forests and Watershed Division	*Member*
Joint Secretary, Administration Division	*Member*
Director General, Department of Forests and Soil Conservation	*Member*
Director General, Department of National Parks and Wildlife Conservation	*Member*
Director General, Department of Plant Resources	*Member*
Director General, Department of Environment	*Member*
Chief, Central Forests Training and Extension Centre	*Member*
Representatives from the networks/organizations of indigenous peoples, local communities, Madhesis, Dalits and private sector engaged in forest resource management not exceeding 9 reprentatives with at least three women to be nominated by the Ministry	*Member*
Chief, National REDD+ Centre,	*Member- Secretary*

The NRCC is expected to provide innovative ideas, monitor program activities and help to integrate program priorities under the National REDD+ Strategy. In addition, the members of the NRCC will advocate and lobby at the political level to guarantee that their local constituencies are represented in regional planning processes. The detail Terms of Reference of the NRCC will be prepared by the RWG itself. NRCC can invite relevant experts, organizations or individuals as observers in its meeting where appropriate.

National REDD+ Centre

The current **REDD+ Implementation Center** will be called the **National REDD+ Centre (NRC)**. The NRC functions as the primary operational body to provide national program leadership, coordinate ER Program planning, and bridge state and district-level planning and priorities under the National REDD+ Strategy. The NRC works closely with the RWG on overall strategic planning and priorities; with the Planning, Monitoring and Coordination Division of MoFE to ensure close coordination of activities across districts; and to ensure harmonization of the ER Program with other finance streams. Under the ER Program there will be several staff members of the NRC who are dedicated to national-level support and coordination of the program. Nepal's National REDD+ Strategy proposes to transform the National REDD+ Centre as a semi-autonomous entity before result-based payment phase of the REDD+. The Terms of Reference for the proposed National REDD+ Centre will include the following:

- Explore and access national and international funds including result-based payments
- Coordination among sectors and actors for REDD+ related policy decisions
- Coordinate regulation of green house gas emissions from forests
- Coordinate REDD+ related benefit-sharing
- Coordinate safeguards implementation and monitoring
- Establish and operate national Safeguards Information System
- Coordinate implementation of ER Program and National REDD+ Strategy
- Carry out and publish research and studies
- Coordinate with DFRS for implementation of MMRV, the National Forest Information System and Carbon Registry
- Establish contractual arrangements for private forestry owners interested to opt-in in ER program private forestry incentives.

The **REDD+ Multi-Stakeholder Forum** will function as the principal outreach and communication platform. The forum includes representatives from the private sector, civil society, media, government organizations, community-based organizations, Indigenous Peoples Organizations, local and international NGOs, donors, academic and research institutions, Gender and Social Inclusion related organizations and other stakeholders interested in REDD+. The forum will meet at least twice a year.

The **REDD+ CSOs & IPOs Alliance** will discuss and develop a common understanding on REDD+ on behalf of a wide spectrum of women, Indigenous Peoples Organizations, Madhesis, Dalits and Civil Society Organizations. The alliance will meet at least once a year.

The **REDD+ Focal Desks** will be established in different Departments under the MoFE. These desks will liaise with the NRC, State REDD+ Focal Desk and with District/ Protected Area REDD+ Desk.

State Level REDD+ Structure

A REDD+ desk will be established in each of the state level Ministry of Industry, Tourism, Forests and Environment. State Level REDD+ Desks will coordinate with District/Division level REDD+ Desks for implementation and monitoring of REDD+ programs within the State.

Local Level REDD+ Structure

Forest and environment related section or coordination committee of local governments will

coordinate REDD+ programs in order to implement the Strategy at local level. At community level, CBFM groups such as Community Forestry User Groups, Collaborative Forest Management User Groups will implement REDD+ as incorporated in their respective Forest Management Plans.

5.3.2 Institutional Arrangement for Monitoring and MRV System

A four-tiered institutional structure of national, state, sub-state and local/community levels is proposed for Nepal's MRV system.

At **the national level,** there will be two structures responsible for the monitoring and MRV function---1) Forest Survey and Carbon Measurement Division (FSCMD) in the Forest Research and Training Ccentre (FRTC); and 2) Carbon Accounting, Monitoring and Reporting Coordination Section (CAMRCS) in the National REDD+ Centre (NRC).

The FRTC formerly DFRS is the lead organization for Nepal's National Forest Resource Assessment. In its new structure, DFRS has proposed three divisions-one of which is the Forest Survey and Carbon Measurement Division (FSCMD). FSCMD carries out sample plots measurement periodically as a part of National Forest Resource Assessment. **At community level**, FSCMD coordinates with Community-based Forest Management Groups for measuring sample plots. **At sub-state level**, FSCMD coordinates with District/Division Forest Offices and Protected Area offices for sample plot measurements. At State Level, FSCMD coordinates with the State Forest Directorate for data compilation across each state. FSCMD compiles all the data at jurisdictional level and national level. Then it analyses data for forest resource assessment, activity data, and carbon accounting and emission reductions by using sample plot data, satellite images, emission factors etc. FSCMD will also operate National Forest Monitoring and Information System (NFMIS) and Forest Carbon Registry. FSCMD reports to NRC through DFRS. NRC has Carbon Accounting, Monitoring and Reporting Coordination Section (CAMRCS), which compiles data and information about MRV reported from DFRS, prepares periodic reports for NRC. Upon the approval from NRCC, NRC then reports to FCPF/Carbon Fund, UNFCCC and other relevant international agencies.

5.3.3 Institutional Arrangement for Implementing Safeguards

The following institutional arrangements will be set up for the implementation of the various safeguard measures:

At the central level, a Social and Environmental Safeguards Section will be established within the National REDD+ Center, which will serve as the coordinating and implementing agency for REDD+ safeguards. The section will be responsible for the overall coordination, planning, implementation and monitoring of REDD+ safeguards activities, including the Safeguards Information System.

The State Level REDD+ Desk (RRFD) will have oversight and monitoring responsibilities over the respective Divisional Forest Offices or PA Offices and line agencies that will be implementing the REDD+ safeguards measures.

At the district/local level, a feedback and grievance redress focal officer will handle REDD+ related environmental and social concerns. For effective implementation of safeguards, a separate Strategic Environmental and Social Assessment (SESA) and Environmental and Social Management Framework (ESMF) will be in place at the national scale, and Social and Environmental Assessment (SEA) and associated Environmental Social Management Framework will be prepared for jurisdictional level emission reduction programs.

5.3.4 Institutional Arrangement for Feedback and Grievance Redress Mechanism

The FGRM will be built into the existing structure of the Ministry of Forests and Environment operating at the national, state and district levels. At the central level, the grievance redress will be handled by the Social and Environmental Safeguards Section of the National REDD+ Center. At the state and district levels, the REDD+ Desk in the State Ministry for Industry, Tourism, Forests and Environment and District Forest Officer (DFO) will handle the FGRM. At the local level, the judicial committee under the chair of the Deputy Mayor/Vice Chairpersons of rural/municipalities will handle FGRM. At the community level, CBFM groups will resolve the disputes and conflict related to REDD+. In order to effectively implement FGRM, a separate FGRM plan will be in place.

5.4 Benefit Sharing Arrangement

A REDD+ program specific benefit sharing plan and service delivery mechanism will be developed to clarify the benefit sharing among the carbon rights holders at different levels. The mechanisms require schemes that address the issues of equity, exclusivity, and conditionality. A specific regulatory provision and accompanying institutional arrangements will be defined in the future for the implementation of a benefit sharing plan and maintaining equitable benefit sharing arrangements at different levels.

Specific provisions will be incorporated in instruments and forest management plans to ensure and protect the customary practices of Indigenous Peoples during the implementation of the REDD+ program. The benefit sharing plan and mechanism among different regimes and levels will be based on the performance of forest carbon stock increments and enhancing non-carbon benefits.

5.5 Policy and Legal Arrangements

5.5.1 Institutionalization of REDD+ Program Entity

The implementation of the National REDD+ Strategy requires predictable sources of finance. As per the Warsaw Framework for REDD+, the parties to the UNFCCC require designating an entity to receive results-based payments for REDD+ from international fund-based or compliance mechanisms for the implementation of REDD+ programs. Only accredited national entities can have access to the Green Climate Fund (GCF) to undertake climate change programs, including REDD+. For this, the National REDD+ Center (NRC) will be developed as a semi-autonomous national entity for REDD+ by promulgating a formation order or any other relevant legal instruments. The institutional capability of NRC will be enhanced over time to meet the fiduciary principles and standards, environmental and social safeguards (ESS) and gender policy of international climate or REDD+ financing institutions, such as the Green Climate Fund, Climate Investment Funds or FCPF Carbon Fund. The NRC will apply for accreditation that has authority to submit funding proposals through the National Designated Authority (NDA) to access GCF, and it will have also authority, ability and capability to direct access in other REDD+ related funds.

5.5.2 Strengthening Administrative Capability of NRC

As a REDD+ program management entity, the NRC will fulfill the basic fiduciary standards of financing institutions, generate its own funds and compete to access international REDD+ related funds by maintaining an effective fund administration. For this purpose, the NRC will establish an independent, internal and external auditing systems. The NRC will develop administrative capability to maintain high standards in administration and governance.

5.5.3 Policy and legal environment for the implementation of Strategy

The vision, mission, objectives, strategies and actions of this strategy are consistent with the existing policies and strategies of the forestry sector. However, some provisions of regulations, directives and guidelines of the forestry sector need to be improved to mainstream the REDD+ activities, safeguards and benefit sharing generated from REDD+.

5.5.4 Harmonization of Sector Legislations

The Constitution of Nepal commits to maintaining balance between environmental protection and development activities. For this, several laws related to the environment, energy, roads, industry, agriculture, land use, urban settlement and resettlement are currently being revised. During these revision processes, MFSC will take the initiative to overcome gaps and contradictions in policy and legal instruments, as mentioned in section 3.1. This will also include provisions related to forest-based climate mitigation measures in relevant laws in order to harmonize sectoral legislation.

5.6 REDD+ Fund Management

The NRC, as a semi-autonomous entity, will manage a national level REDD+ fund. The NRC will seek finances from multiple sources, including national and international funds such as GCF, Carbon Fund and Climate Investment Funds. Financial procedures will be developed in order to administer and mobilize the fund.

All payments for forest carbon will first be deposited in the REDD+ fund, which will then be distributed following benefit sharing plans.

6 Safeguards Measures

6.1 Potential Social and Environmental Impacts

The implementation of strategies and actions will likely to lead a range of environmental and social impacts. These impacts will be both positive and negative. The positive impacts include a range of carbon and non-carbon benefits for various stakeholders. REDD+ can bring multiple benefits which can be much more than emissions reduction. Depending on the location and type of REDD+ activities, these benefits potentially include poverty alleviation, recognition of the rights of Indigenous Peoples and forest dependent communities, improved community livelihoods, technology transfer, sustainable use of forest resources and biodiversity conservation through community mobilization. This calls for reconfiguration of forest authority and enhanced good governance. This is particularly important for equitable benefit sharing among women, Indigenous Peoples, local communities, Madhesis, Dalits and poor, which is an important aspect of social safeguards.

The implementation strategies and actions may incur a number of negative impacts on social, cultural, economic and environmental aspects. A number of examples of potential negative impacts include restriction to forest resource use, increased costs, social exclusion, social conflicts, human wildlife conflict, loss of traditional knowledge and practices,

and decrease in biodiversity if proper safeguards measures are not adopted.

The impacts of REDD+ implementation were identified by analyzing the findings of the SESA , and stakeholder consultations held at different levels. The details of positive and negative social and environmental impacts likely to occur as a result of the implementation of each REDD+ strategy is presented in the Nepal REDD+ Strategy Reference Document. Impacts may be cumulative and may also occur simultaneously or stepwise.

6.2 Social and Environment Safeguards System

Safeguards can be broadly understood as policies and measures that aim to address both direct and indirect impacts on communities and ecosystems, such as enhancement of positive impact and minimizing negative impacts. The safeguard principles provisioned in UNFCCC and other national and international instruments available seek to minimize any adverse impacts. UNFCCC (COP 16) agreed to a set of seven safeguards, known as the Cancun REDD+ Safeguards, to support REDD+ implementation to ensure that REDD+ actions do not cause negative social and environmental impacts. The UNFCCC REDD+ Safeguards outline a global framework of social, environmental and governance principles, and aim not only to mitigate the risk of adverse social and environmental impacts, but also to actively promote benefits in addition to carbon emission reductions, such as strengthening forest tenure security, enhancing biodiversity, improving forest governance and empowering relevant stakeholders by ensuring their rights and full and effective participation. The countries pursuing REDD+ activities must comply with the social and environmental safeguard principles outlined in the Cancun Safeguards, as well as the procedures stipulated in other decisions of UNCCC-COPs, including Paris Agreement. Furthermore, Nepal has a number of policies and legal instruments to promote safeguards to address negative social and environmental impacts, including: Constitution of Nepal, Good Governance (Management and Operation) Act (2008), Right to Information Act 2007, Environmental Protection Act 1997, Labor Act 1992, National Foundation for the Development of Indigenous Nationalities (NFDIN) Act 2002, Forest Policy 2015, Forestry Sector Strategy 2016, Community Forestry Development Guidelines 2015, National REDD+ Social and Environmental Standard 2014, and Gender and Social Inclusion Strategy 2006.

Nepal conducted a SESA and prepared an Environmental and Social Management Framework (ESMF) following both national and international safeguard standards and requirements. The ESMF serves as a framework for managing and mitigating environmental and social risks and impacts for future investments (projects, activities, and/or policies and regulations) associated with implementing the National REDD+ Strategy. A REDD+ project-specific Environment and Social Management Plan (ESMP) will be mandated to ensure that risks are mitigated as part of the implementation process through periodic monitoring, reporting, and evaluation. The ESMP will be prepared in line with the agreed safeguard principles.

Moreover, Nepal prepared country specific REDD+ Social and Environmental Standards (SES) in 2014 as voluntary safeguard standards. These standards complement the safeguards information system, as required by the UNFCCC decisions.

6.3 Review and Harmonization of the REDD+ SESA and ESMF

Nepal prepared the REDD+ SESA and ESMF at the national level. The essence of the SESA is broadly consistent with this strategy. However, there are some gaps in the SESA and ESMF that need to be clarified during the implementation of the National REDD+ Strategy, against which an ESMF could be reframed.

6.4 Safeguard Information System (SIS)

The National REDD+ Safeguards Information Systems (SIS) will be established considering the decision on guidance during UNFCCC-COP 21. The SIS will provide a systematic approach for collecting and providing information on how REDD+ safeguards are being addressed and respected throughout the implementation of the REDD+ program. Institutional arrangements will be also established to implement the SIS, and preparation of the Summary of Information report will be completed and submitted to the UNFCCC.

6.5 Feedback and Grievance Redress Mechanisms

The Feedback and Grievance Redress Mechanisms (FGRMs) are designed to overcome potential concern and conflicts while implementing REDD+ activities, governance mechanisms and benefit sharing. GRMs are intended to complement formal legal channels for managing grievances. The FGRMs at national, regional/provincial and district/local levels are required to address the grievances of stakeholders and harness positive impacts of REDD+.

The Ministry of Forests and Environment (MoFE) is responsible for addressing the grievances received from the stakeholders while implementing the REDD+ program. The FGRM will be built into the existing system and structure of the MFSC at three levels: District/local, Regional/provincial and Central. The formal and informal mechanisms, such as FUGs and their federation and customary laws and institutions of Indigenous Peoples, will be utilized to resolve disputes and conflicts related to REDD+ at relevant levels.

Any grievances and complaints while implementing REDD+ will be referred to the relevant, accessible level which allows all interested parties to participate and appeal any disagreeable decisions, practices and activities.

A grievance record file will be maintained at each level of the FGRM where all written and oral grievances and complaints will be recorded and filed. Grievances can be submitted by email, website, written letter, telephone, SMS and a suggestion/complaint box. The general public, as well as affected persons, can register their grievances at the respective community level GRM. All cases will be registered, categorized and prioritized by the designated staff member at each GRM level. The GRM will be reviewed and updated periodically.

7 Forest Reference Level

7.1 Methods for the Estimation of the FRL

The Forest Reference Level (FRL) is estimated to identify the historical average of net emissions (emissions by sources and removals by sinks) from forests. It is the basis to assess performance of REDD+ policy intervention. The FRL requires estimation of Activity Data (AD) and Emission Factors (EF). Activity Data (AD) refers to the quantity of an activity that results in emissions/removals (in most cases AD are measured as change in forest area (ha) over time). Emission Factors (EF) are the amount of emissions/removals per unit area per year. AD is calculated using remote sensing data while EF is calculated using national forest inventory data along with appropriate allometric equations. Countries hosting REDD+ project estimate their historical FRL following stepwise methodological procedures as guided by the UNFCCC decisions (Decision12/COP 17).

The stepwise approach suggests three major steps to estimate FRL, including: 1) estimation with simple projections, based on historical data; 2) progressively updating the FRL based on more robust national datasets for country-appropriate extrapolations and adjustments; and 3) ultimately basing the FRL

on more spatially explicit activity data and driver-specific information support. These steps also indicate methodological robustness of the process (i.e. methodological tiers). Countries achieve higher methodological tiers as they use data that are more reliable.

Following the above-mentioned approach, Nepal estimated a landscape level (subnational) FRL for the Terai Arc Landscape in 2013, considering the period between 1999 and 2011 to estimate the historical average. The purpose of the TAL FRL was to meet FCPF requirements for ER-PIN submission. Nepal is also preparing a national FRL of the period between 2000 and 2010 as its reference years for the historical average. The objective for developing the national FRL was to submit to the UNFCCC and further showcase Nepal's intentions to engage in REDD+. Both national and subnational FRLs are consistent in terms of activities, carbon pools and gases estimated. Three REDD+ activities (deforestation, forest degradation and enhancement of carbon stock), two carbon pools (above and belowground biomass) and one greenhouse gas (CO2) are estimated for both national and subnational FRLs. However, there are differences between the two FRLs. The subnational FRL used LiDAR images along with Landsat images and NFI data of TAL, while the national FRL used Landsat images and FRA data (2010-2014) of the whole country. The national FRL applied proxy indicators to assess degradation while the subnational FRL used LiDAR data to estimate emission factors of all activities. Further, estimations of EF of activities were also complemented using available biomass tables, allometric equations and IPCC default values. Based on the applied data sources and methods, the first national FRL of Nepal is considered to be between tier 1 and tier 2 with respect to methodology.

Further adjustments in the FRL will be performed as more reliable data sources and robust methodologies become available. Nepal identified the following five areas to improve the FRL:

- Fully include the activities of forest carbon stock enhancement on remaining forest. This would allow Nepal to report on the important results of improved forest management achieved in the country through the community-based forestry programme.
- Replace the indirect assessment of forest degradation from grazing and livestock management by cost-effective direct measurements of forest degradation from grazing. It will provide avenues for consistent and sufficiently accurate monitoring.
- Replace the indirect assessment of forest degradation from fuelwood extraction by cost-effective direct measurements of forest degradation from fuelwood extraction. It will provide avenues for consistent and sufficiently accurate monitoring.
- Include small-scale deforestation and afforestation in a cost-efficient manner with sufficient accuracy in order to cover small patches of forest within the definition of forests in the FRL.
- Include estimates of degradation by drivers, beyond fuelwood collection and grazing.

7.2 Available Data Sets

The availability of accurate and reliable information remains a major problem for the analysis of forest cover and land-use change in Nepal. The most comprehensive yet non-compatible data sets are the data from the Land Resource Mapping Project 1976-1984 (LRMP 1986) and the NFI data from the Forest Resource Assessment (FRA) project (2010-2014) of the DFRS. The DFRS published the FRA report (2015) for all physiographic regions with species-wise growing stock, biomass and carbon stock (above ground and below ground) by forest type, and development regions. The FRA (2010-2014) applied both field inventory and remote sensing technology such as LiDAR-Assisted Multi-source Program (LAMP) methods to generate forest biomass maps. These data sets were also used to estimate Activity Data (AD) for the subnational FRL that covers the 13 districts of TAL.

As discussed above, the estimation of the national FRL based on the average between the years 2000 and 2010 is underway. The national FRL estimation process used FRA (2010-2014) data and other available inventory data between 1986 and 2010, as discussed earlier. However, the national FRL estimation process did not use LiDAR data, due to high costs and difficulties with financing LiDAR imaging again in the future. The national FRL estimation process used Landsat images that are freely available. This, however, does not mean that Nepal will rely only on Landsat images.

Other data sources (images, inventory data) can be used in the future, as more reliable and efficient data sources become available. As discussed earlier, the UNFCCC methodological framework allows for a phased approach and improvement over time whereby countries can develop an FRL based on available data, and update and refine the FRL with better data, improved methodologies, and estimates for additional pools becoming available over time (Decision 12/CP.17).

© Ramchandra Khadka

8 National Forest Monitoring System (NFMS)

8.1 Design of a National Forest Monitoring System (NFMS)

The National Forest Monitoring System (NFMS) will be designed in line with decisions of the UNFCCC COPs to provide data and information that are transparent, consistent over time, suitable for measuring, reporting and verifying anthropogenic forest-related emissions by sources and removals by sinks, forest carbon stocks, and forest-area changes. The system will support decision making related to REDD+ strategy options and provide information to governmental organizations, NGOs, research institutions, other relevant institutions and the public.

The design of a monitoring system will be closely linked with the technical approach for assessing emissions and removals, since the system will be designed to monitor carbon stock changes over time. The development and capacity building efforts of a forest monitoring system will be based on experiences and learnings from ongoing NFI activities, REDD+ readiness activities and piloting activities such as the proposed Emissions Reduction Program in the TAL area.

Nepal will proceed towards spatially explicit activity data and forest strata level emission factors. The reliability of emission factors estimation will be improved as existing gaps in capacity are addressed, such as through delivery of technical trainings. In order to ensure effective, efficient and transparent governance of measuring, monitoring and managing data under the MRV system, FRTC, formerly DFRS (the national MRV implementing agency) will, under the overall guidance of the NRCC, be responsible for the following:

1. Periodic execution of forest assessments for deforestation and degradation, and carbon enhancement monitoring;
2. Designing, maintaining and operating the National Forest Monitoring System (NFMS);
3. Coordinating the collection of subnational level information so that double counting of emissions is eliminated by allocating each district/local level to a single subnational level area;
4. Disseminating NFMS deliverables through a web portal; and
5. Providing technical guidance and institutional/capacity support to the institutional set-up at subnational/district/local community levels

8.2 The National Forest Database and National Forest Information System (NFD and NFIS)

The UNFCCC-COP Decision 11/CP.19 outlines the modalities for national forest monitoring systems to be built upon existing systems (as appropriate), to enable the assessment of different types of forests, to be flexible and allow for improvement, and to reflect the phased approach. The DFRS developed an Open Source Forest Information System (OSFIS) consistent with the UNFCCC guidance. The OSFIS supports in managing the inventory data and spatial data sets. In addition, it has a standard platform for data dissemination, but this is primarily designed for inventory management purposes. The OSFIS will be upgraded to enable continuous monitoring of the permanent sample plots with an advance user interface, modules and database structure. REDD IC has also been working on developing and upgrading NFD and NFIS to maintain web-based systems for NFD and NFIS for REDD+.

The NFD and NFIS system provides a foundation to integrate data from the existing databases and to provide tools for monitoring forest resources, forest management, carbon stocks, forest users and REDD+ activities. The data will need to originate from various governmental and non-governmental sources operating at national, subnational, district, forest management unit and stand level, including the community based monitoring system. Key modules that will be included in the NFD and NFIS are forest types, carbon stock, work plan and programs, users and beneficiaries, remote sensing, Land use, Land-use Change, and Forestry (LULUCF), REDD+ activities and social and environmental safeguards (SES) indicators.

The NFIS will be based on a user-friendly interface so that its use does not require extensive expertise with information technology. The system will be accessible by the public on the internet. A web-based information system will enable easy access, updating, and sharing of data and information with the relevant stakeholders.

The NFIS will be designed as an overarching information management system that includes: (i) tools and protocols for system managers and interfaces for accessing data, (ii) information and maps from the NFD and other relevant databases, (iii) links to and between these databases, analysis, synthesis, tabulation and other thematic tools. The NFIS will include tools for decision support modules and user-friendly graphical interfaces for data query and reporting, GIS analysis and mapping. The GIS module will include standard web mapping interfaces and tools.

The NFIS will be deployed through a dedicated

web application server to be based in the Government Integrated Data Centre (GIDC) that has facilities for space, continuous power supply, high speed internet connectivity, security and technical support. A backup server will be set up in the National Information and Technology Centre (NITC), Singh Durbar, Kathmandu.

The NFD and NFIS study commissioned by REDD IC developed guidelines for institutional coordination and standard operating procedures for NFMS. The study provided several recommendations for the institutional management of the system, including human resources, computer hardware and software to ensure system sustainability and use. The study recommended several trainings and capacity-building activities targeting government staff that will be engaging in system operation, maintenance and administration of the NFIS from national to district/local levels. The NRC will conduct the recommended trainings and other capacity building activities as the REDD+ development and implementation process moves forward.

© Srijana Shrestha

9 Finance for Implementing the Strategy

The financial requirements for the activities identified in section 4.5 and section 9 above will come from multiple sources, including the government's budget, the additional readiness grant from FCPF (US $5 million), Forest Investment Program (US $ 28.5 million) and other bi-lateral and multi-lateral grants.

10 Implementation Steps

The following implementation steps were identified to implement the first five years of the National REDD+ Strategy. The strategy will be reviewed in 2020 to plan for the next phase.

Table 4. Proposed implementation Steps

SN	Actions	Year 1 2018	Year 2 2019	Year 3 2020	Year 4 2021	Year 5 2022
1.	Approval of the National REDD+ Strategy document					
2.	Development of Monitoring and Evaluation framework of National REDD+ Strategy					
3.	Develop implementation plan of the strategy with detailed action plan and budget					
4.	Restructure REDD IC into a National REDD+ Centre					
5.	Development of benefit sharing plan and financial mechanism					
6.	Update and harmonize SESA-ESMF in line with the National REDD+ Strategy					
7.	Establish Safeguards Information System					
8.	Development of projects at subnational level					
9.	Policy and legal framework update and harmonization					
10.	Research, studies and knowledge generation					
11.	Awareness raising and capacity development on REDD+ of all stakeholders					
12.	Institutional set-up for REDD+ implementation, safeguards, GRM and provision of human resources					
13.	Establishment and management of functional MRV and NFMS, including SIS					
14.	Coordination, collaboration and communication with different sectors and stakeholders					
15.	Review and evaluation of the strategy					

References

DFRS, (1999). Forest Resources of Nepal (1987-1998). Ministry of Forests and Soil Conservation, Department of Forest Research and Survey, Babarmahal.

DFRS, (2014). Chure Forests of Nepal. Forest Resource Assessment Nepal Project/Department of Forest Research and Survey. Babarmahal, Kathmandu, Nepal.

DFRS, (2015). State of Nepal's Forests. Forest Resource Assessment (FRA) Nepal, Department of Forest Research and Survey (DFRS). Kathmandu, Nepal.

DFRS, (2015a). Middle Mountains Forests of Nepal. Forest Resource Assessment (FRA) Nepal, Department of Forest Research and Survey (DFRS). Kathmandu, Nepal.

DFRS, (2015b). High Mountains and High Himal Forests of Nepal. Forest Resource Assessment (FRA) Nepal, Department of Forest Research and Survey (DFRS). Kathmandu, Nepal.

LRMP, (1986). Land System Report, Land Resource Mapping Project: Kenting Earth Science, Canada.

MFSC, (2010). Nepal's Readiness Preparation Proposal: REDD 2010-2013. Ministry of Forests and Soil Conservation (MFSC), Kathmandu, Nepal

MPFS, (1988). Master Plan for Forestry Sector-Main Report, Ministry of Forests and Soil Conservation, Singhdarbar, Kathmandu.

WECS, (2010). Energy Sector Synopsis Report 2010. Water and Energy Commission Secretariat, Kathmandu, Nepal

नेपाल राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति

(२०७५-२०७९)

साभार: नेपाल राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति (२०७५-२०७९),

वन तथा वातावरण मन्त्रालय, नेपाल सरकार

आवरण तस्विर: आकाश श्रेष्ठ

नेपाल सरकार वन तथा वातावरण मन्त्रालयको तर्फबाट रेड कार्यान्वयन केन्द्र, बबरमहल, काठमाडौं

सर्वाधिकार: नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालय

नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

सिंहदरबार, काठमाडौं

नेपाल

स्वीकृत मिति: २०७५/०१/०६

सुरक्षा कवच प्रणाली र गुनासो सुनुवाई तथा विवाद समाधान संयन्त्रबारे उल्लेख गरिएको छ। खण्ड सातमा नेपालमा वनको आधारविन्दु निर्माणका लागि उपलब्ध तथ्यांक र तौरतरिकाको आधारमा वनको आधारविन्दु (फरेष्ट रिफरिन्स लेभल) बारे समीक्षा गरिएको छ । खण्ड आठमा राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको बारेमा संक्षिप्त रुपमा उल्लेख गरिएको छ भने अन्त्यमा खण्ड नौं मा रेडप्लस रणनीतिको कार्यान्वयनका लागि आगामी पाँच वर्ष भित्र गरिने क्रियाकलापका चरणहरु प्रस्ताव गरिएको छ ।

यस रणनीतिको मुख्य दूरदृष्टि जनताको समृद्धिमा योगदान गर्न वनजन्य पारिस्थितिकीय प्रणालीको कार्वन र गैरकार्वन लाभ अभिवृद्धि गर्ने रहेको छ भने यसको परिलक्ष्य सबै सरोकारवालाहरुको समावेशीकरण र क्षमता एवं दक्षता अभिवृद्धि सहित नीतिगत र संस्थागत संयन्त्र सुधार गर्दै उत्सर्जन न्यूनीकरण र वातावरणीय, सामाजिक र आर्थिक लाभ अभिवृद्धिका लागि वनजन्य पारिस्थितिकीय प्रणालीको उत्थानशीलता अभिवृद्धि गर्ने रहेको छ ।

यस रणनीतिले, (१)जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण र अनुकुलनको अवधारणामा आधारित भई सबै पारिस्थितिकीय क्षेत्रहरुमा दिगो वन व्यवस्थापनलाई उन्नत बनाउँदै र वन विनाश एवं क्षयीकरणका कारण र प्रभावहरु घटाउँदै कार्वन उत्सर्जन कटौती र कार्वन सञ्चिति अभिवृद्धि गर्ने; (२) वातावरणीय र सामाजिक सुरक्षा मापदण्डको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्दै वनमा आश्रित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी, दलित, विपन्न र अन्य अधिकारवालाहरु बीच कार्वन तथा गैरकार्वन लाभको समन्यायिक बाँडफाँड सुनिश्चित गर्ने र वन स्रोतमाथिको अधिकार अभिवृद्धि गर्ने; (३)वनमा आश्रित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी, दलित र विपन्न वर्गको रोजगारीका अवसरहरुमा विविधीकरण गर्ने र जीविकोपार्जनका स्रोतहरु वृद्धि गर्ने; (४) वन क्षेत्रमा कार्वन र गैरकार्वन लाभहरुलाई अन्तरसम्बन्धित गर्न, संस्थागत क्षमता र समन्वय अभिवृद्धि गर्न, सुशासन, लैङ्गिक समता र सामाजिक न्याय अभिवृद्धि गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय आवश्यकता र मापदण्डहरुसँग तालमेल खानेगरी राष्ट्रिय नीति तथा कानूनहरुमा सामञ्जस्यता र सुधार गर्ने र (५) गहन किसिमको मापन, अनुगमन, प्रतिवेदन र प्रमाणीकरण संयन्त्र सहितको राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको स्थापना र विकास गर्ने उद्देश्यहरु लिएको छ। यी उद्देश्यहरु कार्यान्वनका लागि निम्न अनुसारका १२ वटा रणनीति र सो रणनीति कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने ७० वटा क्रियाकलापहरु प्रस्ताव गरिएको छ :

१. कार्वन उत्सर्जन न्यूनीकरण, वन कार्वन सञ्चिति वृद्धि र वन पैदावारको आपूर्ति सुधार गर्ने ।
२. वनजन्य पारिस्थितिकीय प्रणालीहरुमा गैरकार्वन लाभहरु वृद्धि गर्ने ।
३. निजी तथा सार्वजनिक जग्गाहरुमा वनको विकास गर्ने ।
४. सबै भौगोलिक क्षेत्रहरुमा भूउपयोग योजनाको उच्चतम उपयोगलाई प्रवर्द्धन गर्ने ।
५. वन स्रोतको अधिकारवालाका रुपमा रहेका वनमा आश्रित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी, दलित, सीमान्तकृत र विपन्न वर्गको वनमाथिको अधिकार सुधार, कार्वन अधिकारको सुनिश्चितता र लाभको समन्यायिक एवं न्यायोचित वितरण गर्ने ।
६. निजी क्षेत्रको समेत गहन भूमिका रहने गरी आर्थिक समृद्धि र जीविकोपार्जनका लागि वन पैदावारमा आधारित उद्यमहरुको प्रवर्द्धन गर्ने ।
७. साना किसान र वनमा आश्रित परिवारहरुको कृषि-वन उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने ।
८. दिगो, किफायती र विश्वसनीय नवीकरणीय/बैकल्पिक उर्जामा पहुँच वृद्धि गर्ने ।
९. क्षेत्रगत नीतिहरु, निकाय र सरोकारवालाहरु बीच सहकार्य, सहयोग र समन्वय अभिवृद्धि र सुधार गर्ने ।
१०. वन क्षेत्रका निकाय तथा संस्थाहरु, अधिकारवाला समुदाय र सम्बन्धित सरोकारवालाहरुको क्षमता, संस्थागत कार्यसम्पादन र सेवा प्रदान गर्ने क्षमता विकास गर्ने ।
११. सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा मापदण्डका साथै वातावरण मैत्री विकासको सुनिश्चितता गर्ने ।
१२. एउटा वृहत/गहन र निरन्तर क्रियाशील हुने किसिमको राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको स्थापना गरी निरन्तरता दिने ।

रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयनका लागि कतिपय चुनौतीहरु रहेपनि सामुदायिक वन लगायत समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणालीहरु र सहभागितामूलक संरक्षीत क्षेत्र व्यवस्थापन प्रणालीहरुको लामो इतिहास र प्रयाप्त सफलता एवं सिकाईहरु विद्यमान रहेका छन्। यी सफलता र सिकाईहरुलाई आधार मान्दै यो रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सकिनेछ । यस्तै रणनीति कार्यान्वयनका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा संविधान बमोजिम गरिएको अधिकारका बाँडफाँडका आधारमा निर्वाह गर्ने भूमिकाले पनि यो राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सघाउ पुऱ्याउने छ ।

विषयसूची

कार्यकारी सारांश 1

१. परिचय १

१.१ नेपालमा रेडप्लसको सान्दर्भिकता १

१.२ नेपालमा रेडप्लसको पहल २

१.३ रेडप्लस रणनीति तर्जुमा प्रक्रिया ३

१.४ रेडप्लस रणनीतिको प्रारुप ३

२. भू-उपयोग तथा वन घनत्व परिवर्तन र यसका कारणहरु ५

२.१ भू-उपयोग परिवर्तन ५

२.२ वन क्षेत्र परिवर्तन ६

२.३ वन विनाश र क्षयीकरणका कारक तत्वहरु ८

२.४ वन अनुगमन प्रणाली १०

२.५ वन विनाश र क्षयीकरण सम्बोधनका प्रयासहरु १०

३. वनसम्बन्धी नीति, सुशासन, संस्थागत संरचना र पूर्णाधिकार ११

३.१ रेडप्लसका सन्दर्भमा वन नीति तथा कानूनको समीक्षा ११

३.२ वन सुशासन, संस्थागत संरचना र वनस्रोतमा पूर्णाधिकार १२

३.२.१ वन स्रोतमाथिको अधिकार १२

३.२.२ वन सुशासन १३

३.२.३ संस्थागत व्यवस्थाहरु १३

३.२.४ वन क्षेत्रमा वित्तीय लगानी १३

३.२.५ कार्वन अधिकार र लाभको बाँडफाँड १४

३.२.६ लैङ्गिक समन्याय १४

३.२.७ सामाजिकसमावेशीकरण १४

४. दूरदृष्टि, परिलक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र क्रियाकलापहरु १६

४.१ दूरदृष्टि १६

४.२ परिलक्ष्य १६

४.३ उद्देश्यहरु १६

४.४ निर्देशक सिद्धान्तहरु १७
४.५ रणनीति र क्रियाकलापहरु १७
४.६ रणनीति र क्रियाकलाप कार्यान्वयनका चुनौतीहरु र सम्बोधनका उपायहरु २२

५. रणनीति कार्यान्वयनसम्बन्धी व्यवस्था २४
५.१ रणनीतिको क्षेत्र, तह र दृष्टिकोण २४
५.२ रेडप्लस कार्यक्रम कार्यान्वयनका चरणहरु २६
५.३ रेडप्लसको संस्थागत प्रारुप २६
५.३.१ रेडप्लस कार्यान्वयनका लागि संस्थागत प्रवन्ध २६
५.३.२ मापन, अनुगमन, प्रतिवेदन तयारी र प्रमाणीकरण (एमआरभी) सम्बन्धी संस्थागत व्यवस्था २९
५.३.३ रेडप्लसमा सुरक्षा मापदण्ड कार्यान्वयन सम्बन्धी संस्थागत व्यवस्था २९
५.३.४ सुझाव तथा गुनासा सुनुवाई संयन्त्र (जीएमआर) सम्बन्धी संस्थागत व्स्था २९
५.४ लाभको बाँडफाँड सम्बन्धी व्यवस्था ३०
५.५ नीतिगत र कानूनी व्यवस्थाहरु ३०
५.५.१ रेडप्लस कार्यक्रमसम्बन्धी निकायको संस्थागत विकास ३०
५.५.२ राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्रको प्रशासकीय दक्षता अभिवृद्धि ३०
५.५.३ रणनीति कार्यान्वयनका लागि नीतिगत र कानूनी अनुकुलता ३१
५.५.४ क्षेत्रगत कानूनका बीच सामञ्जस्यता ३१
५.६ रेडप्लस सम्बन्धी कोष व्यवस्थापन ३१

६. रेडप्लसका सुरक्षा मापदण्डहरु ३२
६.१ रेडप्लसको सम्भावित सामाजिक र वातावरणीय प्रभावहरु ३२
६.२ सामाजिकर वातावरणीय सुरक्षा मापदण्ड ३३
६.३ सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा मापदण्डको समीक्षा र सामञ्जस्यता ३४
६.४ सुरक्षा मापदण्ड कार्यान्वयनको सूचना प्रणाली ३४
६.५ पृष्ठपोषण र गुनासो सम्बोधन संयन्त्र ३४

७. वनको आधारविन्दु ३५
७.१ वनको आधारविन्दु अनुमान विधि ३५
७.२ विद्यमान डाटा सेट ३७

८. राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणाली ३८
८.१ राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको निर्धारण ३८
८.२ राष्ट्रिय वनको तथ्यांक व्यवस्थापन र राष्ट्रिय वन सूचना प्रणाली ३९
९. रणनीति कार्यान्वयनका लागि वित्तीय स्रोत ४१
१०. रणनीति कार्यान्वयनका चरणहरु ४२
सन्दर्भ सामाग्री..४४

तालिकाहरुको सूची

तालिका १ : सन् १९७८/७९ देखि १९८५/८६ र १९९४ बीच भएको भू-उपयोग तथा वन क्षेत्र परिवर्तन ६
तालिका २ : विभिन्न पाँच वटा अवधिहरुमा वन क्षेत्रको अवस्था ७
तालिका ३ : वन विनाशका प्रत्यक्ष कारणहरु,यिनको विशेषता, प्राथमिकताक्रम र प्रभावित क्षेत्रहरु ९
तालिका ४ : रणनीति कार्यान्वयनका आगामी कदमहरु ४३

कार्यकारी सारांश

नेपालको भू-दृश्यवन क्षेत्र र कृषि भूमिको घनिष्ठ अन्तरसम्बन्ध सहित भौगोलिक र सांस्कृतिक रुपमा विविधतायुक्त रहेको छ (एमपीएफएस, २०१०) । नेपालको कुल भू-भाग १४.७१ लाख हेक्टर रहेकोमा उक्त भू-भाग मध्ये ६.६१ लाख हेक्टर (४४.७४ प्रतिशत) भूमि वन र बुट्यान क्षेत्रले ढाकिएको छ (डीएफआरएस, २०१५) ।नेपालमा विभिन्न अवधिमा वन क्षेत्रको विनाशदरमा उतारचढाव रहँदै आएको छ र अहिले पनि विभिन्न कारणले वन विनाश र वन क्षयीकरण हुँदै आएको छ । वन विनाशसम्बन्धी पछिल्ला अध्ययनहरुले दिगो नहुने गरी वन पैदावारको संकलन, वन अतिक्रमण, अत्यधिक चरीचरण, वन डढेलो, योजना विहीन रुपमा गरिने भौतिक पूर्वाधार विकास र मिचाहा प्रजातिको विस्तार लगायतका कारणहरुले वन विनाश र क्षयीकरण हुँदै आएको कुरा देखाएका छन् । वन विनाश र क्षयीकरणले मानिसको जीविकोपार्जन र समग्र राष्ट्रिय विकासमा प्रतिकुल प्रभाव पार्दै आएका छन् । त्यसैले वन विनाश र क्षयीकरणसम्बन्धी समस्या सम्बोधनका लागि नेपाल रेडप्लस कार्यक्रममा (वन विनाश र क्षयीकरणबाट हुने उत्सर्जन कटौती) प्रवेश गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

नेपाल जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय प्रारुप महासन्धि, क्योटो अभिसन्धि र पेरिस सम्झौताको पक्ष राष्ट्र हो ।त्यसैले यी संयन्त्रहरु अन्तर्गत रेडप्लसका सन्दर्भमा भएका निर्णयहरुलाई नेपालको राष्ट्रिय परिवेश र राष्ट्रिय नीति तथा कानूनलाई मध्यनजर गर्दै कार्यान्वयन गर्नका लागि सन् २००८ देखि नेपालमा रेडप्लस तयारीको चरण शुरु भएको हो । त्यस्तैगरी नेपालले सन् २०१७ सम्ममा रेडप्लस तयारीका अधिकांश कार्यहरु सम्पन्न गरी केही भू-परिधि तथा क्षेत्रहरुमा रेडप्लस कार्यान्वयनको चरणमा प्रवेश गरिसकेको छ । रेडप्लसको तयारी चरणमा खासगरी आवश्यक पर्ने अध्ययन अनुसन्धान गर्ने; संस्थागत संयन्त्रहरुको निर्माण गर्ने, क्षमता विकासका कार्यहरु गर्ने, प्राविधिक रुपमा आवश्यक पर्ने तथ्य तथ्यांकहरु तयार गर्ने; वनको आधारविन्दु (फरेष्ट रिफरेन्स लेभल) तयार गर्ने; लैङ्गिक समता र सामाजिक तथा वातारणीय सुरक्षा मापदण्डहरुको तयारी गर्ने र वन कार्वनको मापन, अनुगमन, प्रतिवेदन तयारी र प्रमाणीकरण सहितको राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको स्थापना गर्ने जस्ता कार्यहरुका आधारभूत तयारी सम्पन्न भएका छन् । यद्यपि, रेडप्लसका समग्र पक्षहरुको कार्यान्वयनका लागि जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय प्रारुप महासन्धिका पक्षराष्ट्रहरुको सन् २०१० मा क्यानकूनमा सम्पन्न सम्झौता बमोजिम एउटा राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको आवश्यकता पर्ने भएकोले यो रणनीति तर्जुमा गरिएको हो । यो रणनीति तर्जुमा गर्दा नेपालले नीति निर्माण प्रक्रियामा अवलम्बन गर्दै आएको बहुसरोकारवाला, वहुपक्षीय, लैङ्गिक समता र सामाजिक समावेशीकरणमुखी र सहभागितामूलक अवधारणासँग तालमेल खानेगरी नेपालका एक तिहाई जिल्लाहरुमा गहन परामर्शका कार्यक्रमहरु गरिएका थिए । यो रणनीति तर्जुमा गर्दा रेडप्लसको तयारी चरणमा सम्पन्न कैयौं अध्ययन अनुसन्धानका सिफारिसहरु र सहभागितामूलक परामर्शबाट प्राप्त सुझावहरुलाई उच्च महत्व दिइएको छ ।

यस रणनीतिको पहिलो खण्डमा नेपालमा रेडप्लससम्बन्धी पहलहरुको सन्दर्भ र पृष्ठभूमि समेटिएको छ, जसमा रेडप्लसमा संलग्न हुँदा प्राप्त हुन सक्ने फाइदाहरुका बारेमा समीक्षा गरिएको छ । यसका साथै यस खण्डमा रेडप्लस रणनीति तयारीको प्रक्रियासम्बन्धी जानकारीहरु उल्लेख गरिएको छ । दोस्रो खण्डमा भूउपयोग परिवर्तन, वन क्षेत्रको घनत्व परिवर्तन र वन विनाश तथा क्षयीकरणका कारकतत्वहरुबारे छलफल र समीक्षा गरिएको छ । यस खण्डमा वन क्षेत्रको उपयोगमा सुधार र वन विनाश तथा क्षयीकरणका कारणहरुको सम्बोधनका लागि गरिएका पहलहरु सूचीकृत गरिएको छ । खण्ड तीनमा नीति, सुशासन, संस्थागत व्यवस्था र वन स्रोत माथिको पूर्णाधिकार (टेन्यूर राइट) का सवालहरुबारे छलफल गरिनुका साथै रेडप्लसका सन्दर्भमा नीति तथा कानूनहरुको समीक्षा गर्दै कमीकमजोरी र सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरु पहिचान गरिएको छ । यसका साथै उक्त खण्डमा वनस्रोतमाथिको अधिकार (रिर्सोस राइट), सुशासन, वनमा आर्थिक लगानी, कार्वनमाथिको अधिकार र लाभको बाँडफाँड, लैङ्गिक समता र सामाजिक समावेशीकरणको विद्यमान परिदृष्य र सवालहरुबारे पनि समीक्षा गरिएको छ ।

खण्ड चारमा रेडप्लस रणनीतिको दूरदृष्टि, लक्ष्य, उद्देश्यहरु, रणनीतिहरु र रणनीतिक कार्यहरु उल्लेख गरिएको छ । सो खण्डमा रणनीति कार्यान्वयनका चुनौतीहरु र सोको सम्बोधनका उपायहरुबारे उल्लेख गरिएको छ । खण्ड पाँचमा रेडप्लस रणनीतिको कार्यान्वयन संयन्त्रबारे उल्लेख गरिएको छ । यस खण्डमा रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयनको क्षेत्र, तह, दृष्टिकोण र चरणहरुका साथै आवश्यक पर्ने संस्थागत संयन्त्रको सम्बन्धमा पनि उल्लेख गरिएको छ । साथै उक्त खण्डमा लाभको बाँडफाँड, नीति तथा कानून र रेडप्लसका लागि आर्थिक स्रोत व्यवस्थापन संयन्त्रबारे पनि उल्लेख गरिएको छ । खण्ड छ मा रेडप्लसको सम्भावित वातावरणीय र सामाजिक प्रभावहरु, सो सम्बोधनका लागि आवश्यक पर्ने

© Srijana Shrestha

१ परिचय

१.१ नेपालमा रेडप्लसको सान्दर्भिकता

नेपालको भू-दृष्यवन क्षेत्र र कृषि भूमिको घनिष्ठ अन्तरसम्बन्ध सहित भौगोलिक र सांस्कृतिक रुपमा विविधतायुक्त रहेको छ (एमपीएफएस, २०१०सवन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय, २०१०)। नेपालको कुल भू-भाग १४.७१ लाख हेक्टर रहेकोमा उक्त भू-भाग मध्ये ६.६१ लाख हेक्टर (४४.७४ प्रतिशत) भूमि वन र बुट्यान क्षेत्रले ढाकिएको छ (डीएफआरएस, २०१५)। नेपालमा विगत लगभग ५० वर्षको अवधिमा निकै धेरै वन क्षेत्र कृषि भूमिमा परिणत भएको छ, वन क्षयीकरण भई बुट्यान क्षेत्रमा परिणत भएको छ र सडक तथा आवास क्षेत्र जस्ता अन्य प्रयोजनका लागि वन विनाश भएको छ। सन् १९७८/७९ देखि १९९४ साल बीचको अवधिमा वार्षिक १.७ प्रतिशतका दरले प्राकृतिक वन विनाश भएको थियो भने वार्षिक ७.४ प्रतिशतका दरले वन क्षेत्र बुट्यान क्षेत्रमा परिणत भएको थियो। तथापि, पछिल्लो वन स्रोत सर्वेक्षण प्रतिवेदन (सन् २०१०-२०१४) ले सन् २०१० सम्म आइपुग्दा वन क्षेत्र बढेको र बुट्यान क्षेत्र घटेको देखाएको छ, जस अनुसार सन् १९९४ देखि सन् २०१० सम्मको अवधिमा वन क्षेत्र वार्षिक २.३३ प्रतिशतका दरले बढेको र बुट्यान क्षेत्र वार्षिक ३.४४ प्रतिशतका दरले घटेको देखिएको छ। वन क्षेत्र वृद्धि गर्न सफल हुनुमा सामुदायिक वन, कबुलियती वन र साझेदारी वन जस्ता समुदायमा अधारित वनको सफलताका साथै मध्यवर्ती क्षेत्र र संरक्षण क्षेत्रहरुको घोषणाले पनि भूमिका खेलेको छ। दोस्रो वन स्रोत सर्वेक्षण (सन् १९८७-१९९४) र तेस्रो वन स्रोत सर्वेक्षण प्रतिवेदन (सन् २०१०-२०१४) मा प्रयोग गरिएको विधिका बीचमा रहेको भिन्नताले गर्दा पनि वन क्षेत्र र बुट्यान क्षेत्र घटबढ देखिनुमा केही भूमिका रहेको अनुमान गरिएको छ।समग्रमा राष्ट्रिय वनले ढाकेको क्षेत्र वृद्धि भएको देखिएतापनि सबै भौगोलिक क्षेत्रहरुमा वन विनाश र क्षयीकरणको अवस्था विभिन्न रुपमा विद्यमान रहँदै आएको छ।

वन विनाशसम्बन्धी पछिल्ला अध्ययनहरुले दिगो नहुने गरी वन पैदावारको संकलन, वन अतिक्रमण, अत्यधिक चरीचरण, वन डढेलो, योजना विहीन रुपमा गरिने भौतिक पूर्वाधार विकास र मिचाहा प्रजातिको विस्तार लगायतका कम्तीमा ९ वटा कारणहरुले वन विनाश र क्षयीकरण हुँदै आएको कुरा देखाएका छन् । वन विनाश र क्षयीकरणले खासगरी वन स्रोतमा जीवन निर्भर रहेका आदिवासी जनजाती र स्थानीय समुदायका विपन्न वर्गका साथै जनसंख्याको ठूलो हिस्साको जीविकोपार्जनमा प्रत्यक्ष जोखिम सिर्जना गर्दै आएको छ । यसका साथै तिब्र शहरीकरण र सन् २०१५ को भूकम्प पछि गरिदै आएको पुर्ननिर्माणका लागि काठको मागमा भएको वृद्धिका कारण थप वन विनाश हुन सक्ने देखिन्छ । त्यसैले वन विनाश र क्षयीकरणसम्बन्धी समस्या सम्बोधनका लागि नेपाल रेडप्लस (वन विनाश र क्षयीकरणबाट हुने उत्सर्जन कटौटीका साथै वनको दिगो व्यवस्थापन र कार्वन सञ्चिति अभिवृद्धि) मा सहभागी हुने अवसर सिर्जना भएको हो ।

देश र जनताको लागि कार्वन तथा गैरकार्वन लाभका माध्यमबाट आर्थिक स्रोत सिर्जनाका लागि नेपालले रेडप्लसमा सहभागिता जनाउन सम्भव रहेको छ । अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौता, मापदण्ड, र निर्णयहरुको परिपालना र सरोकारवालाहरुको धारणा सम्बोधन गर्दै कानूनहरुमा आवश्यक परिमार्जन सहित दिगो वन व्यवस्थापनको विकासमा सघाउन, बहुक्षेत्रगत समन्वय बढाउनका लागि विभिन्न क्षेत्रगत नीतिहरुका बीच तालमेल कायम गर्नर अन्तत्वगत्वा वृहत रुपमा वन कानूनको कार्यान्वयन तथा सुशासन सुधारका लागि रेडप्लसले सघाउन सक्ने गरी नेपालले आफ्नो धारणा बनाउँदै आएको छ । रेडप्लसमा नेपालको राष्ट्रिय सहभागिताले न्यूनकार्वन आर्थिक विकासको विश्वव्यापी मार्ग र दिगो विकासको विश्वव्यापी लक्ष्य प्राप्तिमा योगदान गर्न सक्नेछ ।

१.२ नेपालमा रेडप्लसको विकासक्रम

नेपाल जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय प्रारुप महासन्धि, क्योटो अभिसन्धि र पेरिस सम्झौताको पक्ष राष्ट्र हो । जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय प्रारुप महासन्धिको सन् २००७ मा सम्पन्न पक्षराष्ट्रहरुको बालीमा सम्पन्न तेह्रौं सम्मेलन पछि नेपालले रेडप्लसको तयारीसम्बन्धी विभिन्न पहलहरु शुरु गरेको हो । यसै क्रममा रेडप्लसको तयारीका लागि नेपालले सन् २००८ मा विश्व बैंक समक्ष रेडप्लस तयारी योजनाको अवधारणा प्रस्तुत गरेको थियो र सोही समयमा वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गत रेड, वन तथा जलवायु परिवर्तन एकाई स्थापना गरिएको थियो, जुन हाल रेड कार्यान्वयन केन्द्रका रुपमा रहेको छ । रेडप्लस तयारीका लागि नेपालले वन कार्वन साझेदारी कार्यक्रम समक्ष सन् २०१० को अप्रिलमा पेश गरेको रेडप्लस तयारी योजना सन् २०१० को जुनमा उक्त कार्यक्रमको समितिबाट स्वीकृत भएपछि नेपालमा रेडप्लसको तयारी चरण शुरु भएको थियो ।

रेडप्लसको तयारीका क्रममा रेडप्लस तयारी योजना बमोजिम वन विनाशका कारक तत्वहरुको विश्लेषण, भू-उपयोगको अर्थराजनीति, नेपालको वन क्षेत्रको आर्थिक महत्व, सामाजिक तथा वातावरणीय रणनीतिक मूल्यांकन, कार्वन स्वामित्व, वनको आधारविन्दु, कार्वन मापन, अनुगमन, प्रतिवेदन तयारी र प्रमाणीकरण जस्ता मुख्य विषयमा गहन अध्ययनहरु भएका छन् । यी अध्ययनहरुले थुप्रै महत्वपूर्ण ज्ञानका साथ विभिन्न गहन निष्कर्षहरु निकालेका छन् जसले प्रभावकारी रुपमा राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको तर्जुमा र प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि प्रशस्त आधार प्रदान गरेको छ ।

नेपालले सन् २०१३ को डिसेम्बरमा रेडप्लस तयारी योजनाको मध्यावधि प्रगतिप्रतिवेदन तयार गरी वन कार्वन साझेदारी कार्यक्रम समक्ष पेश गरेको थियो, जसमा रेडप्लसको तयारीका लागि विभिन्न विषयमा भएका प्रगतीहरु (राष्ट्रिय संस्थागत संरचना र व्यवस्थापन, भू-उपयोग तथा वन विनाशको समीक्षा, वनसम्बन्धी कानून र सुशासन, राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणाली) समीक्षा गरिनुका साथै राष्ट्रिय तहमा सम्पन्न गर्न बाँकी तयारीका क्षेत्रहरु समेत औल्याइएको थियो । रेडप्लस तयारीको लागि मध्यावधि प्रतिवेदनले औल्याएका कमीकमजोरीलाई मध्यनजर गर्दै बहुसरोकारवाला स्वमूल्यांकनका माध्यमबाट थप तयारी कार्यक्रम तर्जुमा गरी पेश गरिएकोमा वन कार्वन साझेदारी कार्यक्रमबाट उक्त कार्यक्रम सन् २०१६ मा स्वीकृत गरिएको थियो, जसले रेडप्लस तयारीका बाँकी कामहरु सम्पन्न गर्नका लागि अतिरिक्त सहयोग प्राप्त गर्ने अवसर सिर्जना गरेको थियो । रेडप्लस तयारीको प्रदर्शनका लागि नेपालले उपक्षेत्रीय तहमा तराई भू-परिधि क्षेत्रका १२ वटा जिल्लामा लागू गर्नेगरी उत्सर्जन न्यूनीकरण कार्यक्रमको दस्तावेज तर्जुमा गरिसकेको छ भने वन लगानी योजना पनि तर्जुमा गरिसकेको छ । नेपालको रेडप्लस तयारीका लागि खासगरी विश्व बैंकको वन कार्वन साझेदारी कार्यक्रम (एफसीपीएफ), युएनरेड कार्यक्रम र अमेरिकी सहयोग नियोग (युएसएआईडी), स्वीस विकास नियोग (एसडीसी), डीएफआइडी, नोराड जस्ता विकास साझेदारहरुले सहयोग गर्दै आएका छन् । नेपालले संयुक्त राष्ट्रसंघीय जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी प्रारुप महासन्धिको सचिवालय समक्ष पुनरावलोकनका लागि सन्

२०१७ मा वनको राष्ट्रिय आधारविन्दु पेश गरेको छ ।

रेडप्लस कार्यक्रम कार्यान्वयन र अनुगमनका लागि वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गत तीन तहको संस्थागत संरचना निर्माण गरिएको छ, जस अन्तर्गत (१) उच्च निकायको रुपमा बहुसरोकारवाला एवं वहुपक्षीय समन्वय एवं अनुगमन समिति, (२) कार्यन्वयन तहमा रेड कार्यसमूह र (३) समन्वयकारी निकायको रुपमा रेड कार्यान्वयन केन्द्र रहेका छन् । यसका साथै रेडप्लसको समग्र प्रक्रियामा विभिन्न सरोकारवालाहरुको व्यापक सहभागिताको अभ्यासका लागि बहुसरोकारवाला मञ्च पनि रहेको छ । यद्यपि, यी संस्थागत संयन्त्रहरुलाई यस रणनीतिमा पुनरसंरचना गरिएको छ ।
नेपालले वन विनाश र क्षयीकरणका कारकतत्वहरुको सम्बोधन गर्दै उत्सर्जन न्यूनीकरण गर्नेगरी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय तहमा प्रतिवद्धता जनाएको छ, त्यसैले रेडप्लसको तयारी र कार्यान्वयनमा नेपालको सक्रिय सहभागिता रहँदै आएको छ । यसका अतिरिक्त रेडप्लसको तयारी वन व्यवस्थापनमा विकेन्द्रिकरण, समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापनको सवलीकरण, गैरकार्वन लाभहरुको अभिवृद्धि र वनसम्बन्धी प्रथाजनित अभ्यास (कस्टोमरी प्राक्टिस्) को मान्यता प्रदान गर्ने एउटा महत्वपूर्ण कदम पनि हो । यी सबै पहलहरुले रेडप्लसको लागि आर्थिक स्रोत प्राप्त गर्ने थप अवसर सिर्जना गर्नेछ ।

१.३ रेडप्लस रणनीति तर्जुमा प्रक्रिया

नेपालमा रेडप्लस तयारी योजना तर्जुमा गर्दा वनस्रोतमाथिको पूर्णाधिकार (टेन्यूर राइट), वन स्रोतमाथिको परम्परागत अधिकारमाथिको पहुँच, कार्वन स्वामित्व, वन सुशासन, लाभको बाँडफाँड तथा वातावरणीय एवं सामाजिक सुरक्षा जस्ता गहन विषयहरु पहिचान गरिएको थियो । यी विषयहरुको बारेमा राष्ट्रिय र स्थानीय तहमा विभिन्न निकायहरु र सरोकारवालाहरुका बीचमा छलफल गरिएको थियो र विभिन्न प्रतिवेदन तयारी र रेडप्लस रणनीतिको तर्जुमा गर्दा सम्बोधन गरिएको थियो ।

रेडप्लसको कार्यसम्पादनमा आधारित भुक्तानीबाट हुने सम्भावित लाभ बढाउने गरी रेडप्लसको संयन्त्र तयारीका क्रममा रेडप्लस तयारी योजनामा उल्लिखित विभिन्न क्रियाकलापहरुलाई चरणवद्ध रुपमा कार्यान्वयन गरिदै आएको छ । यो रणनीति तयारीका लागि आवश्यक पर्ने मुख्य जानकारीहरु प्राप्तिका लागि विगत आठ वर्षको अवधिमा वन विनाशका कारक तत्वहरुको विश्लेषण, वनको आधारविन्दु, सामाजिक तथा वातावरणीय रणनीतिक मूल्यांकन, आर्थिक ढाँचा लगायतका विभिन्न विषयमा अध्ययनहरु सम्पन्न भएका छन् । यो रणनीति तयारीका क्रममा विभिन्न परीक्षण परियोजनाका अध्ययन प्रतिवेदन तथा अनुसन्धानमूलक लेख रचनाहरु समीक्षा गरी त्यसबाट प्राप्त सान्दर्भिक निचोडहरुलाई मध्यनजर गरिएको थियो ।
रेडप्लस रणनीतिको पहिलो मस्यौदा सन् २०१४ मा तयार गरिएको थियो र त्यस पश्चात् देशभरको प्रतिनिधित्व हुनेगरी सबै भौगोलिक क्षेत्रहरु र सबै सरोकारवालाहरुको प्रतिनिधित्व हुनेगरी व्यापक रुपमा परामर्श कार्यक्रमहरु आयोजना गरी प्राप्त सुझावका आधारमा रणनीतिको दोस्रो मसौदा तर्जुमा गरिएको हो । रेडप्लस रणनीतिको मस्यौदालाई विभिन्न पटक प्राविधिक समितिले पुनरावलोकन गरेको थियो भने नयाँ सिर्जना हुने जानकारीका आधारमा आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्न सकिने गरी रेडप्लस रणनीतिलाई एउटा जीवन्त दस्तावेजको रुपमा विकास गर्ने कुरालाई पनि ध्यानमा राखिएको छ । वन विनाश र क्षयीकरणका कारक तत्वहरुको सम्बोधन गरी नेपालको वनमा कार्वन सञ्चिति गर्न सक्ने क्षमता बढाउने गरी विभिन्न नीति तथा कार्यक्रमहरुको विकास गर्नका लागि मार्गदर्शन गर्नु नै रेडप्लस रणनीतिको प्रमुख उद्देश्य हो । त्यसैले साधारण रुपमा नेपालको दिगो विकासको लक्ष्यहरु प्राप्ति गर्ने र विशेष रुपमा वन नीति २०७१, वन क्षेत्रको रणनीति २०७२ र जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी राष्ट्रिय रुपमा निर्धारित योगदान (एनडीसी) २०१६ सँग तालमेल खानेगरी यो रणनीति तर्जुमा गरिएको हो ।

१.४ रेडप्लस रणनीति दस्तावेजको प्रारुप

यस रणनीतिको पहिलो खण्डमा नेपालमा रेडप्लससम्बन्धी पहलहरुको सन्दर्भ र पृष्ठभूमि समावेश गरिएको छ । यसका साथै यस खण्डमा रेडप्लस रणनीति तयारीको प्रक्रियासम्बन्धी जानकारीहरु उल्लेख गरिएको छ । दोस्रो खण्डमा भूउपयोग परिवर्तन, वन क्षेत्रको घनत्व परिवर्तन र वन विनाश तथा क्षयीकरणका कारकतत्वहरुसमावेश गरी र समीक्षा गरिएको छ । यस खण्डमा वन क्षेत्रको उपयोग र वन विनाश तथा क्षयीकरणका कारणहरुको सम्बोधनका लागि नेपालमा गरिएका पहलहरु उल्लेख गरिएको छ । खण्ड तीनमा नीति, सुशासन, संस्थागत व्यवस्था र वनस्रोतमाथिको पूर्णाधिकार (टेन्यूर राइट) का सवालहरुबारे छलफल गरिएको छ । यसकासाथै रेडप्लसका सन्दर्भमा नीति तथा कानूनहरुको समीक्षा गर्दै कमीकमजोरी र विरोधाभासहरुउल्लिखित छन् । यसका साथै यस खण्डमा वनस्रोतमाथिको अधिकार (रिर्सोस राइट), सुशासन, वनमा आर्थिक लगानी, कार्वनमाथिको अधिकार र लाभको बाँडफाँड, लैङ्गिक समता र सामाजिक

समावेशीकरणको विद्यमान परिदृश्य र सवालहरुबारे पनि समीक्षा गरिएको छ । खण्ड चारमा रेडप्लस रणनीतिको दूर दृष्टि, लक्ष्य, उद्देश्यहरु, रणनीतिहरु र रणनीतिक कार्यहरुका साथै रणनीति कार्यान्वयनका चुनौतीहरु र सोको सम्बोधनका उपायहरुबारे उल्लेख गरिएको छ । खण्ड पाँचमा रेडप्लस रणनीतिको कार्यान्वयन संयन्त्रबारे उल्लेख गरिनुका साथै यस खण्डमा रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयनको क्षेत्र, तह, दृष्टिकोण र चरणहरुका साथै आवश्यक पर्ने संस्थागत संयन्त्रको पनि उल्लेख गरिएको छ । यसका साथै यस खण्डमा लाभको बाँडफाँड, नीति तथा कानून र रेडप्लसका लागि आर्थिक स्रोत व्यवस्थापन संयन्त्रबारे पनि उल्लेख गरिएको छ। खण्ड छ मा रेडप्लसको सम्भावित वातावरणीय र सामाजिक प्रभावहरु, सो सम्बोधनका लागि आवश्यक पर्ने सुरक्षा कवच प्रणाली र गुनासा सुनुवाई तथा विवाद समाधान संयन्त्रबारे उल्लेख गरिएको छ । खण्ड सातमानेपालमा वनको आधारविन्दु विकासका लागि उपलब्ध तथ्यतथ्यांक र तौरतरिकाको आधारमा वनको आधारविन्दु बारे समीक्षा गरिएको छ । खण्ड आठमा राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको बारेमा उल्लेख गरिएको छ भने अन्त्यमा खण्ड नौं मा रेडप्सल रणनीतिको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने आर्थिक स्रोत र आगामी पाँचवर्षभित्र गरिने क्रियाकलापका लागि अवलम्बन गरिने चरणहरु प्रस्ताव गरिएको छ

२ भू-उपयोग तथा वन घनत्व परिवर्तन र यसका कारणहरु

२.१ भू-उपयोग परिवर्तन

भूमि स्रोत मापन परियोजना (एलआरएमपी) (१९७८/७९), वन क्षेत्रको गुरुयोजना (एमपीएफएस्) (१९८५/८६) र राष्ट्रिय वन सर्वेक्षण (एनएफएल) (१९९४) बाट नेपालको भू-उपयोग तथा भूउपयोग परिवर्तनसम्बन्धी विस्तृत जानकारीहरु उपलब्ध थिए। उपलब्ध तथ्यांकहरुको विश्लेषण (तालिका १) बाट सन् १९७८/७९ देखि १९९४ सम्म प्रतिवर्ष १.६ प्रतिशतका दरले वन विनाश भएको देखिन्छ। त्यस्तै १९८५/८६ देखि सन् १९९४ सम्म प्रतिवर्ष ३.३ प्रतिशतका दरले वन विनाश भएको थियो, जुन वन विनाशको निकै उच्च दर हो । यसको परिणाम स्वरुप सन् १९८५/८६ देखि १९९४ कोअवधिमा वार्षिक १५.१ प्रतिशतका दरले वन क्षेत्र बुट्यानमा परिणत भएको थियो । वन विनाशको यो दर सन् १९७८/७९-१९९४ बीचको दश वर्षको अवधिमा रहेको वार्षिक ८.४ प्रतिशतको झण्डै दोब्बर दर हो। यी दुइ अवधिमा खेती गरिएको र नगरिएको भूमिको सरदर वृद्धिदर एउटै अर्थात वार्षिक लगभग ०.३ प्रतिशत रहेको थियो । यसले के देखाउँछ भने नेपालमा सन् १९७८/७९-१९९४ को अवधिमा व्यापक रुपमा वन विनाश र क्षयीकरण भएको थियो भने सन् १९७८/७९ देखि १९८५/८६ को बीचमा भन्दा सन् १९८५/८६ देखि १९९४ बीचको अवधिमा वन विनाशको दर उच्च रहेको थियो ।

तालिका १ : सन् १९७८/७९-१९८५/८६ र १९९४ बीच भएको भूउपयोग तथा वन घनत्व परिवर्तन

भूमिको वर्गीकरण	१९७८/७९ (LRMP-एलआरएमपी)		१९८५/८६ (MPFS - एमपीएफएस)		१९९४++ (NFI - एनएफआइ)		परिवर्तित प्रतिशत १९७८/७९-१९९४		परिवर्तित प्रतिशत १९८५/८६-१९९४	
	क्षेत्रफल '000' हे.	प्रतिशत	क्षेत्रफल '000' हे.	प्रतिशत	क्षेत्रफल '000'हे.	प्रतिशत	कुल '000' हे.	वार्षिक	कुल '000'हे.	वार्षिक
खेतीभूमि	२,९६९	२०	३,०५२	२१	३,०९१	२१	४	०.३	१.३	०.२
गैरखेती भूमि	९८७	७	९९८	७	१,०३०	७	४	०.३	३.२	०.४
वन क्षेत्र	५,६१२	३८	५८१८+	३७	४,२६८	२९	-२४	-१.६	-२६.६	-३.३
बुट्यान	६९४	५	७०६	५	१,५६०	११	१२५	८.४	१२१.०	१५.१
घाँसे मैदान	१,७५६	१२	१,७४५	१२	१,७६६	१२	१	०	१.२	०.२
जलस्रोत क्षेत्र	अनुपलब्ध	अनुपलब्ध	अनुपलब्ध		३८३	३	अनुपलब्ध	अनुपलब्ध		
अन्य भूमि	२,७३०	१९	२,७२९	१९	२,६२०	१८	-४	-०.३	-४.०	-०.५
जम्मा	१४,७४८	१००	१४,७४८		१४,७१८	१००				

स्रोत : MPFS, 1988; DFRS, 1999

+वृक्षारोपण क्षेत्र र वृक्षारोपण सुधार गरिएको क्षेत्र समेत समावेश गरिएको ।

++राष्ट्रिय वन सर्वेक्षण (१९९४) को तथ्यांक नेपाल सरकार, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयको सन् २०१४ को प्रतिवेदनबाट साभार गरिएको ।

सन् १९६४ देखि १९९४ सम्म नेपालको वन क्षेत्र निरन्तर रुपमा घट्दै गएको थियो । सन् १९६४, १९७८/७९, १९८५/८६ र १९९४ मा तयार गरिएका प्रतिवेदनहरु अनुसार वन क्षेत्र क्रमशः ४५.५, ३८, ३७.४ र २९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । त्यस्तै सन् १९७८/७९, १९८५/८६ र १९९४ मा झाडी बुट्यान क्षेत्र क्रमशः ४.७, ४.८ र १०.६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यद्यपि, सन् २०१०-२०१४ मा सम्पन्न राष्ट्रिय वन स्रोत सर्वेक्षण प्रतिवेदन अनुसार वनले ढाकेको क्षेत्रफलमा वृद्धि भएको र वन विनाशको दरमा परिवर्तन आएको कुरा संकेत गरेको छ । राष्ट्रिय वन स्रोत सर्वेक्षण प्रतिवेदन (२०१०-२०१४) अनुसार नेपालमा वन क्षेत्रले ओगटेको क्षेत्रफल ४०.३६ प्रतिशत (लगभग ५.९६ लाख हेक्टर) र अन्य काष्ठ तथा बुट्यान क्षेत्रले ढाकिएको क्षेत्रफल ४.३८ प्रतिशत (लगभग ०.५६ लाख हे.) रहेको छ । (नोट : अन्य काष्ठ तथा बुट्यान क्षेत्र भन्नाले ०.५ हेक्टर भन्दा कम क्षेत्रफल रहेको, कम्तीमा २० मी चौडाई भएको र रुखको छत्र घनत्व ५ देखि १० प्रतिशत सम्म रहेको क्षेत्रलाई जनाउँछ ।)

सन् १९९४ को राष्ट्रिय वन सर्वेक्षणको तुलनामा वन क्षेत्र बढ्नुमा तीनवटा कारणहरुको भूमिका रहेको छ, जसमध्ये पहिलो कारण उच्च गुणस्तरयुक्त नक्शाहरुका माध्यमबाट वनलाई वर्गीकरण गरी स-साना वनहरुलाई पनि गणना गर्ने विधि अवलम्बन गरिएको थियो, जुन कुरा सन् १९९४ को सर्वेक्षणमा समावेश थिएन । दोस्रो कारण सामुदायिक वनको सकारात्मक योगदान रहेको थियो भने तेस्रो कारण खासगरी पहाडी क्षेत्रमा दिनानुदिन बढ्दै गरेको बाँझो रहेका कृषिभूमिहरुमा वनको विस्तार हुनु रहेको छ ।

२.२ वन क्षेत्र परिवर्तन

सन् १९६४ देखि १९९४ बीचको ३० वर्षको अवधिमा नेपालले २.१३४ लाख हेक्टर वनक्षेत्र गुमाएको छ र यस्तो वन क्षेत्र बुट्यान क्षेत्र वा अन्य भूउपयोगमा परिणत भएको छ । यद्यपि, सन् १९९४ पश्चात् वन विनाशको दरमा सुधार आएको छ र सन् २०१०/११ सम्म आइपुग्दा कम वन विनाश भएकोले वन विनाशको यस्तो अवस्थामा परिवर्तन आएको छ । त्यसैले सन् १९९४ देखि २०१०/११ बीचको अवधिमा वन क्षेत्र २९ प्रतिशतबाट बढेर ४०.३६ प्रतिशत पुगेको छ भने बुट्यान क्षेत्र १०.६ प्रतिशतबाट घटेर ४.३८ प्रतिशतमा झरेको छ र बुट्यान क्षेत्र सहित वनको कुल क्षेत्रफल ३९.६ बाट बढेर ४४.७४ प्रतिशत पुगेको छ (तालिका २) ।

तालिका २ : विभिन्न पाँचवटा अवधिहरुमा वन क्षेत्रको अवस्था

वन क्षेत्रको प्रकार	इकाई	वर्ष				
		१९६४ (FSRO)	१९७८/७९ (LRMP)	१९८५/८६ (MPFS)	१९९४ (NFI)	२०१०/११ (FRA२०१०-२०१४)
वन	क्षेत्रफल (००० हे)	६४०२	५६१७	५५१८	४२६८	५९६२
	प्रतिशत	४५.५	३८.०	३७.४	२९.०	४०.३६
बुट्यान	क्षेत्रफल (००० हे)	(उपलब्ध नभएको)	६९०	७०६	१५६०	६४८+
	प्रतिशत	(उपलब्ध नभएको)	४.७	४.८	१०.६	४.३८
जम्मा	क्षेत्रफल (००० हे)	६४०२	६३०७	६२२४	५८२८	६६१०
	प्रतिशत	४५.५	४२.७	४२.२	३९.६	४४.७४

स्रोत : *MPFS, 1988; DFRS, 1999; WECS, 2010; DFRS, 2015*
+यस अन्तर्गत ५-१० प्रतिशत छत्र घनत्व भएको क्षेत्र समेत पर्दछ ।

सन् १९६४ देखि २०१०/११ बीचका विभिन्न अवधिमा नेपालको पाँचवटै भौगोलिक क्षेत्रहरुमा उल्लेखनीय रुपमा वनको क्षेत्रफल र घनत्वमा परिवर्तन आएको छ। सन् १९९४ सम्म सबैजसो भौगोलक क्षेत्रमा वन क्षेत्र घट्ने दर उच्च रहेको थियो र १९७८/७९ देखि १९८५/८६ को बीचमा यो दर मध्य तथा उच्च पहाडमा केही बढी रहेको थियो । सन् २०१०/११ सम्म आईपुग्दा तराई क्षेत्रमा बाहेक अन्य सबै भौगोलिक क्षेत्रहरुमा वन विनाशको यो क्रम उल्टिएको देखिएको छ ।

तराई : अन्य क्षेत्रहरुको तुलनामा तराईमा वनले ढाकेको क्षेत्रफल निकै कम रहेको छ र यस दशकमा वन विनाशको दर पनि लगातार रुपमा उच्च रहेको छ। सन् १९७८/७९-१९८५/८६ बीचको अवधिमा वन विनाशको दर निकै उच्च हुनेगरी वार्षिक २.११ प्रतिशत रहेको थियो, जुन यस अवधिमा रहेको वन विनाशको राष्ट्रिय औसत दरभन्दा एघार गुना बढी हो । वन स्रोत सर्वेक्षण प्रतिवेदन (२०१०-१४) ले पनि तराई र चुरे क्षेत्रमा वन विनाशको वार्षिक दर बढ्दो अवस्थामा नै रहेको देखाएको छ । सन् १९९१ देखि २०१० बीचको अवधिमा तराईमा वार्षिक ०.४० प्रतिशतका दरले वन विनाश भएको थियो । त्यस्तै सन् २००१ देखि २०१० बीचको अवधिलाई मात्र हेर्दा पनि वार्षिक ०.४४ प्रतिशतका दरले वन विनाश दरमा वृद्धि भएको देखिन्छ ।

चुरे तथा शिवालिक : अन्य भौगोलिक क्षेत्रहरुसँग तुलना गर्दा यस क्षेत्रमा ७३.५६ प्रतिशत सहित वन क्षेत्र (अन्य काष्ठ तथा बुट्यान सहित) ले ढाकेको प्रतिशत सबैभन्दा उच्च रहेको छ । यद्यपि यस क्षेत्रमा पनि सन् १९६४ देखि २०१० सम्मको अवधिमा वन विनाशको दर निरन्तर रुपमा बढेको छ। यस क्षेत्रमा सन् १९६४-१९७८/७९ को अवधिमा वन विनाशको दर वार्षिक १.१ प्रतिशतका दरले घट्दै गएको अनुमान गरिएको थियो । त्यस्तै सन् १९७८/७९ देखि १९८५/८६ बीचको अवधिमा वन विनाशको वार्षिक दर ०.०९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। राष्ट्रिय वन स्रोत सर्वेक्षण प्रतिवेदन (२०१०-२०१४) ले सन् १९९४ देखि २०१० बीचको अवधिमा प्रतिवर्ष ०.१८ प्रतिशतका दरले वन विनाश भएको कुरा औल्याएको छ । यस अवधिमा वन र बुट्यान क्षेत्र गरी वार्षिक ०.३० प्रतिशतका दरले बढेको देखिन्छ । यसले चुरे क्षेत्रमा वन विनाश हुने क्रम र वन क्षेत्र बुट्यानमा परिणत हुने क्रम जारी रहेको देखाउँछ ।

मध्य पहाड : मध्य पहाडको ५३.७५ प्रतिशत भूभाग वन र बुट्यानले ढाकेको छ, जुन नेपालको वन र बुट्यानले ढाकेको भूभागको ३५ प्रतिशत हुन आउँछ। विभिन्न समयमा तयार गरिएका तथ्यांकहरुले सन् १९९४ सम्म आईपुग्दा मध्य पहाडको वन निरन्तर रुपमा विनाश भएको देखाउँदछ भने सन् १९७८/७९-१९८५/८६ सम्म आइपुग्दा वनले ढाकेको क्षेत्रफलमा सामान्य सुधार भएको देखिन्छ । यद्यपि, सन् १९९४ देखि २०१०/११ को अवधिमा वन विनाशको दर उल्टिई वनले ढाकेको क्षेत्रफल बढेको थियो । अन्य विभिन्न स-साना अध्ययनहरुले पनि मध्य पहाडका विभिन्न भागहरुमा वन क्षेत्र बढेको कुरा देखाएका छन् । मध्य पहाडमा वन क्षेत्र बढ्नुको एउटा मुख्य कारण सामुदायिक वनको सफल कार्यान्वयन हो भने कृषिभूमि वन क्षेत्रमा परिणत हुनु पनि वन क्षेत्र बढ्नुको अर्को कारण हो ।

उच्च पहाड र हिमाली क्षेत्र : नेपालको वन क्षेत्र र बुट्यान क्षेत्रले उल्लेख्य रुपमा ओगटेको कुल क्षेत्रफल मध्ये उच्च पहाड र हिमाली क्षेत्रमा रहेको वनले ३७.५ प्रतिशत क्षेत्रफल ओगटेको छ । यसमध्ये उच्च पहाडी क्षेत्रमा वन र बुट्यान अन्तर्गत रहेको क्षेत्रफल ६०.३ प्रतिशत रहेको छ भने हिमाली क्षेत्रमा ६.३ प्रतिशत वन र बुट्यान क्षेत्र रहेको छ । सन् १९७८/७९-१९८५/८६ बीचको अवधिमा उच्च पहाडी क्षेत्रमा वार्षिक ०.०२ प्रतिशत र हिमाली क्षेत्रमा वार्षिक ०.०१ प्रतिशत वनले ढाकेको क्षेत्र बढेको थियो । यद्यपि, सन् १९८५/८६-१९९४ बीचको अवधिमा भने उच्च पहाड र हिमाली क्षेत्रमा देखिनेगरी नै क्रमशः वार्षिक १.३९ प्रतिशत र ०.४ प्रतिशत वन क्षेत्र विनाश भएको थियो । उच्च पहाडी र हिमाली क्षेत्रमा वन विनाश र क्षयीकरणका कारणहरु बारे रेड कार्यान्वयन केन्द्रले गराएको एउटा अध्ययनमा उच्च पहाडी क्षेत्रमा सन् १९८५/८६-२००१/०२ को बीचमा वन र घाँसे मैदान क्रमशः १८.७४ प्रतिशत र ३२.४८ प्रतिशत घटेको देखाएको छ भने बुट्यान क्षेत्र र नाङ्गो भूभाग (खेती नगरिएको भूभाग समेत) क्रमशः ३७.४ प्रतिशत र २३.७ प्रतिशतका दरले बढेको देखाएको छ । यद्यपि, राष्ट्रिय वन स्रोत सर्वेक्षण प्रतिवेदन (सन् २०१०-२०१४) मा भने यस क्षेत्रमा वनले ढाकेको क्षेत्रफल बढेको देखाएको छ । उक्त प्रतिवेदन अनुसान सन् १९९४ देखि २०१० सम्मको अवधिमा उच्च पहाडी क्षेत्र र हिमाली क्षेत्रमा क्रमशः वार्षिक रुपमा ६.४३ प्रतिशत र १.०२ प्रतिशतका दरले वनले ढाकेको क्षेत्र बढेको देखाएको छ । यस्तै चितवन-अन्नपूर्ण भूदृश्य (लेण्डस्केप) मा गरिएको एक अध्ययनले पनि सन् १९९० देखि २०१० सम्मको अवधिमा यस क्षेत्रमा वनले ढाकेको क्षेत्र उस्तै किसिमले बढेको नतिजा निकालेको छ ।

२.३ वन विनाश र क्षयीकरणका कारक तत्वहरु

रेडप्लस तयारी योजना तर्जुमाका क्रममा वन विनाश र क्षयीकरणका कारक तत्वहरु बारे विश्लेषण र संश्लेषण गरिएको थियो भने त्यस पश्चात् पनि विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरु तयार गर्ने, सोको प्रमाणीकरण (भेरीफिकेशन्) गर्ने तथा प्राथमिकीकरण गर्ने क्रममा विभिन्न प्रदेश, जिल्ला र स्थानीय तहमा कार्यशाला गोष्ठीहरुको आयोजना गरी वन विनाश र क्षयीकरणका प्रत्यक्ष ९ वटा कारक तत्वहरु र १० वटा अप्रत्यक्ष कारक तत्वहरु पहिचान गरिएको थियो । पहिचान गरिएका वन विनाश र क्षयीकरणका कारकतत्वहरु,यिनको प्राथमिकीकरण, यी कारकतत्वहरु विद्यमान रहेका मुख्य क्षेत्रहरु, गहनताको दृष्टिकोणले यी कारकतत्वहरुको प्रभाव र वहुपक्षीय अप्रत्यक्ष कारकतत्वहरु तल तालिका ३ मा सूचीकृत गरिएको छ । प्रत्येक प्रत्यक्ष कारक तत्वहरुका पछाडी कैयौं अप्रत्यक्ष वा आधारभूत कारक तत्वहरु विद्यमान रहने भएकोले यी कारक तत्वहरुलाई सँगै राखिएको छ ।

तालिका ३ : वन विनाश र क्षयीकरणका प्रत्यक्ष कारक तत्वहरु,यिनको प्रवृत्ति, प्राथमिकीकरण र प्रभावित क्षेत्रहरु

क्रस	प्रत्यक्ष कारक तत्वहरु	प्राथमिकीकरण√	प्रभावित क्षेत्रहरु	अप्रत्यक्ष कारक तत्वहरु
१	दिगो नहुने गरी र गैरकानूनी रुपमा वन पैदावार संकलन	१	वन क्षयीकरण प्रभावित क्षेत्रहरु उच्च पहाड (२), मध्य पहाड (३), चुरे/सिवालिक (१) तराई (१)	१. जनसंख्याको असमानुपातिक वितरण र बसाई सराई । २. नीतिगत कमी कमजोरी, कमजोर कार्यान्वयन र विभिन्न नीतिहरुका बीचमा समन्वयको कमी र दोहोरो क्षेत्राधिकार । ३. गरिबी र जीविकोपार्जनका लागि सिमित अवसर मात्र प्राप्त हुनु । ४. वन स्रोतमाथिको उच्च निर्भरता र माग तथा आपूर्तिका बीचमा भिन्नता । ५. वन नीति तथा कानूनमा वन स्रोतमाथिको पूर्णाधिकार सुनिश्चितताको कमी । ६. कमजोर सुशासन र राजनीतिक प्रतिवद्धताको कमी । ७. सरोकारवालाहरु बीच कमजोर समन्वय र सहकार्यको कमी । ८. प्रयाप्त दक्ष मानवीय स्रोतको कमी र व्यवस्थापन क्षमताको कमी । ९. वनसम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धानमा कम प्राथमिकता । १०. जलवायु परिवर्तन र प्राकृतिक प्रकोपजन्य जोखिम न्यूनीकरण गर्ने रणनीतिमा कमजोरी ।
२	वन डढेलो	२	वन क्षयीकरण प्रभावित क्षेत्रहरु उच्च पहाड(१)+, मध्य पहाड (३), चुरे/सिवालिक (१) तराई (२)	
३	वनमा भौतिक पूर्वाधार विकास (मानव सिर्जित प्रकोप समेत)	३	वन विनाश प्रभावित क्षेत्रहरु उच्च पहाड(२)+, मध्य पहाड (१), चुरे/सिवालिक (२) तराई (४)	
४	अतिचरण, अनियन्त्रित चरीचरण	४	वन विनाश प्रभावित क्षेत्रहरु उच्च पहाड(१), मध्य पहाड (४), चुरे/सिवालिक (१) तराई (१)	
५	कमजोर वन व्यवस्थापन अभ्यास (अव्यवस्थापन)	५	वन क्षयीकरण प्रभावित क्षेत्रहरु उच्च पहाड(१), मध्य पहाड (३), चुरे/सिवालिक (१) तराई (१)	
६	सहरीकरण र पुनरवास कार्यक्रम	६	वन विनाश प्रभावित क्षेत्रहरु उच्च पहाड(५), मध्य पहाड (५), चुरे/सिवालिक (१) तराई (१)	
७	वन अतिक्रमण	७	वन विनाश प्रभावित क्षेत्रहरु उच्च पहाड(१), मध्य पहाड (४), चुरे/सिवालिक (१) तराई (१)	
८	खनिज तथा खानी उत्खनन् (ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा)	८	वन विनाश र क्षयीकरण प्रभावित क्षेत्रहरु उच्च पहाड (५), मध्य पहाड (३), चुरे/सिवालिक (१) तराई (१)	
९	मिचाहा/आयातित् प्रजातिको तीब्र विस्तार	९	वन क्षयीकरण प्रभावित क्षेत्रहरु उच्च पहाड (५), मध्य पहाड (४), चुरे/सिवालिक (१) तराई (१)	

१-अति उच्च प्रभाव, २-उच्च प्रभाव, ३-मध्यम प्रभाव, ४-न्यून प्रभाव र ५-निकै न्यून प्रभाव

+गहनता, प्रभाव र समस्या सम्बोधन गर्ने क्षमताको हिसावले वन डढेलो र चरीचरणको प्रभाव बढी रहेको ।

√ वनमा पर्ने प्रभावका आधारमा प्राथमिकीकरण गरिएको ।

२.४ वन अनुगमन प्रणाली

राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको विकास, सञ्चालन र अद्यावधिक गर्नका लागि वन अनुसनधान तथा प्रशिक्षण केन्द्रले केन्द्रीय निकायको रुपमा कार्य गर्दछ । नियमित रुपमा वन स्रोतको अनुगमनका लागि विद्यमान राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीले देशभरी नै स्थानीय नमूना प्लटहरु स्थापना गर्ने लक्ष्य लिएको छ । वन स्रोतको वास्ताविक कुलपरिमाण र वायोमासको १० प्रतिशत दायराको निकटता/शुद्धताहुनेगरी वन स्रोत सर्वेक्षण गर्नका निमित्त ९५ प्रतिशतसम्म निर्धक्क/ढुक्क हुनसक्ने कुरा/सीमालाई पूरा गर्नेगरी न्यूनतम् सख्यामा नमूना प्लटहरु छानिएका छन् । यस्ता प्रत्येक नमूना प्लटहरु प्रत्येक पाँच वर्षको अन्तरालमा पुनः मापन गर्ने लक्ष्य लिइएको छ । स्थानीय तहमा गरिने वन अनुगमन र प्रतिवेदन प्रणालीले राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको परिपूरकको रुपमा कार्य गर्छ । वनसम्बन्धी जिल्ला तथा स्थानीय कार्यालयहरु र संरक्षित क्षेत्रका निकायहरु नियमित रुपमा वनको मापन, अनुगमन, अद्यावधिक, प्रतिवेदन तयारी र वन क्षेत्र परिवर्तन तथा वनसम्बन्धी जानकारीहरु राष्ट्रिय तहमा प्रवाह गर्नका लागि जिम्मेवार रहेका छन् । यसैगरी राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीसँग तालमेल खानेगरी समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणालीहरुमा पनि प्रत्येक पाँच देखि दश वर्षको अन्तरालमा वन स्रोत सर्वेक्षण गर्ने गरिन्छ र यसबाट प्राप्त जानकारी र तथ्यांकहरुलाई वनसम्बन्धी जिल्ला तथा स्थानीय तहका निकायहरुले अद्यावधिक गरी राष्ट्रिय तहमा उपलब्ध गराउँछन् । वनसम्बन्धी राष्ट्रिय तहका विभागहरु वनसम्बन्धी तथ्याङ्क नियमित र अद्यावधिक गरी वार्षिक रुपमा यसको सार संक्षेप प्रकाशन गर्नका लागि जिम्मेवार रहेका छन् ।

यसका अतिरिक्त, वन तथा वातावरण मन्त्रालयको अनुगमन तथा मूल्यांकन महाशाखाले सबै विभागहरु र अन्य सहायक निकायहरुका बीच अनूगमनजन्य क्रियाकपालहरुमा समन्वय गर्ने कार्य गर्दछ । यसका साथै वार्षिक योजना तर्जुमा तथा अनुगमन गोष्ठीहरु, त्रैमासिक समीक्षा कार्यशालागोष्ठीहरु, समुदायमा आधारित वन उपभोक्ता समूहहरुको वार्षिक अनुगमन तथा प्रतिवेदन तयारी गर्ने कार्यहरु, वन पैदावार संकलनको अनुगमन गर्ने प्रणालीहरु र विभागहरुबाट नियमित रुपमा वार्षिक प्रतिवेदन प्रकाशन गर्ने कार्यहरु जस्ता विभिन्न अनुगमन र मूल्यांकन पद्धतिहरु स्थापना गरिएका छन् ।

२.५ वन विनाश र क्षयीकरण सम्बोधनका लागि गरिएका प्रयासहरु

वन विनाश र क्षयीकरण सम्बोधन गर्न र विद्यमान वन क्षेत्र कायम राख्दै यसको दिगो उपयोगमा सुधार ल्याउनका लागि हालसम्म विभिन्न प्रयासहरु भएका छन्, जसमध्ये मध्ये केही मुख्य प्रयासहरु निम्न अनुसार रहेका छन् :

क) जनमुखी, समुदायमुखी, विकेन्द्रित र प्रगातीशील वन नीतिहरु र कानूनी दस्तावेजहरुको क्रमशः तर्जुमा र विकास ।

ख) सामुदायिक वन र समुदायमा आधारित अन्य वन व्यवस्थापन प्रणालीहरुको कार्यान्वयन र यसका माध्यमबाट वन व्यवस्थापनमा स्थानीय समुदायको उल्लेखनीय सहभागिता ।

ग) विगतका वर्षहरुमा संरक्षित क्षेत्रहरुको विस्तार र जैविक विविधता एवं पास्थितिकीय प्रणालीहरुको स्व-स्थानीय संरक्षण गर्दै संरक्षित क्षेत्रहरुजोड्ने कार्यमा सफलता ।

घ) संरक्षण क्षेत्र र मध्यवर्ती क्षेत्रको विस्तार सँगसँगै संरक्षित क्षेत्र र सोको वरिपरी समुदायमा आधारित संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन ।

ङ) देशभरी नै भू तथा जलाधार संरक्षण एवं व्यवस्थापन सेवाको विस्तार र चुरे क्षेत्रमा संरक्षणका प्रयासहरुमा ध्यान केन्द्रित ।

च) वन विनाश र क्षयीकरण न्यूनीकरणमा सघाउ पुर्‍याउनका लागि आवश्यक सहयोग मिल्नेगरी वन अनुसन्धान, सर्वे र वन स्रोत सर्वेक्षण ।

छ) वन क्षेत्रको संस्थागत संरचनामा आवश्यकता अनुसार पुनरसंरचना र नागरिक समाजको आवाज र सक्रियता वृद्धिमा सहयोग ।

ज) वनसम्बन्धी शिक्षाको विस्तार, मानव स्रोतको विकास र वन कर्मचारीहरु बीच व्यापकरुपमा अभिमुखीकरण र पुनरताजकी तालिमहरु सञ्चालन ।

झ) वन डढेलो, अनियन्त्रित चरीचरण र वन अतिक्रमण नियन्त्रणका लागि संस्थागत विकास र सचेतना अभियानहरु सञ्चालन ।

ञ) स्थानीय समुदायको सहभागितामा सन् सत्तरीको दशकदेखि हालसम्म व्यापक रुपमा वृक्षारोपण कार्यक्रम सञ्चालन ।

ट) स्थानीय, प्रदेश र राष्ट्रिय तहमा सम्बन्धित निकायहरु र सरोकारवालाहरु बीच समन्वयमा सुधार ।

ठ) वन क्षेत्रमा वातावरणीय र सामाजिक सुरक्षा मापदण्ड पालनाको सुनिश्चिततताका लागि विकास आयोजनाहरुका प्रभावहरु सम्बोधन गर्नेगरी तर्जुमा गरिएका वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणसम्बन्धी व्यवस्था र सोको कार्यान्वयन ।

© Srijana Shrestha

३ वनसम्बन्धी नीति, सुशासन, पूर्णाधिकार र संस्थागत संरचना

३.१ रेडप्लसका सन्दर्भमा वन नीति तथा कानूनको समीक्षा

रेडप्लसको सन्दर्भमा नेपालको वनसम्बन्धी नीति तथा कानूनहरुमा कैयौं सबल पक्ष र सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरु पहिचान भएका छन् । विगतध केही वर्षभित्र खासगरी जलवायु परिवर्तन नीति २०११, भूउपयोग नीति २०१५, वन अतिक्रमण नियन्त्रण रणनीति २०१२, जैविक विविधता रणनीति तथा कार्ययोजना २०१४, वन नीति २०१५, वन क्षेत्रको रणनीति २०१६ जस्ता केही महत्वपूर्ण नीतिहरु तर्जुमा भएका छन् । यी विभिन्न नीति तथा रणनीतिहरुले वन विनाश र क्षयीकरण न्यूनीकरणका लागि विशेष जोड दिएका छन्, जुन रेडप्लस कार्यक्रमका महत्वपूर्ण तत्वहरु हुन् । यद्यपी, रेडप्लसको सन्दर्भमा नीति तथा कानूनमा देहाय बमोजिमका विभिन्न कमी कमजोरीहरु पहिचान गरिएको छ :

वन क्षेत्र अन्य जग्गामा परिणत : वन ऐन, २०४९ मा राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजना सञ्चालन गर्दा र त्यस्ता परियोजना एवं प्राकृतिक प्रकोपका कारण विस्थापित भएकाहरुलाई पुनरस्थापना गर्ने प्रयोजनका लागि मात्र वन क्षेत्रको जग्गा प्रयोग गर्न पाईने व्यवस्था गरेको छ र अन्य अवस्थामा वन क्षेत्रको जग्गा अन्य प्रयोजनका लागि प्रयोग गर्ने कुरामा पूर्ण रुपमा रोक लगाएको छ । यद्यपि, भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ र मालपोत ऐन, २०३४ मा कृषि तथा बसोबासको लागि लामो समयसम्मको भोग चलनका आधारमा त्यस्तो भोगवालाले वन क्षेत्रको जग्गा समेत आफनो नाममा छुट दर्ता गर्न सक्ने व्यवस्था गरिएको छ । रेडप्लसको सफल कार्यान्वयनको लागि नीति तथा कानूनमा भएका यस्ता विरोधाभास र दोहोरोपनासम्बन्धी कमीकमजोरी सम्बोधन गरी कानूनी व्यवस्थाहरुका बीच सामन्जस्यता कायम गर्नुपर्ने हुन्छ ।

वन क्षेत्रमा पूर्वाधार संरचनाको विकास : वन ऐन, २०४९ अनुसार वन क्षेत्रको जग्गा अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग गर्ने कुरामा प्रतिवन्ध लगाइएको भएपनि वातावरण संरक्षण ऐन २०५३ अनुसार वन क्षेत्र अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग गर्न वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्ने र सोका आधारमा वन क्षेत्र अन्य प्रयोजनमा परिणत गर्न सक्ने कुरालाई खुला राखिएको छ । उपयुक्त अनुगमन प्रणाली र प्रभावकारी समन्वयको कमीका कारण वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदनहरुमा उल्लेख गरिएका प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरु प्रभावकारी रुपमा परिपालन र लागू हुन सकिरहेका छैनन् ।

विरोधाभासपूर्ण व्यवस्था र क्षेत्राधिकारमा दोहोरोपना :वन ऐन, २०४९, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ र खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन २०४२ मा वन पैदावार, नियमन र उपयोगका सन्दर्भमा गरिएका व्यवस्थाहरु एक आपसमा विरोधाभासपूर्ण रहेकोले स्थानीय सरकार, समुदायमा आधारित वन उपभोक्ता समूहहरु र वनसम्बन्धी निकायहरु र अन्य सरकारी निकायहरुका बीचमा विवादहरु सिर्जना हुँदै आएका छन् । त्यस्तै वन क्षेत्रको जग्गा वितरण तथा व्यवस्थापन गर्ने, वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरणसम्बन्धी प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने र वन क्षेत्रबाट खानी तथा खनिज पदार्थ लगायतका वन पैदावार सकलन गर्दा वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण गर्ने जस्ता कार्यहरु गर्ने र वन स्रोतको विषयमा निर्णय गर्ने क्षेत्राधिकारका विषयमा वन, वातावरण र स्थानीय तहसम्बन्धी कानूनमा दोहोरोपना रहेको छ ।

वन क्षेत्र र स्रोतमाथिको पूर्णाधिकार (टेन्यूर राइट) : वन ऐन, २०४९ र औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७४ मा समुदायमा आधारित वन उपभोक्ता समूहहरुलाई पनि उद्यमको रुपमा मान्यता दिइएको छ, यद्यपि यसका लागि थप मार्गदर्शनहरु तर्जुमा गर्नुपर्ने हुन्छ, जसले अन्ततः उद्यम विकास र वस्तुको महत्व वृद्धिका लागि दिगो वन व्यवस्थापन गर्नमा योगदान गर्न सक्दछ । समुदायमा आधारित वन उपभोक्ता समूहहरुले वातावरणीय सेवा (जस्तै : कार्वन सञ्चिति, जैविक विविधता, जलस्रोत र पर्या-पर्यटन) को अभिवृद्धि र विकासको लागि महत्वपूर्ण योगदान गर्दै आएका छन्, यद्यपि, उपभोक्ता समूहले यस्तो योगदान वापत भुक्तानी दावी गर्नका लागि प्रयाप्त नियमहरुको विकास भएको छैन । यसैगरी रेडप्लस कार्यक्रममा सामुदायमा आधारित वन उपभोक्ता समूहको भूमिका विस्तार गर्न विद्यमान कानून र निर्देशिका एवं मार्गदर्शनहरुका बीच ताालमेल मिलाउन आवश्यक छ। त्यस्तै संरक्षित वन र सार्वजनिक जग्गाहरुमा वनको विकासका लागि पनि थप मार्गदर्शनहरुको तर्जुमा गर्न आवश्यक छ ।

प्रथाजनित अधिकारको मान्यता : वन तथा संरक्षित क्षेत्रसम्बन्धी विद्यमान कानूनी संरचनामा अल्पसंख्यक आदिवासी जनजातिहरुको वनस्रोतमाथिको प्रथाजनित अधिकारको मान्यताका लागि प्रयाप्त कानूनी व्यवस्थाहरु गरिएको छैन र वन पैदावार उपयोगसम्बन्धी प्रथाजनित दिगो अभ्यासहरुको राष्ट्रिय अभिलेख पनि तयार भएको छैन ।

निजी क्षेत्रको भूमिका प्रवर्द्धन : वन नीति, २०१५ र वन क्षेत्रको रणनीति, २०१६ मा वन व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रको भूमिकाको विषयमा निकै जोड दिइएको छ, यद्यपि यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि थप नियमनकारी व्यवस्थाहरु विकास गर्न बाँकी रहेको छ । त्यस्तै वन नीति, २०१५ र वन क्षेत्रको रणनीति, २०१६ को मर्म अनुसार वनसम्बन्धी विद्यमान कानूनहरुमा थप सहज व्यवस्था गर्न आवश्यक छ ।

यी विभिन्न नीतिगत र कानूनी कमीकमजोरीहरुको सम्बोधनका लागि विभिन्न प्रयासहरु भैरहेका छन् । यद्यपि, यो राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सम्बन्धित कानून, संस्थागत संरचना र कार्यान्वयन संयन्त्रहरुका बीचमा थप सुधार र सामन्जस्यता आवश्यक रहेको छ ।

३.२ वन सुशासन, संस्थागत संरचना र वनस्रोतमा पूर्णाधिकार

३.२.१ वन स्रोतमाथिको अधिकार

नेपालमा राष्ट्रिय वन र संरक्षित क्षेत्रमा रहेको वन क्षेत्रको भूमिमाथि राज्यको अधिकार र निजी वनको जग्गामा निजी वन धनीको अधिकार रहने व्यवस्था छ । राष्ट्रिय वनलाई सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, संरक्षित वन, सामुदायिक वन, साझेदारी वन, कबुलियती वन र धार्मिक वन गरी विभिन्न अधिकारहरु रहने प्रणालीको रुपमा व्यवस्थापन गरिन्छ । संरक्षित क्षेत्रहरुलाई राष्ट्रिय निकुञ्ज, आरक्ष, संरक्षण क्षेत्र र मध्यवर्ती क्षेत्र गरी विभिन्न प्रणालीको रुपमा वर्गीकरण गरी व्यवस्थापन गरिन्छ । वन तथा संरक्षित क्षेत्रको नीति र कानूनहरुमा यी विभिन्न प्रणालीहरुको सरकारी र सामुदायिक तहको संस्थागत संरचना, सुशासनको ढाँचा र अधिकार पद्धतिहरु निर्धारण गरिएको छ । यी प्रणालीहरुको प्रत्यक्ष व्यवस्थापन, नियमन र निरीक्षणका लागि वन विभाग, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र अन्य सम्बन्धित विभागहरुको क्षेत्राधिकार अन्तर्गत निश्चित वन क्षेत्र तथा अन्य क्षेत्रहरु निर्धारण गरिएका छन् । यी विभागहरु आ-आफनो क्षेत्रमा रहेका निजी वनको नियमनका लागि पनि जिम्मेवार रहेका छन् ।

रेडप्लस कार्यक्रमको लागि वन स्रोतमाथिको अधिकारको स्पष्टता निकै आवश्यक हुन्छ। रेडप्लस र यससँग सम्बन्धित कार्यक्रमबाट पर्नसक्ने सामाजिक र वातावरणीय प्रभाव निश्चित गर्नका लागि वन स्रोतमाथिको अधिकार एउटा मुख्य विषय हो। यस अन्तर्गत खासगरी वनमा आश्रित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको वन स्रोत उपयोगका साथै वनस्रोतमाथिको परम्परागत पहुँच र वन व्यवस्थापन, उपयोग र परिचालनको अधिकार निकै महत्वपूर्ण हुन्छ।

समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणालीहरु अन्तर्गत विभिन्न सरकारी निकायहरुले स्वीकृत गरेका वन व्यवस्थापन योजनाबमोजिम स्थानीय समुदायले कुल राष्ट्रिय वन क्षेत्रको लगभग एक तिहाई भागव्यवस्थापन गर्दै आएका छन्। यी विभिन्न वन व्यवस्थापन प्रणालीहरु मध्ये सामुदायिक वन व्यवस्थापन प्रणालीमा वन स्रोतमाथिको अधिकारका बारेमा कानूनमा स्पष्ट व्यवस्था गरिएको छ। यद्यपि, रेडप्लस कार्यान्वयनको क्रममा समुदायका लागि खासगरी वनको उपयोग, व्यवस्थापन, नियन्त्रण, दण्डसजाय र वन पैदावार संकलन तथा बिक्री वितरण गर्ने कार्यहरु चुनौतीपूर्ण हुन सक्छन्। त्यसैले यी समुदायले वनबाट प्राप्त हुने वस्तु र सेवाको व्यवस्थापन र उपयोगको अधिकारकोगहनरुपमा सुनिश्चितता र संरक्षण चाहन्छन्। वन स्रोतमाथिको अधिकारको विषयमा विद्यमान नीतिगत संरचना र छलफलहरुले नेपालमा रेडप्लसको दिगोपनामा योगदान गर्ने अपेक्षा गरिएको हुन्छ।

यी समीक्षाहरुले सामुदायिक वनमाथिको समुदायको अधिकार सुनिश्चित गर्नु आवश्यक छ भन्ने संकेत गर्दछ भने अन्य समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणालीहरुमा पनि रेडप्लसका सन्दर्भमा विकास गरिएका अधिकार सुरक्षाका सिद्धान्तहरुसँग तालमेल खानेगरी वनस्रोतमाथिको अधिकारलाई थप स्पष्ट गर्नुपर्ने हुन्छ।

३.२.२ वन सुशासन

वन सुशासन तथा वन विनाश र क्षयीकरणको विषयमा गरिएका समीक्षा र अध्ययनहरुले वन सुशासनको क्षेत्रमा कैयौं चुनौतीहरु पहिचान गरेका छन्। यस्ता केहीचुनौतीहरु मध्ये विषयवस्तु सम्बोधन नगरी बनाइएका नीतिहरु, कानूनको कमजोर कार्यान्वयन, अनुगमनमा अप्रयाप्तता, कमजोर क्षेत्रगत समन्वय, निर्णय प्रक्रिया र संस्थागत संरचनाहरुमा लैङ्गिक र सामाजिक समावेशीकरणमा कमी आदि रहेका छन्। राजनीतिक, प्रशासनिक र सामुदायिक तहमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता कायम हुन नसक्नु पनि सुशासनको अर्को एउटा मुख्य चुनौती रहेको छ। समुदायमाआधारित वन व्यवस्थापन समूहहरुमा सुशासन कायम गर्न केही पहलहरु भएका छन् र कतिपय उपभोक्ता समूहहरु दिगो वन व्यवस्थापन गरेवापत प्रमाणीकरण पनि भएका छन्। तथापि, धेरै उपभोक्ता समूहहरुमा समावेशीकरण, समन्याय र वनस्रोत दिगो रुपमा उच्चतम उपयोग गर्ने सन्दर्भमा सुशासनका चुनौतीहरु कायमै छन्।

नेपालमा वन सुशासन सुधारको लक्ष्य लिई विभिन्न नीति तथा कानूनहरुको विकास र परिमार्जन गर्ने कार्यहरु भइरहेका छन्। वन ऐन २०४९ (दोस्रो संशोधन २०७३), वन नीति २०१५, वन क्षेत्रको रणनीति २०१६, जैविक विविधता रणनीति र कार्ययोजना २०१४ लगायत वन क्षेत्रका अन्य नीति तथा कानूनहरुमा वन सुशासन सुधारमा जोड दिइएको छ। यी नीति तथा कानूनहरुमा कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन, सम्बन्धित निकायहरुका बीच प्रभावकारी समन्वयको अभिवृद्धि र क्रियाकलापहरुको प्रभावकारी अनुगमनमा जोड दिइएको छ। वन सुशासनमा सुधार र प्रभावकारिताका लागि भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग तथा राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र जस्ता निकायका माध्यमबाट प्रभावकारी उपायहरु अवलम्बन गरिएका छन्।

३.२.३ संस्थागत व्यवस्थाहरु

रेडप्लसको कार्यान्वयनको लागि तीन तहको संस्थागत संरचना स्थापना गरिएकोछ र जुन हाल कार्यान्वयनमा समेत रहेको छ। यस अन्तर्गत रेडप्लस उच्च निकायको रुपमा बहुक्षेत्रगत र बहुसरोकारवाला समन्वय तथा अनुगमन समिति, निर्णयकारी निकायको रुपमा रेड कार्यसमूह र कार्यन्वयनकारी निकायको रुपमा रेड कार्यान्वयन केन्द्र रहेका छन्। यसका अतिरिक्त रेडप्लस बहुसरोकारवाला मञ्च र रेडप्लस नागरिक समाज तथा आदिवासी जनजाति सञ्जाल पनि सहयोगी संरचनाको रुपमा रहेका छन्, जसले आदिवासी जनजाति, स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी, दलित र सम्बन्धित नागरिक समाजका बीचमा रेडप्लसको विषयमा साझा अवधारणाको विकास गर्नमा सघाउ पुऱ्याएका छन्। रेडप्लसको कार्यान्वयनका क्रममा वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गत रहेका पाँचवटै विभागको भूमिका रहेको छ। यस रणनीतिको कार्यान्वयनका लागि यी विभिन्न निकायहरुको संस्थागत भूमिका पुनरसंरचित गरिएको छ।

३.२.४ वन क्षेत्रमा वित्तीय लगानी

नेपालमा रेडप्लसको तयारीका लागि विभिन्न बहुपक्षीय रद्विपक्षीयविकास साझेदारहरुले सहयोग गर्दै आएका छन्। वन तथा भूसंरक्षण मन्त्रालयले पनि आफ्नो नियमित

कार्यक्रम अन्तर्गत वन विनाश र क्षयीकरण कटौती गर्न र कार्वन सञ्चिति बढाउनका लागि विभिन्न क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्दै आएको छ । यी क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनका लागि वित्तीय स्रोतको ठूलो हिस्सा नेपाल सरकारको सर्वसञ्चित कोषबाट प्राप्त हुँदै आएको छ भने आंशिक रुपमा वहुपक्षीय र द्धिपक्षीय लगानी पनि उपलब्ध भएको छ । यसका अतिरिक्त वनको संरक्षण, व्यवस्थापन र दिगो उपयोगका लागि समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणालीहरुबाट पनि प्रयाप्त मात्रामा नगद र श्रम लगानी हुँदै आएको छ । यस्तै निजी क्षेत्रले पनि गैरकाष्ठ वन पैदावार व्यवस्थापन र प्रशोधन, काठ प्रशोधन र वजारीकरणमा लगानी गर्दै आएका छन् । यद्यपि, रेडप्लसको क्षेत्रमा लगानी गर्ने संयन्त्रको विकास गर्ने कार्य भने सम्पन्न हुन बाँकी नै रहेको छ ।

३.२.५ कार्वन अधिकार र लाभको बाँडफाँड

नेपालको संविधानमा कार्वन सेवालाई संघीय सरकारको अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत राखिएको छ । यद्यपि, कार्वनमाथिको स्वामित्व र त्यसका आधारमा गरिने लाभको बाँडफाँडका विषयमा कुनै एउटा मात्र कानूनी आधार रहेको छैन र यसका लागि विभिन्न कानूनी विकल्पहरु उपलब्ध छन् । वन ऐन २०४९ (दोस्रो संशोधन २०७३) ले वन कार्वन सञ्चितिलाई एउटा महत्वपूर्ण वातावरणीय सेवाको रुपमा पहिचान गरेको छ । वन उपभोक्ता समूहलाई हस्तान्तरण गरिएको वनको विकास, व्यवस्थापन र उपयोग गर्ने अधिकार रहेको छ । यसका आधारमा वनबाट प्राप्त अन्य वस्तु र सेवाहरुमाथिको अधिकार सरह वनमा सञ्चित भएको कार्वनमाथिको सेवामा पनि वन उपभोक्ता समूहको अधिकार रहेको हुन्छ र कार्वन अधिकारलाई वन व्यवस्थापनमा अन्तरनिहित भएको मानिन्छ ।

रेडप्लसको लाभको बाँडफाँडलाई दुई तहमा सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ, (१) सरकार र समुदायको बीचमा र (२) समुदायभित्र विभिन्न वर्गका बीचमा । सरकार र समुदायको बीचमा वनबाट प्राप्त हुने लाभको बाँडफाँडका लागि वनसम्बन्धी कानूनमा स्पष्ट व्यवस्थाहरु गरिएका छन् । उपभोक्ता समूहहरु भित्र लाभको बाँडफाँडका लागि आफ्नै निर्णयका आधारमा र विद्यमान कानून बमोजिम स्वीकृत वन व्यवस्थापन योजना बमोजिम विभिन्न संयन्त्रहरुलाई निश्चित आकार दिइएको छ । रेडप्लसको नतिजामूलक भुक्तानी दावी गर्नु पूर्व रेडप्लसबाट प्राप्त लाभको बाँडफाँडका लागि एउटा पूर्ण किसिमको योजनाको विकास र अनुमोदन गरिनेछ ।

३.२.६ लैङ्गिक समन्याय

वनक्षेत्रमा महिलाको भूमिकालाई मान्यता प्रदान गर्न सन् २००९ मा लैङ्गिक र सामाजिक समावेशीकरण रणनीति तयार गरी नीतिगत पहलहरु गरिएको थियो ।यस्तो पहल अन्तर्गत वन क्षेत्रमा लैङ्गिक समावेशीकरण र लैङ्गिक सम्बेदनशील संस्थागत संरचना, नीति र कार्यक्रम बनाउने र यसका लागि सुधार गर्नुपर्ने क्षेत्रहरुमा विशेष जोड दिईएको थियो । जसको परिणामस्वरुप सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको कार्यसमितिमा ५० प्रतिशत प्रतिनिधित्व सहित केही मुख्य पदमा पनि महिला रहने जस्ता केही उत्साहजनक पहलहरु भएका छन् र विभिन्न समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणालीहरुमा महिलाको राम्रो प्रतिनिधित्व रहेको छ । विभिन्न संबैधानिक, कानूनी र नीतिगत व्यवस्थाका बावजुद वन सुशासनको विभिन्न तहमा लैङ्गिक समानता र समन्यायका विषयमा विभिन्न कमीकमजोरीहरु रहेका छन् । उदाहरणका लागि वनसम्बन्धी संरकारी संरचनामा महिलाको प्रतिनिधित्व पाँच प्रतिशत भन्दा पनि कम रहेकोले व्यवस्थापकीय र नीतिगत तहको निर्णय प्रक्रियामा न्यून सहभागिता रहेको छ । त्यसैले महिलाहरु खासगरी वन व्यवस्थापनबाट प्राप्त स्रोत, लाभ र अवसरहरुको न्यायोचित बाँडफाँडका साथै निर्णय प्रक्रियामा न्यायोचित पहुँचका लागि प्रयासरत रहेका छन् ।

लैङ्गिक र सामाजिक समावेशीकरण रणनीति २००९ ले मुख्य रुपमा चार वटा क्षेत्रमा ध्यान दिएको छ, ती हुन : (१) लैङ्गिक समता र सामाजिक समावेशीकरण सम्बेदनशील नीति तथा मार्गदर्शनहरु, (२) सुशासन र लैङ्गिक समता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बेदनशील संस्थागत विकास, (३) सुशासन र लैङ्गिक समता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बेदनशील बजेट, कार्यक्रम र अनुगमन प्रणााली र (४) वन स्रोत, निर्णय प्रक्रिया र लाभको बाँडफाँडमा समन्याय ।यद्यपि, नियमनकारी निकाय र सेवा प्रदायकहरुमा लैङ्गिक समताको विषयमा बुझाई, महशुस गराई र कार्यान्वयन क्षमताको कमीका कारण वन क्षेत्रको सुशासनमा नेतृत्व लिन र निर्णय प्रक्रियामा प्रभाव पार्नमा महिलालाई थप कठिनाई सिर्जना गरेको छ । वन क्षेत्रको संस्थागत संरचनाहरु, वन व्यवस्थापन, वन स्रोतको बाँडफाँड र लाभको बाँडफाँडमा महिलाको भूमिका बढाउनको लागि एउटा उपयुक्त संरचना र महिला लक्षित लगानी आवश्यक छ ।

३.२.७ सामाजिक समावेशीकरण

वन क्षेत्रमासामाजिक समावेशीकरणको विषय पनि निकै महत्वपूर्ण रहेको छ किनकि विभिन्न सामाजिक समूह, लिङ्ग, वर्ग र जातजातिका बीचमा रहेको विभेदले वन स्रोतमाथिको

पहुँच, उपयोग र लाभको बाँडफाँडमा समेत विभेद ल्याउँछ। नेपालको लगभग ८० प्रतिशत ग्रामीण घरधुरीहरु वन क्षेत्रमा अधारित जीविकोपार्जनमा निर्भर रहेका छन्। कतिपय घरधुरीहरु जीविकोपार्जनका लागि पूर्णत: वन स्रोतको पहुँचमा निर्भर रहेका हुन्छन् भने कतिपय घरधुरीहरु महत्वपूर्ण घरायसी उत्पादन र कृषि उत्पादनका साथै अन्य आय आर्जन र वातावरणीय सेवाका लागि वन क्षेत्रमा निर्भर रहेका हुन्छन्। सामाजिक समावेशीकरणको सुनिश्चितताका लागि सामुदायिक वन र सहभागितामूलक संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन पद्धतिहरुलेविश्वमा नै उत्कृष्ट नमूनाको रुपमा मान्यता प्राप्त गरेका छन्। त्यस्तै सुशासन संरचना, कार्यक्रम र क्रियाकलापहरुमा रहेका असमावेशीकरण र विभेद सम्बोधनका लागि सामुदायिक वन विकास कार्यक्रमको मार्गदर्शन र अन्य समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणालीका मार्गदर्शनहरुमा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी स्पष्ट संयन्त्र, विधि र तौरतरिकाहरु विकास गरिएको छ। यसका बावजुद वन क्षेत्रका संरचनाहरुमा सामाजिक हिसावले बहुआयामिक किसिमका वहिष्करणहरु विद्यमान छन्। वन स्रोतमा पहुँच प्राप्त गर्ने, वन क्षेत्रको लाभ प्राप्त गर्ने र निर्णय प्रक्रियामा प्रभाव पार्ने कुरामा आर्थिक विषयले मात्र नभई लैङ्गिक, सामाजिक, जातीय र भौगोलिक तत्वहरुले पनि निकै प्रभाव पारिरहेका छन्। वन स्रोतमाथि पहुँच हुने वा अवरोध हुने कुरा निर्धारण गर्नमा वन क्षेत्र र बसोवास क्षेत्रका बीचको दुरी (खासगरी तराईको दक्षिणी क्षेत्र), वन स्रोतमाथिको अधिकार पद्धतिहरु (सरकारी, सामुदायिक, सामूहिक, निजी र कसैको हक नभएको) र कानून कार्यान्वयन जस्ता विषयले पनि महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ।

४ दूरदृष्टि, परिलक्ष्य, उद्देश्य, रणनीतिहरु

४.१ दूरदृष्टि

जनताको समृद्धिमा योगदान गर्न वनजन्य पारिस्थितिकीय प्रणालीको कार्वन र गैरकार्वन लाभ अभिवृद्धि गर्ने ।

४.२ परिलक्ष्य

सबै सरोकारवालाहरुको समावेशीकरण र क्षमता एवं दक्षता अभिवृद्धि सहित नीतिगत र संस्थागत संयन्त्र सुधार गर्दै उत्सर्जन न्यूनीकरण र वातावरणीय, सामाजिक र आर्थिक लाभ अभिवृद्धिका लागि वनजन्य पारिस्थितिकीय प्रणालीको उत्थानशीलता अभिवृद्धि गर्ने ।

४.३ उद्देश्यहरु

१. जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण र अनुकूलनको अवधारणामा आधारित भई सबै परिस्थितिकीय क्षेत्रहरुमा दिगो वन व्यवस्थापनलाई उन्नत बनाउँदै र वन विनाश एवं क्षयीकरणका कारण र प्रभावहरु घटाउँदै कार्वन उत्सर्जन कटौती र कार्वन सञ्चिति अभिवृद्धि गर्ने (रणनीति १, २, ३, ४) ।

२. वातावरणीय र सामाजिक सुरक्षा मापदण्डको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्दै वनमा आश्रित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी, दलित, विपन्न र अन्य अधिकारवालाहरु बीच कार्वन तथा गैरकार्वन लाभको समन्यायिक बाँडफाँड सुनिश्चित गर्ने र वन स्रोतमाथिको अधिकार अभिवृद्धि गर्ने (रणनीति ५ र ११) ।

३. वनमा आश्रित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी, दलित र विपन्न वर्गको रोजगारीका अवसरहरुमा विविधीकरण गर्ने र जीविकोपार्जनका स्रोतहरु वृद्धि गर्ने (रणनीति ६, ७ र ८)।

४. वन क्षेत्रमा कार्वन र गैरकार्वन लाभहरुलाई अन्तरसम्बन्धित गर्न, संस्थागत क्षमता र समन्वय अभिवृद्धि गर्न, सुशासन, लैङ्गिक समता र सामाजिक न्याय अभिवृद्धि गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय आवश्यकता र मापदण्डहरुसँग तालमेल खानेगरी राष्ट्रिय नीति तथा कानूनहरुमा सामञ्जस्यता र सुधार गर्ने (रणनीति ५, ९, १० र ११)।

५. गहन किसिमको मापन, अनुगमन, प्रतिवेदन र प्रमाणीकरण संयन्त्र सहितको राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको स्थापना र सुधार गर्ने (रणनीति १२)।

४.४ निर्देशक सिद्धान्तहरु

यस रणनीतिमा देहाय बमोजिमका निर्देशक सिद्धान्तहरु अवलम्बन गरिएको छ :

१. समग्र राष्ट्रिय विकास लक्ष्य र रणनीतिहरुसँग एकाकार
२. समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन अवधारणा र सफलतापूर्ण अभ्यास
३. विभिन्न क्षेत्र, तह र निकायहरु बीच सामञ्जस्यता र तालमेल अभिवृद्धि
४. विद्यमान क्षमता र दक्षताको उपयोग
५. वृहत् किसिमका पारिस्थितिकीय प्रणालीको लाभ अनुकुल उपयोग र पारिस्थितिकीय प्रणाली प्रतिको निष्ठा कायम
६. जनकेन्द्रित र लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी अवधारणा र अभ्यासको बढवाका साथसाथै लाभको समन्यायिक बाँडफाँड र सामाजिक न्यायको अभिवृद्धि
७. वातावरणीय र सामाजिक सुरक्षा मापदण्डहरुको सम्मान र सम्बोधन
८. सहभागितामूलक, विश्वासिलो र कुशल किसिमको मापन, अनुगमन र सूचना प्रवाह प्रणालीको सुदृढीकण
९. वन क्षेत्रमा बहुसरोकारवाला अवधारणा र सुशासन सुधार

४.५ रणनीति र क्रियाकलापहरु

यस रणनीतिको दूरदृष्टि, परिलक्ष्य र उद्देश्यहरु प्राप्तिका लागि

१२ वटा रणनीति र ७० वटा क्रियाकलापहरु प्रस्ताव गरिएको छ। यी रणनीति र क्रियाकलापहरुलाई विभिन्न निकाय र सरोकारवालाहरुको बीचमा गरिएका परामर्शहरुबाट विकास गरिएका विभिन्न आधार र सूचकलाई मध्यनजर
गर्दै प्राथमिकीकरण गरिएको छ। प्रत्येक रणनीति र यीसँग सम्बन्धित क्रियाकलापहरु निम्न अनुसार रहेका छन् :

रणनीति १ :कार्वन उत्सर्जन न्यूनीकरण, वन कार्वन सञ्चिति वृद्धि र वन पैदावारको आपूर्ति सुधार गर्ने (उद्देश्य १ सँग सम्बन्धित)।

क्रियाकलापहरु

१.१ सामुदायिक वन, साझेदारी वन र समुदायमा आधारित अन्य वनहरुको पहिचानतथा सिमाङ्कन, विस्तार गर्दै यी वन व्यवस्थापन प्रणालीहरुको सुधार गर्ने।
१.२ सबै वन व्यवस्थापन प्रणालीहरुमा दिगो वन व्यवस्थापनका अभ्यासहरु विस्तार र सवलीकरण गर्ने र उपयुक्तता अनुसार प्रमाणीकरण गर्ने।
१.३ सबै वन व्यवस्थापन प्रणालीका वन व्यवस्थापन योजनाहरुमा कार्वन सञ्चिती मापन र अनुगमन विधिहरु समावेश गर्दै वन व्यवस्थापन योजना अद्यावधिक एवं परिमार्जन गर्ने र वन विनाश र क्षयीकरणका कारकतत्वहरु सम्बोधन गर्ने उपायहरु समावेश गर्ने।
१.४ उच्च पहाडी क्षेत्रहरुको विशेष अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै उच्च पहाडी क्षेत्रका लागि उपयुक्त किसिमका समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन पद्धतिका ढाँचाहरु विकास गर्ने।
१.५ विशेष किसिमका व्यवस्थापन योजना, आर्थिक र मानवीय स्रोत, अनुगमन प्रणाली, उपयुक्त प्रविधि र बीमा संयन्त्रहरु सहित समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन समूहहरु, वन कार्यालयहरु र संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापन कार्यालयहरुबाट वन डढेलो नियन्त्रण गर्ने क्षमताको विकास र सवलीकरण गर्ने।
१.६ प्राकृतिक पुनरुत्पादन, रैथाने प्रजातिहरुको वृक्षारोपण र जैविक प्रविधि लगायतका उपयुक्त उपायहरु अवलम्बन गर्दै वन क्षयीकरण भएका क्षेत्रहरुमा पुनः वन बनाउने।
१.७ काठ वितरण प्रणालीमा सुधार गर्दै दिगो रुपमा संकलित काठ तथा काठमा आधारित उत्पादनहरुको वितरण वृद्धि गर्ने।

रणनीति २ : वनजन्य पारिस्थितिकीय प्रणालीहरुमा गैरकार्वन लाभहरु वृद्धि गर्ने (उद्देश्य १ सँग सम्बन्धित) ।

क्रियाकलापहरु

२.१ भूपरिधि तहमा एकीकृत संरक्षण, पारिस्थितिकीय प्रणालीमा आधारित अनुकूलन उपायहरु र सहभागितामूलक पर्यापर्यटन प्रणालीहरु प्रवर्द्धन गर्दै वन क्षेत्र, संरक्षित क्षेत्रहरु र जलाधार क्षेत्रहरुको संरक्षण र व्यवस्थापनमा सुधार गर्ने ।

२.२ राष्ट्रिय जैविक विविधता रणनीति र कार्ययोजना (२०१४-२०२०) मा पहिचान गरिएका वन क्षेत्रमा विद्यमान जैविक विविधता संरक्षणका मुख्य चुनौतीहरु सम्बोधन गर्ने ।

२.३ जैविक विविधताका अन्य मुख्य चुनौतीहरु सम्बोधनका लागि उपयुक्त उपायहरु पहिचान गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

२.४ वनजन्य पारिस्थितिकीय प्रणालीमा आइपर्ने जलवायुजन्य जोखिम मूल्यांकन गरी यी जोखिमहरु सम्बोधनका लागि स्थानीय योजनाहरु बनाउने र यी योजनाहरुलाई सम्बन्धित वन व्यवस्थापन योजनाहरुमा एकीकृत गर्ने ।

२.५ वनजन्य पारिस्थितिकीय प्रणालीका सेवाहरुको प्रमाणीकरण र पारिस्थितिकीय प्रणालीको सेवा भुक्तानीका लागि उपयुक्त संस्थागत संरचनाको विकास र सुदृढीकरण गर्ने ।

रणनीति ३ : निजी तथा सार्वजनिक जग्गाहरुमा वनको विकास गर्ने (उद्देश्य १ सँग सम्बन्धित)

क्रियाकलापहरु

३.१ निजी वन प्रवर्द्धनका लागि यसको दर्ता, वन पैदावार संकलन, ओसारपसार, विक्री वितरण र प्रशोधनलाई सरल बनाउने र प्रोत्साहित गर्ने ।

३.२ निजी तथा सार्वजनिक जग्गामा रैथाने प्रजाति, छिटो हुर्कन सक्ने प्रजाति, उच्च महत्वका प्रजातिका विरुवाहरु हुर्काउन र व्यवस्थापन गर्नका लागि आवश्यक पर्ने प्रविधि र प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने ।

३.३ उपयुक्त कानूनी संयन्त्र बनाई नहर किनार, सडक किनार, सीमान्तकृत भूमिहरु र नदी किनार जस्ता सार्वजनिक भूमिहरुमा कृषिवन प्रवर्द्धन गरी यस्ता कार्यहरुमा विपन्न, सीमान्तकृत र महिलाहरुको सहभागिता प्रोत्साहित गर्ने सयन्त्र बनाउने ।

रणनीति ४ : सबै भौगोलिक क्षेत्रहरुमा भूउपयोग योजनाको उच्चतम उपयोगलाई प्रवर्द्धन गर्ने (उद्देश्य १ सँग सम्बन्धित) ।

क्रियाकलापहरु

४.१ भूउपयोग नीति २०१५ मा भएका खासगरी वन क्षेत्रसँग सम्बन्धित प्रावधानहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने र वन क्षेत्रको सीमांकन र नक्शांकनलाई नियमित रुपमा अद्यावधिक गर्ने ।

४.२ भूमिको उच्चतम उपयोगलाई प्रेरित गर्नको लागि उपयुक्त आर्थिक र बजारमुखी उत्प्रेरणाका उपायहरु विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

४.३ भूउपयोग योजना र जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका बीचको अन्तरसम्बन्ध र भूउपयोग योजनाका फाइदा सम्बन्धी प्रचार प्रसार सामग्रीहरु विकास गरी सार्वजनिक सञ्चार माध्यम र अन्य उपयुक्त माध्यमबाट प्रचार प्रसार गर्ने ।

४.४ भूउपयोग योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्दा सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा मापदण्डहरुको सुनिश्चितता गर्ने ।

४.५ गैरकानूनी रुपमा कब्जा वा अतिक्रमण गरिएका वन क्षेत्रका जग्गाहरु फिर्ता गराउनको लागि स्थानीय स्तरमा कानून कार्यान्वयन गर्ने र वन अतिक्रमण नियन्त्रण गर्ने निकायहरुको कानून कार्यान्वयन र अनुगमन क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

रणनीति ५ : वन स्रोतको अधिकारवालाका रुपमा रहेका वनमा आश्रित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी, दलित, सीमान्तकृत र विपन्न वर्गको वनमाथिको अधिकार सुधार, कार्वन अधिकारको सुनिश्चितता र लाभको समन्यायिक एवं न्यायोचित वितरण गर्ने (उद्देश्य २ र ४ सँग सम्बन्धित) ।

क्रियाकलापहरु

५.१ वनमा आश्रित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी, दलित, सीमान्तकृत र विपन्न वर्गको वन स्रोत माथिको अधिकार सुरक्षा मापदण्डहरुको सम्मान र प्रवर्द्धन गर्ने ।

५.२ वनसम्बन्धी नीति तथा कानूनमा कार्वन अधिकारलाई वन स्रोतमाथिको अधिकारसँग अन्तरसम्बन्धित गर्ने ।

५.३ रेडप्लस कार्यक्रमबाट सिर्जना हुने कार्वन सञ्चिति

(क्रेडिट) को बजारीकरण तथा बिक्री वितरणका लागि पारदर्शी र समावेशी संयन्त्रको स्थापना गर्ने ।

५.४ कार्वन तथा गैरकार्वनबाट प्राप्त लाभको वन स्रोतका अधिकारवालाहरुका बीचमासमन्यायिक बाँडफाँडका लागि पारदर्शी र समावेशी संयन्त्रको स्थापना गर्ने ।

५.५ सामुदायिक वन, साझेदारी वन र समुदायमा आधारित अन्य वन लगायतका वन व्यवस्थापन योजनाहरुमा वनमा आश्रित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायका वनसम्बन्धी प्रथाजनित अधिकार एवं परम्परागत ज्ञान र अभ्यासहरुलाई एकीकृत गरी सम्मान गर्ने ।

रणनीति ६ : आर्थिक समृद्धि र जीविकोपार्जनका लागि वन पैदावारमा आधारित उद्यमहरुको प्रवर्द्धन गर्न निजी क्षेत्रको भूमिका अभिवृद्धि गर्ने (उद्देश्य ३ सँग सम्बन्धित) ।

क्रियाकलापहरु

६.१ नवीनतम् प्रविधिहरुको माध्यमबाट बाँसका सामग्रीहरुद्वारा घर निर्माण गर्ने, रोग नलाग्ने गरी गुणस्तरीय रुपमा उपचार गरी काठको उत्पादन गर्ने, संकुचन गरी वा धूलो हुने वस्तुबाट काठ उत्पादन गर्ने, काठ प्रशोधन गर्ने, भेनियर तथा प्लाइउड उत्पादन गर्ने जस्ता काष्ठजन्य प्रविधिहरु र वन पैदावारमा आधारित उद्यमहरुमा निजी क्षेत्रको लगानीलाई उत्प्रेरित गर्नका लागि उद्यम दर्ता, सञ्चालन, व्यापार, ओसारपसार, कर, ऋण र अनुदानसम्बन्धी नीति र कानूनहरुमा सुधार गर्ने ।

६.२ वनमा आश्रित विपन्न वर्गको जीविकोपार्जनमा टेवा पुऱ्याउन स्वदेशी खपत र विदेश निर्यात गर्नेगरी वन पैदावारमा आधारित उपभोग्य वस्तुहरु उत्पादन गर्दै रोजगारीका अवसरहरु सिर्जना गर्न काष्ठ तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारमा आधारित दिगो वन उद्यम र पर्यापर्यटन जस्ता क्षेत्रमा लगानी गर्ने ।

६.३ वनमा आश्रित विपन्न र अन्य सीमान्तकृत समुदायलाई लक्षित गर्दै वन पैदावारमा आधारित उद्यम, बजारीकरण र निर्यात व्यापारमा निजी क्षेत्रको संलग्नतालाई सहज बनाउन उद्यम दर्ता, प्रशोधन, आयात निर्यात र बिक्री वितरण सम्बन्धी नियमनकारी व्यवस्थाहरुमा सरलीकरण गर्ने ।

६.४ खासगरी वनमा आश्रित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी, दलित, सीमान्तकृत र विपन्न वर्गको लागि वन पैदावार संकलन, कटानी, चिरान, काठबाट विभिन्न वस्तुहरुको निर्माण तथा काठ प्रशोधन जस्ता वनजन्य क्रियाकलापाहरु र वन उद्यमको विकासको लागि सीपमा आधारित र आवधिक तालिमका अवसरहरु प्रदान गर्ने ।

६.५ वनमा आश्रित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी, दलित, सीमान्तकृत र विपन्न वर्गको लागि जानकारीहरु, ज्ञान तथा सीपहरु र अनुदान सुविधाहरु प्रदान गरी स-साना सःमीलबाट काठ प्रशोधन गर्ने, सुधारिएका चुलोहरु निर्माण गर्ने, बायोब्रिकेट उत्पादन गर्ने, वायोग्याँस निर्माण गर्ने जस्ता बैकल्पिक प्रविधिहरुमा पहुँच विस्तार गर्ने ।

६.६ सामुदायिक वन, साझेदारी वन र समुदायमा आधारित वन उपभोक्ता समूहलाई वन उद्यममा लगानी गर्न उत्प्रेरणा र सहयोग प्रदान गर्ने र वनमा आश्रित विपन्न वर्गको लागि आयआर्जन, जीविकोपार्जन र रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्न स्थानीय सरकारको स्रोतसँग समन्वय गराउने र संयुक्त रुपमा स्रोत परिचालन गर्ने ।

रणनीति ७ : साना किसान र वनमा आश्रित परिवार हरुको कृषि-वन उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने (उद्देश्य ३ सँग सम्बन्धीत)

क्रियाकलापहरु

७.१ कृषि वन, पर्यावरण पद्धतिमा आधारित खेती (इकोलोजिकल फार्मिङ), भिरालो जमिनमा खेती गर्ने प्रविधि, न्यूनतम खेती तथा प्रत्यक्ष बीउ रोपण प्रविधि र प्राङ्गारिक खेती जस्ता जलवायुमैत्री कृषि पद्धतिलाई सहयोग गर्ने ।

७.२ सानो स्तरमा गरिने दिगो कृषि प्रवर्द्धनका लागि नीतिहरु समीक्षा र परिमार्जनका लागि सहयोग उपलब्ध गराउने ।

७.३ बीउ विजन उत्पादन तथा रोपण गर्ने, खेती गर्ने, पशुलाई दाना तथा आहार खुवाउने, दाना तथा घाँस प्रशोधन गर्ने प्रविधिहरुमा पहुँच बढाउने गरी सामुदायिक वन, साझेदारी वन, समुदायमा आधारित अन्य वन व्यवस्थापन प्रणालीहरु र निजी वनमा डाले तथा भुईघाँस व्यवस्थापन गर्न सहयोग गर्ने ।

७.४ वनमा पानीका स्रोतहरुको संरक्षण तथा सुधार गर्ने र जलस्रोत व्यवस्थापनका लागि कुशल किसिमको प्रविधिहरुको प्रचार र प्रवर्द्धन गर्ने ।

७.५ वनमा आश्रित विपन्न वर्ग र साना किसानहरुलाई फसल सुधार र पशुधन प्रजनन् सुधारमा पहुँच वृद्धिका लागि जानकारी प्रवाह, प्रविधि हस्तान्तरण र उत्प्रेरणा प्रदान गर्नमा सहयोग गर्ने ।

रणनीति ८ : दिगो, किफायती र विश्वसनीय नवीकरणीय/बैकल्पिक उर्जामा पहुँच वृद्धि गर्ने (उद्देश्य ३ सँग सम्बन्धित) ।

क्रियाकलापहरु

८.१ दिगो र किफायती नवीकरणीय/बैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन गर्ने र शिक्षा तथा वित्तीय र प्राविधिक विकासका माध्यमबाट सौर्य उर्जा, वायु उर्जा, बायोग्याँस, बायोब्रिकेट, सुधारिएको चुलो जस्ता उर्जा कम खपत हुने प्रविधिहरुको विकासमा सहयोग गर्ने ।

८.२ वन पैदावारमा आधारित उद्यम सञ्चालनका लागि उर्जा उत्पादन गर्ने प्रविधिहरुमा अनुदान उपलब्ध गराउन, त्यस्तो उर्जा उत्पादन गर्ने उद्यम दर्ता गर्न, प्रविधिमा योगदान गर्न र त्यस्तो उपलब्ध उर्जाको खपतलाई प्रोत्साहन गर्न यसका प्रक्रियाहरुलाई सरल बनाउने ।

८.३ नवीकरणीय/बैकल्पिक उर्जा र उर्जा कम खपत गर्ने प्रविधिहरुमा वनमा आश्रित विपन्न वर्ग, सीमान्तकृत वर्ग र अल्पसंख्यक वर्गको पहुँच बढाउने संयन्त्रहरुको विकास गर्ने ।

रणनीति ९ : क्षेत्रगत नीतिहरु, निकाय र सरोकारवालाहरु बीच सहकार्य, सहयोग र समन्वय अभिवृद्धि र सुधार गर्ने (उद्देश्य ४)

क्रियाकलापहरु

९.१ क्षेत्रगत नीतिहरु, योजना र कार्यक्रमहरुको एकीकृत योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्यांकनका लागि सम्बन्धित क्षेत्रगत निकायहरुका बीच बलियो किसिमको समन्वयकारी संयन्त्र स्थापना गर्ने ।

९.२ अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धतासँग तालमेल खानेगरी कानूनी संरचनाहरुका बीचमा तालमेल मिलाउने र बहुक्षेत्रगत नीतिहरु र कानूनी संरचनाहरुका बीच सामञ्जस्यता कायम गर्ने ।

९.३ सबै तहमा भूमि, वन क्षेत्र, जलस्रोत, कृषि, उर्जा, भौतिक पूर्वाधार विकाससम्बन्धी मुख्य सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरुको सहभागितामा बहुसरोकारवाला र एकीकृत योजना तर्जुमाको अवधारणालाई प्रवर्द्धन गर्ने र यी सबै निकायहरुका बीच साझा सहमति र प्रतिवद्धता कायम गर्ने ।

९.४ परिणाममा आधारित भुक्तानी प्रणाली लगायत जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणको क्षेत्रमा लगानीका लागि उपयुक्त नीतिगत, कानूनी र सस्थागत संयन्त्र विकास गर्ने ।

९.५ रेडप्लस लगायत वन क्षेत्रले जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणको क्षेत्रमा गर्ने योगदानको बारेमा सुरक्षा निकाय, सञ्चार माध्यम, निजी क्षेत्र र नागरिक समाजका बीच चेतना जगाउने ।

९.६ औपचारिक शिक्षा प्रणालीमा रेडप्लस र वन क्षेत्रले जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण र अनुकूलनमा खेल्ने महत्व र योगदानसम्बन्धी विषय समावेश गर्न सहयोग गर्ने ।

९.७छिमेकी मुलुक भारत र चीनका सम्बन्धित निकायहरुसँग अन्तरदेशीय समन्वयका माध्यमबाट वन पैदावारको सिमापार हुने अबैध व्यापार र चोरी निकासी नियन्त्रण गर्ने ।

रणनीति १० : वन क्षेत्रका निकाय तथा संस्थाहरु, अधिकारवाला समुदाय र सम्बन्धित सरोकारवालाहरुको क्षमता, संस्थागत कार्यसम्पादन र सेवा प्रदान गर्ने क्षमता विकास गर्ने । (उद्देश्य सँग सम्बन्धित)

क्रियाकलापहरु

१०.१ वन नीति तथा रणनीतिमा उल्लेख गरिए अनुसार वन क्षेत्रका निकाय तथा संस्थाहरुको सुधार तथा पुनरसंरचनाको लागि सहयोग गर्ने ।

१०.२ नियमित प्रशिक्षण, परामर्श, कार्यसम्पादन मूल्यांकनका आधारमा उत्प्रेरणा, क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम र आचारसंहिताको पालना आदि जस्ता पहलहरुका माध्यमबाट वन क्षेत्रका कर्मचारीहरुको उच्च नैतिकता, प्रतिवद्धता, लैङ्गिक समता र सामाजिक समावेशीकरणप्रतिको जवाफदेहिता, सक्षम नेतृत्व र व्यवस्थापन क्षमताको अभिवृद्धि गर्ने ।

१०.३ वन क्षेत्रको कानून कार्यान्वयनका लागि न्यायिक तथा अर्धन्यायिक निकायको न्यायिक प्रक्रियाहरुको समीक्षा गरी आवश्यकता अनुसार सरलीकरण गर्ने ।

१०.४ वन व्यवस्थापन गर्ने समुदाय र वन क्षेत्रका निकायहरुलाई आवश्यक पर्ने क्षमताको पहिचान गरी कानून तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि समुदाय र निकायहरुलाई आवश्यक ज्ञान, सीप, क्षमता र स्रोत साधनबाट सुसज्जित गर्ने ।

१०.५ प्रचार प्रसार, तालिम, कार्यशाला, गोष्ठी आदिका

माध्यमबाट सरकारी निकाय, अधिकारवाला समुदाय, सरोकारवालाहरु, सञ्चार माध्यम र राजनीतिक नेतृत्व बीच रेडप्लस र वन क्षेत्रका माध्यमबाट जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण र अनुकुलनका लागि हुने योगदान बारे ज्ञान, सीप र क्षमता विकास गर्ने ।

१०.६ स्पष्ट काम, कर्तव्य र अधिकार, योजना र कार्यक्रम सहित रेडप्लससम्बन्धी विभिन्न तहका संस्थागत संरचनाहरुको सवलीकरण गर्दै संस्थागत गर्ने ।

१०.७ रेडप्लस कार्यान्वयन केन्द्रलाई रेडप्लससँग सम्बन्धित नीति, रणनीति, योजना र कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वनको लागि विभिन्न कोष तथा आर्थिक स्रोतहरुमा पहुँच प्राप्त गर्ने र कोष खडा तथा व्यवस्थापन गर्न पाउने गरी एउटा अर्धसरकारी स्वायत्त निकायको रुपमा संस्थागत गर्ने ।

१०.८ उपयुक्त किसिमको नीतिगत र संस्थागत व्यवस्था र क्षमता विकास गरी वन क्षेत्रको नीति निर्माण प्रक्रियामा वनमा आश्रित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी, दलित, विपन्न वर्ग, सीमान्तकृत र अल्पसंख्यक वर्ग र निजी क्षेत्रको अर्थपूर्ण सहभागिता र प्रयाप्त समावेशी प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्ने ।

१०.९ सामाजिक आर्थिक रुपमा उपयुक्त र लैङ्गिक सम्बेदनशील हुनेगरी पृष्ठपोषण गर्ने र गुनासाहरु सुनुवाई गर्ने संयन्त्र स्थापना र सुदृढीकरण गर्ने ।

१०.१० सार्वजनिक सुनुवाई, सार्वजनिक लेखा परीक्षण र कार्यसम्पादन अनुगमन हुनेगरी सामुदायिक वन, साझेदारी वन र समुदायमा आधारित अन्य वन व्यवस्थापन समूहमा सुशासन कायम तथा सुधारका लागि क्षमता र संस्थागत विकास गर्न सहयोग प्रदान गर्ने ।

१०.११ गैरकानूनी/अबैध वन कटानी/फडानी/अबैध चोरी निकाशी, वन पैदावारको अबैध व्यापार र वन अतिक्रमण नियन्त्रण गर्नको लागि सरकारी निकाय र वन उपभोक्ता समूह दुबैमा पुरस्कार र दण्ड सजायको व्यवस्था प्रवर्द्धन गर्ने र यससम्बन्धी विद्यमान व्यवस्था कार्यान्वयन गर्ने ।

रणनीति ११ : सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा मापदण्डका साथै वातावरण मैत्री विकासको सुनिश्चितता गर्ने (उद्देश्य ४ सँग सम्बन्धित)

क्रियाकलापहरु

११.१ रेडप्लससम्बन्धी सबै कार्यक्रम र क्रियाकलापहरुमा सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा मापदण्डहरुलाई एकीकृतगर्दै कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्ने ।

११.२ खासगरी वनमा आश्रित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय जस्ता अधिकारवालाहरुको अधिकारमा आघात पर्ने भएमा स्वतन्त्र, पूर्वसूचित सहमति(फ्री एण्ड प्रायर इन्फर्म्ड कन्सेन्ट) लिने अवधारणा अवलम्बन गर्ने ।

११.३ वन क्षेत्रमा बसोवास गर्दै आएका भूमिहीनहरुका लागि पुनरस्थापनाको लागि बैकल्पिक व्यवस्थाहरु गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

११.४ राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरुको लागि वन क्षेत्र प्रयोग गर्ने गरी तर्जुमा गरिएका प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन र वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदनको प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने कुराको सुनिश्चितता गर्ने ।

११.५ पूर्वाधार विकास र पुनरवासका लागि वन क्षेत्र प्रयोग नगर्ने र कुनै विकल्प नभई प्रयोग भएको अवस्थामा कटान भएको वन क्षेत्र वापत अनिवार्य रुपमा वृक्षारोपण गर्ने कुरालाई बाध्यात्मक बनाउने ।

११.६ वृहत् तथा गहन रुपमा मापन, अनुगमन, प्रतिवेदन तयारी र प्रमाणीकरण संयन्त्र सहितको राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको स्थापना गरी निरन्तरता दिने ।

रणनीति १२ : एउटा वृहत/गहन र निरन्तर क्रियाशील हुने किसिमको राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको स्थापना गरी निरन्तरता दिने (उद्देश्य ५ सँग सम्बन्धित) ।

क्रियाकलापहरु

१२.१ वन स्रोत सर्वेक्षण र मापन गर्नको लागि लगानी, प्राविधिक र मानवीय स्रोत सहितको राष्ट्रिय दक्षता अभिवृद्धि गर्ने ।

१२.२ रेडप्लसको मापन, अनुगमन, प्रतिवेदन तयारी र प्रमाणीकरण एवं योजना तर्जुमाको लागि कार्वन

र गैरकार्वनसँग सम्बन्धित तथ्यांक र जानकारीहरु संकलन, विश्लेषण, सञ्चय, व्यवस्थापन र प्रचार प्रसार गर्न सरकारी निकाय र स्थानीय समुदायको क्षमता विकास गर्ने ।

१२.३ राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणाली अन्तर्गत एउटा निरन्तर क्रियाशील हुने किसिमको वन व्यवस्थापन सूचना प्रणालीस्थापना गर्ने ।

१२.४ रेडप्लस कार्यक्रमको मापन, अनुगमन, प्रतिवेदन तयारी र प्रमाणीकरण गर्नको लागि न्यून लागतमा कार्यान्वयन हुने किसिमको संयन्त्र स्थापना र विकास गर्ने ।

१२.५ समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणालीमा पहिचान गरिएका अनुगमन सूचकहरु सहितको समुदायमा आधारित अनुगमन प्रणालीको स्थापना र सवलीकरण गर्ने ।

१२.६ रेडप्लस रणनीतिसँग सम्पूरक हुने वा सम्भावित विरोधाभास हुने र भूउपयोग सम्भाव्यता वा भूमि वितरणसँग सम्बन्धित एउटा स्थानिक स्पष्ट सूचना प्रणाली स्थापना गर्ने ।

४.६ रणनीति र क्रियाकलाप कार्यान्वयनका चुनौतीहरु

वन नीति २०१५ र वन क्षेत्रको रणनीति २०१६ गहन रुपमा तर्जुमा भई कार्यान्वयन हुन शुरु भएको अवस्थामा राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति तर्जुमा हुनुले जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका उपायहरु अवलम्बन गर्न र वित्तीय स्रोत प्राप्त गरी अतिरिक्त लाभ हुने अवसरहरु सिर्जना भएको छ । यद्यपि, रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयनमा केही चुनौतीहरु पनि सिर्जना हुन सक्दछन् । समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणालीहरु र संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापन प्रणालीहरुको नेपालमा लामो इतिहास र प्रयाप्त सिकाईहरु विद्यमान रहेका छन, जसका आधारमा यी प्रणालीहरुको सम्भावित लागत र फाइदा पूर्वानुमान गर्न सकिन्छ । तथापि, रेडप्लस कार्यक्रमसँग कैयौं जोखिम र चुनौतीहरु रहेका छन् । त्यसैले नेपालले रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयनका क्रममा विद्यमान सामाजिक, आर्थिक र वातावरणीय लाभमा कुनै हानि नगर्ने सुरक्षा रणनीति अवलम्बन गर्नेछ । रेडप्लस कार्यान्वयनको क्रममा सिर्जना हुन सक्ने देहाय बमोजिमका सम्भावित जोखिम र सोको निराकरणका उपायहरु पहिचान गरिएका छन् :

संघीय राज्य संरचना :नेपालको वन क्षेत्र लामो समयदेखि वन तथा वातावरण मन्त्रालय, यस मातहतका निकायहरु स्थानीय समुदायले एकात्मक राज्य प्रणाली अन्तरगत रेखदेख र व्यवस्थापन गर्दै आएका थिए । नेपाल एकात्मक राज्य प्रणालीबाट संघीय राज्य प्रणालीमा परिणत भएकोले प्राकृतिक स्रोतसम्बन्धी विभिन्न अधिकारहरु प्रदेश र स्थानीय तहको क्षेत्राधिकार भित्र पर्न गएका छन्, जसले गर्दा रेडप्लस रणनीतिका विभिन्न क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्नमा केही चुनौतीहरु सिर्जना हुन सक्नेछन् । रेडप्लस कार्यान्वयन गर्ने निकायको रुपमा रहेको रेड कार्यान्वयन केन्द्र प्रत्यक्ष रुपमा वन तथा वातावरण मन्त्रालय मातहत रहेको छ र क्षेत्रीय वन कार्यालयमा रेडप्लस सम्पर्क केन्द्रहरु स्थापना भएका छन्, यद्यपि वनसम्बन्धी प्रादेशिक संरचना सिर्जना भएपछि विद्यमान संरचनामा परिवर्तन हुँदा केही समय अन्यौलता रहनेछ । यसबाट सिर्जना हुने सम्भाव्य जोखिमहरुलाई तीन किसिमले समाधान गरिने छ । पहिलो, संघीय सरकारको संबैधानिक क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने कार्वन सेवा लगायत जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणसम्बन्धी कार्य नियमन गर्न संघमा रेडप्लस कार्यान्वयन केन्द्र कायमै रहने छ । दोस्रो, वन क्षेत्रबाट हुने कार्वन उत्सर्जन न्यूनीकरणसम्बन्धी कार्यक्रमहरु वन उपभोक्ता समूह लगायतका स्थानीय समुदायबाट कार्यान्वयन हुनेछन्, जुन कुरा धेरैहदसम्म स्पष्ट रहेको छ । तेस्रो संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको तहमा वन क्षेत्रको पुनसंरचना हुने क्रममा विभिन्न तहका वनसम्बन्धी निकायहरुले रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयनका लागि निर्वाह गर्नुपर्ने काम, कर्तव्य र अधिकारबारे रेडप्लस कार्यान्वयन केन्द्रले स्पष्ट पार्दै जान पहल गर्नेछ ।

संस्थागत क्षमता र प्राविधिक दक्षता : यो रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि नेपाल सरकारको वनसम्बन्धी समग्र कार्यक्रममा रेडप्लस कार्यक्रमलाई समायोजन तथा समाहित गर्न आवश्यक हुन्छ । वन क्षेत्रमा कार्यरत वन प्राविधिकहरु स्थानीय समुदाय र सरोकारवालाहरुसँग सहकार्य गर्नमा दक्ष रहेका छन्, यद्यपि रेडप्लस कार्यक्रमलाई वन व्यवस्थापन योजनामा एकीकृतगर्ने कार्यमा अनुभवको कमी रहेको छ र खासगरी वन कार्वनको मापन, अनुगमन, प्रतिवेदन तयारी र प्रमाणीकरण जस्ता प्राविधिक विषयमा तुलनात्मक रुपमा प्रयाप्त तालिमका अवसरहरु प्राप्त भएका छैनन । यस रणनीतिमा रेडप्लससम्बन्धी विभिन्न कार्यहरु सम्पादनका लागि नेपाल सरकारको विद्यमान मानवीय स्रोत परिचालन गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । यद्यपि, रेडप्लससम्बन्धी सबै कार्यहरु सम्पादन गर्नका लागि विद्यमान मानवीय स्रोतसँग पर्याप्त ज्ञान, सीप र क्षमताको कमी रहेकोले सो कमीकमजोरी सम्बोधनका लागि नेपाल सरकारको वनसम्बन्धी नियमित तालिमहरुमा रेडप्लसलाई एउटा अभिन्न विषयको रुपमा समावेश गरिनेछ भने रेडप्लससम्बन्धी कतिपय कार्यसम्पादनको लागि आवश्यकता अनुसार सेवा प्रदायकहरुबाट सेवा लिइने छ ।

वित्तीय सहयोग : रेडप्लस लगायत जवलायु परिवर्तन न्यूनीकरणसम्बन्धी कार्यक्रमका लागि नेपालले बाह्य पक्षसँग आर्थिक सहयोग लिनुपर्ने हुन्छ। रेडप्लसको तयारी चरणमा विश्व बैंकको वन कार्वन साझेदारी सहज कार्यक्रम (एफसीपीएफ) र संयुक्त राष्ट्रसंघीय रेड कार्यक्रम (युएनरेड) लगायत विभिन्न द्वीपक्षीय र बहुपक्षीय विकास साझेदार हरुले सहयोग गरेका थिए। यद्यपि, अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग प्राप्त गर्ने प्रक्रिया निकै जटिल र अनिश्चित रहेकोले यो रणनीतिको कार्यान्वयनका लागि सहयोग प्राप्त गर्ने कुरा चुनौतीको रुपमा रहेको छ। त्यसैले हरित जलवायु कोष (जीसीएफ), जलवायु लगानी कोष (सीआइएफ), वन कार्वन साझेदारी सहयोग (एफसीपीएफ), अनुकुलन कोष र निजी लगानी लगायतका न्यूनीकरण र अनुकुलनको क्षेत्रमा रहेका विभिन्न कोषहरुबाट आर्थिक सहयोग प्राप्त गर्न सक्ने गरी रेड कार्यान्वयन केन्द्रलाई अर्धसरकारी र स्वायत्त निकायको रुपमा रुपान्तरण गरिनेछ। त्यस्तै यो रणनीति कार्यान्वयनका लागि लाग्ने अतिरिक्त खर्च कटौती गर्न र विद्यमान संरचना, कार्यक्रम र योजनाहरुको पूर्ण रुपमा सदुपयोग गर्नका लागि रेडप्लस रणनीतिलाई वन क्षेत्रका अन्य नीति तथा रणनीतिहरु, जैविक विविधता रणनीति र कार्ययोजना, न्यून कार्वन आर्थिक विकास रणनीति, जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी राष्ट्रिय रुपमा निर्धारित योगदान (एनडीसी), नेपालको वन लगानी योजना आदिसँग एकाकार गरिएको छ।

सुशासन र स्थानीय समुदायको अपेक्षा : कार्यसम्पादन मूल्यांकन, पारदर्शिता, जवाफदेहिता, सहभागिता लगायतका विषयमा विभिन्न प्रयासहरुका वावजुद राजनीतिक, प्रशासनिक र सामुदायिक तहमा सुशासनको विषय अझैपनि एउटा महत्वपूर्ण चुनौतीको रुपमा रहेको छ। त्यस्तै रेडप्लसलाई एउटा नगद लाभको रुपमा हेर्ने स्थानीय समुदायले रेडप्लसप्रति उच्च अपेक्षा लिएको छ र यस्तो अपेक्षा व्यवस्थापन पनि यो रणनीति कार्यान्वयनका क्रममा आउने एउटा चुनौती हो। वन क्षेत्रमा सुशासन सुधारका लागि सरकारी स्तरबाट हुँदै आएका प्रयासहरुका अतिरिक्त यस रणनीतिमा पनि वन क्षेत्रमा सुशासन सुदृढीकरणका लागि विभिन्न उपायहरु प्रस्ताव गरिएका छन्। उत्सर्जन न्यूनीकरणका अतिरिक्त रेडप्लस आफैलाई पनि सुशासन सुदृढीकरणको लागि एउटा उपायको रुपमा लिइन्छ। वन व्यवस्थापन र रेडप्लस कार्यक्रमको तर्जुमा र कार्यान्वयनको क्रममा आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायसँग सक्रिय सहकार्य, सार्वजनिक सुनुवाई, वन व्यवस्थापन सूचना प्रणाली आदि जस्ता सुशासन सुदृढीकरणसम्बन्धी उपायहरु अवलम्बन गरिनेछ। स्थानीय समुदायको रेडप्लसप्रतिको अधिक अपेक्षालाई सचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम र लाभको समन्यायिक बाँडफाँडसम्बन्धी कार्यक्रमका माध्यमबाट सम्बोधन गरिने छ।

©Shreya Thakali

५ रणनीति कार्यान्वयनसम्बन्धी व्यवस्था

५.१ रणनीतिको क्षेत्र, तह र दृष्टिकोण

यो रणनीतिले देशको परिवेश र संस्थागत क्षमतालाई मध्यनजर गर्दै रेडप्लस अन्तर्गतका पाँच वटै क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनमा सहयोग गर्दछ, ती हुन् : वन विनाश तथाक्षयीकरणबाट हुने उत्सर्जन न्यूनीकरण, वन कार्वन सञ्चितिको संरक्षण, वनको दिगो व्यवस्थापन र वन कार्वन सञ्चिति अभिवृद्धि । रेडप्लस कार्यक्रमलाई विभिन्न चरणमा विभिन्न भूदृश्य तथा क्षेत्रमा र राष्ट्रिय तहमा क्रमशः सँगसँगै अगाडी बढ्ने गरी र एक अर्कामा परिपूरकको रुपमा रहने गरी कार्यान्वयन गर्दै लगिनेछ । केन्द्रीयस्तरमा रेडप्लसका लागि आवश्यक पर्ने मापन, अनुगमन, प्रतिवेदन तयारी र प्रमाणीकरण प्रणालीस्थापना गरिने छ भने लाभको बाँडफाँड तथा अनुगमनसम्बन्धी प्रणालीहरु विभिन्नपरियोजना तहमा स्थापना गर्न सकिनेछ । वन व्यवस्थापन गर्ने अधिकार प्राप्त गरेका स्थानीय समुदायले सम्भव भएसम्म रेडप्लस कार्यक्रमको कार्यान्वयन र नियमित रुपमा कार्वन तथा गैरकार्वन लाभअनुगमनको कार्य गर्नेछन् र यस्तो कार्यका लागि स्थानीय स्तरमा रहेका वन कार्यालयहरुले प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउनेछन् । रेडप्लस कार्यक्रमको परिणाममा आधारित भुक्तानी र अन्य आर्थिक सहयोगहरु राष्ट्रिय तहमा प्राप्त हुनेछन् । कार्यसम्पादन, असल व्यवस्थापन अभ्यास र लाभको बाँडफाँडका लागि स्थापित प्रणाली अनुसार संघीय सरकारले रेडप्लस बापत प्राप्त गरेको लाभ वा अन्य उत्प्रेरणा (गैरकार्वन लाभ) हरु स्थानीय तह र समुदायमा उपलब्ध गराउनेछ ।

रेडप्लससम्बन्धी निकायको रुपमा रेड कार्यान्वयन केन्द्रले वन अनुसनधान तथा प्रशिक्षण केन्द्रसँग समन्वय गरी राष्ट्रियस्तरमा वन कार्वन दर्ता प्रणालीको स्थापना र सञ्चालन गर्नेछ । राष्ट्रिय तह वा विभिन्न क्षेत्रमा कार्यान्वयन भइरहेका

रेडप्लस सम्बन्धी परियोजनाहरुले वन क्षेत्रबाट गरिएको उत्सर्जन न्यूनीकरणसम्बन्धी उपलब्धीहरुको दर्ताका लागि वन अनुसनधान तथा प्रशिक्षण केन्द्रमा तथ्यांक र विवरणहरु उपलब्ध गराउने छन्। वन कार्वन दर्ता प्रणालीलाई नियमित रुपमा समीक्षा गरी आवधिक रुपमा अद्यावधिक गरिने छ।

राष्ट्रिय स्तरमा रेडप्लस संयन्त्र पूर्णरुपमा कार्यान्वयनमा ल्याउनु अगाडी यसका लागि आवश्यक पर्ने विभिन्न दस्तावेज, संयन्त्र र विधिहरु निर्धारण गरिनेछ। यी मध्ये रेडप्लससम्बन्धी कार्यसम्पादन मापनको लागि वन क्षेत्रको आधारविन्दु(Forest Reference Level) निर्धारण निकै महत्वपूर्ण कार्य हुनेछ भने उपयुक्त किसिमको वित्तीय र लाभको बाँडफाँडसम्बन्धी संयन्त्रको स्थापना र क्रियाशीलता अर्को महत्वपूर्ण कार्य हुनेछ। यसका लागि नेपालले अन्तर र्राष्ट्रिय कोषहरुमा आधारित तथा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय प्रारुप महासन्धि अन्तर्गतका संयन्त्रहरुको मापदण्ड (Compliance) पूरा गरी प्राप्त हुने आर्थिक स्रोत प्राप्तिमा प्राथमिकता दिनेछ र आवश्यकता एवं क्षमता अनुसार अन्य बजारमुखी संयन्त्र पनि उपयोग गर्न सकिनेछ। रेडप्लस कार्यक्रमका लागि यी विभिन्न संयन्त्रबाट प्राप्त हुने लाभको विभिन्न तहमा वन व्यवस्थापनमा संलग्न स्थानीय समुदायमा बाँडफाँड गर्ने कार्यलाई स्पष्ट गर्नको लागि एउटा विशेष संयन्त्रको स्थापना गरिनेछ। यसका साथै वन स्रोतमाथिको अधिकारसम्बन्धी विद्यमान व्यवस्थाहरुका आधारमा अधिकारवालाहरुको वन कार्वनमाथिको अधिकार सुनिश्चितताको लागि ठोस उपायहरु अवलम्बन गरिनेछ।

रेडप्लसको सन्दर्भमा वन र अन्य सम्बन्धित क्षेत्रगत नीति, कानून र योजनाहरुले व्यापक क्षेत्र ओगटेका छन्। समग्र दिगो विकास जस्तो वृहत् क्षेत्रसँग जोडिएका भूमिको बैकल्पिक उपयोग, वन संरक्षण तथा सदुपयोग, जलस्रोतको उपयोग, वातावरण संरक्षण र जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण जस्ता विषयाहरु पनि रेडप्लससम्बन्धी नीति तथा कानून र कार्यक्रमहरुमा समेटिएका छन्। त्यसैले रेडप्लस कार्यक्रमको कार्यान्वयनका क्रममा खासगरी वन विनाश र क्षयीकरण कम गर्नका लागि यी नीति तथा कानूनहरुको समन्वयकारी रुपमा लागू तथा कार्यान्वयन गरिने छ।

नेपालले रेडप्लसका सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा मापदण्डहरु कार्यान्वयन गर्ने प्रतिवद्धता जनाएको छ। यो रणनीति कार्यान्वयनका क्रममा सिर्जना हुन सक्ने वास्तविक वा सम्भावित सामाजिक र वातावरणीय जोखिमहरु रोक्ने वा कम गर्ने र बहुपक्षीय लाभहरुलाई बढवा गर्ने अवसर सिर्जना गरिने छ। नेपालले विकास प्रक्रियाहरुमा सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा मापदण्डहरुलाई समावेश गर्ने र लागू गर्ने नीतिगत प्रारुप स्थापना गरिसकेको छ। रेडप्लस रणनीतिको कार्यान्वयनका क्रममा लागू हुने सुरक्षा मापदण्डसँग सम्बन्धित नीति तथा कानूनहरुलाई समान्यतया निम्न चारवटा समूहमा हेर्न सकिन्छ :

(१) भूमि अधिग्रहण, क्षतिपूर्ति र पुनरवाससम्बन्धी नीति तथा कानून।
(२) आदिवासी जनजाति र अन्य सीमान्तकृत र जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहेका समुदायको सुरक्षासम्बन्धी मापदण्डहरु
(३) असल शासन, सामाजिक उत्तरदायित्व र सार्वजनिक सहभागिता
(४) नेपालको रेडप्लस कार्यक्रमका सन्दर्भमा लागू गर्नुपर्ने सुरक्षासम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड।

आगामी दिनमा तर्जुमा गरिने नीतिहरुले रेडप्लस कार्यक्रमलाई सवल बनाउनको लागि सबै सरोकारवालाहरुको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित् गर्नेछ। स्थानीय समुदायहरुमा खासगरी सुशासन, लैङ्गिक समता र सामाजिक समावेशीकरणको सन्दर्भमा विभिन्न सवालहरु विद्यमान रहेका छन् र सबै सरोकारवालाहरुको क्षमता अभिवृद्धिका लागि लगानी वृद्धि, सचेतना अभिवृद्धि र नीतिगत सुधार जस्ता उपायहरु अवलम्बन गरी यी सवालहरुको सम्बोधन गरिनेछ।

राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानून (खासगरी जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय प्रारुप महासन्धि, आदिवासी अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय घोषणा, अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको महासन्धि नं. १६९ र आनुवंशिक स्रोतमा पहुँच र लाभको बाँडफाँडसम्बन्धी नागोया अभिसन्धि र अन्य सान्दर्भिक अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौता र निर्णयहरु) मा निर्धारित प्रक्रिया बमोजिम प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको स्वतन्त्र पूर्वसूचित सहमतिको आधारमा सरोकारवालाहरुसँग परामर्श गर्दै यो रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयन गरिनेछ। रेडप्लस रणनीति, कार्यक्रम र परियोजनाहरुबाट प्रभावित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायका साथै सरोकारवाला नागरिक समाजसँग कसरी संलग्न हुने भन्ने विधि र संयन्त्र सहितको स्वतन्त्र पूर्वसूचित सहमतिसम्बन्धी प्रारुप विकास गरिनेछ।

गुनासो सुनुवाई गर्ने विद्यमान संयन्त्रहरु जस्तै : अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र, उजुरी

बाकस, हेलो सरकार आदिका अतिरिक्त रेडप्लससम्बन्धी गुनासा सुनुवाई र विवाद समाधानका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा आवश्यक संयन्त्रहरु बनाइने छ । यसका अतिरिक्त रेडप्लससम्बन्धी परियोजना लागू हुने क्षेत्रहरुमा परियोजनागत रुपमा सामाजिक र वातावरणीय व्यवस्थापन योजनाका माध्यमबाट गुनासा सुनुवाई र विवाद व्यवस्थापनसम्बन्धी विस्तृत संयन्त्र, प्रक्रिया र कार्यविधिहरु निर्धारण गरिनेछ ।

५.२ रेडप्लस कार्यक्रम कार्यान्वयनका चरणहरु

रेडप्लस तयारी, प्रदर्शन र परिणाममा आधारित भुक्तानी (Result-based Payment-RBP) गरी रेडप्लसको कार्यान्वयन तीन चरणमा हुनेछ । रेडप्लस तयारी योजनाको तर्जुमा, विभिन्न अधिकारवाला र सरोकारवालाहरुसँग परामर्श र सचेतना एवं क्षमता अभिवृद्धि, रेडप्लस रणनीतिका लागि विभिन्न आवश्यक अध्ययनहरु र रेडप्लस रणनीतिको तर्जुमा जस्ता रेडप्लस तयारीका आधारभूत कार्यहरु सहित नेपालमा रेडप्लसको तयारी चरणसम्पन्न भएको छ । रेडप्लसको तयारी चरणमा रेडप्लस रणनीतिलाई अन्तिम रुप दिने, वनको आधारविन्दु तयार गर्ने, केही क्षेत्रहरुको लागि उत्सर्जन न्यूनीकरण कार्यक्रमको दस्तावेज तयारी गर्ने, अध्ययनका नतिजाहरुलाई थप स्पष्ट पार्ने र अध्ययनका सिफारिसहरुलाई सम्बन्धित नीति तथा कानूनमा रुपान्तरण गर्ने र रेडप्लसका बारेमा थप परामर्श, सचेतना र क्षमता अभिवृद्धिका कार्यहरुमा ध्यान दिइनेछ ।

रेडप्लसको प्रदर्शनी चरणमा तराई भूपरिधि क्षेत्रमा उत्सर्जन न्यूनीकरण कार्यक्रम लागू गरिनेछ र अन्य सम्भावित भूपरिधिहरुमा पनि उत्सर्जन न्यूनीकरण कार्यक्रम लागू गर्ने सम्भाव्यताको खोजी गरी कार्यक्रम विस्तार गरिने छ । यस चरणमा नेपालले उत्सर्जन न्यूनीकरण र उत्सर्जन भएको हरितगृह ग्याँसलाई फर्काउने क्रियाकलापहरुमा लगानी बढाउनेछ ।

रेडप्लसको परिणाममा आधारित भुक्तानी प्राप्त गर्ने चरणमा नेपाल आफनो स्पष्ट नीतिगत, कानूनी र संस्थागत संरचना सहित रेडप्लस रणनीतिको पूर्ण कार्यान्वयन गर्ने अवस्थामा रहने छ । यस चरणमा उत्सर्जन न्यूनीकरणमा गरेको योगदानको परिमाणका आधारमा भुक्तानी दावी गर्नका लागि उत्सर्जन न्यूनीकरणको मापन, प्रतिवेदन तयारी र प्रमाणीकरण (एमआरभी) गर्नेछ ।

५.३ रेडप्लसको संस्थागत संरचना

५.३.१ रेडप्लस कार्यान्वयनका लागि संस्थागत व्यवस्था

रेडप्लस रणनीति र कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयनसम्बन्धी संरचनाहरु विद्यमान स्वीकृति प्राप्त सरकारी तथा सामुदायिक संस्थागत संरचनामा नै आधारित रहनेछन् । रेडप्लसको समन्वय तथा कार्यान्वयन गर्ने, मापन, अनुगमन, प्रतिवेदन तयारी र प्रमाणीकरण गर्ने र लाभको समन्यायिक बाँडफाँड गर्ने जस्ता कार्यहरु नै यी संस्थागत संरचनाका आधारभूत तत्वहरु हुनेछन् । तथापि, रेडप्लसको प्रदर्शनी चरणमा विभिन्न स्रोतहरुबाट रेडप्लसका लागि वित्तीय स्रोतमा पहुँच प्राप्ति गर्न, निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्न र रेडप्लसमा लाभको बाँडफाँड गर्नका लागि एउटा अर्धसरकारी स्वायत्त निकायको सम्भाव्यता उजागर गरिने छ । रेडप्लस सम्बन्धी यस किसिमको संस्थागत संरचना देहायका कार्यहरुको लागि जवाफदेही हुनेछ :

(१) नीति निर्देशन तर्जुमा, समन्वय र रेडप्लस कार्यक्रमको सञ्चालन र व्यवस्थापन,
(२) वन कार्वन सञ्चितिमा आएको परिवर्तन लगायतका विषयमा विभिन्न निकाय र सरोकारवालाहरुका बीच सूचना प्रवाह गर्ने र यस प्रक्रियामा आदिवासी जनजाति, स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी, दलित र विपन्न वर्गसँग परामर्श गरी सुसूचित गरिएको थियो भन्ने कुराको सुनिश्चितता गर्ने ।
(३) रेडप्लसबाट प्राप्त लाभलाई आदिवासी जनजाति, स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी, दलित, विपन्न वर्ग र अन्य अधिकारवाला समक्ष पुऱ्याउने कार्यको व्यवस्थापन गर्ने ।

यहाँ उल्लिखित संस्थागत संरचनाको स्वरुप र कार्यहरु यो रणनीति कार्यान्वयनका क्रममा नियमित रुपमा समीक्षा र अद्यावधिक गरिने छ ।

राष्ट्रिय तहको संस्थागत संरचना :

राष्ट्रिय तहमा वन तथा वातावरण मन्त्रीको अध्यक्षतामा रहेको **राष्ट्रिय रेडप्लस निर्देशक समिति** रेडप्लसका लागि उच्चस्तरीय नीतिगत संरचनाको रुपमा रहने छ । रेडप्लससम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रमहरुका बीच सामञ्जस्यता कायम गर्न र विभिन्न क्षेत्र तथा सरोकारवालाहरु बीच समन्वय र साझेदारिता प्रवर्द्धनका लागि वर्षमा कम्तीमा एक पटक र अन्य समयमा आवश्यकता अनुसार समितिको बैठक बस्नेछ । **राष्ट्रिय रेडप्लस निर्देशक समितिले** नेपालको रेडप्लस कार्यक्रमलाई

समग्र नीतिगत मार्गदर्शन गर्नुका साथै रेडप्लस कार्यान्वयन र यसमा विभिन्न क्षेत्र र सरोकारवालाहरुको प्रतिनिधित्व गराउने कुराको रेखदेख गर्नेछ । **राष्ट्रिय रेडप्लस निर्देशक समितिको** संरचना निम्न अनुसार रहेको छ :

माननीय मन्त्री, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	अध्यक्ष
सचिव, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	सदस्य
सचिव, अर्थ मन्त्रालय	सदस्य
सचिव, जलस्रोत, उर्जा र सिंचाइ मन्त्रालय	सदस्य
सचिव, कृषि, भूमि व्यवस्थापन र सहकारी मन्त्रालय	सदस्य
सचिव, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	सदस्य
सचिव, राष्ट्रिय योजना आयोग	सदस्य
सचिव, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग	सदस्य
सचिव, प्रदेश उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय (७ जना)	सदस्य
प्रतिनिधि,स्थानीयसरकारका प्रतिनिधिमूलक संघ संस्थाबाट कम्तीमा १ जना महिला सहित ३ जना मन्त्रालयबाट मनोनित	सदस्य
प्रतिनिधि, वन व्यवस्थापन गर्दै आएका आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी, दलित र निजी क्षेत्रका प्रतिनिधिमूलक संघ संस्थाका प्रतिनिधि गरी कम्तीमा २ जना महिला सहित बढीमा ६ जना मन्त्रालयबाट मनोनित	सदस्य
प्रमुख, राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्र	सदस्य सचिव

मन्त्रालयद्वारा यस **राष्ट्रिय रेडप्लस निर्देशक समितिको** काम, कर्तव्य र अधिकारको विस्तृत कार्यसूची तयार गरिने छ । **राष्ट्रिय रेडप्लस निर्देशक समितिले** आफ्नो बैठकमा आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित विषय विज्ञ र सम्बन्धित संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरुलाई आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

राष्ट्रिय रेडप्लस समन्वय समिति : यस समितिले रेडप्लस स्थायी समितिको बैठकका लागि विषयवस्तुहरु सिफारिस गर्ने, रेडप्लसको कार्यान्वयन र सोको अनुगमन गर्ने, अध्ययन अनुसन्धान प्रतिवेदनहरु अनुमोदन गर्ने लगायतका प्राविधिक प्रकृतिका कार्यहरु गर्नेछ । वन तथा वातावरण मन्त्रालयको सचिव राष्ट्रिय रेडप्लस समन्वय समितिको अध्यक्ष रहने छन्, जसमा देहाय बमोजिमको प्रतिनिधित्व रहनेछ :

सचिव, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	अध्यक्ष
सहसचिव, जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखा	सदस्य
सहसचिव, वातावरण तथा जैविक विविधता महाशाखा	सदस्य
सहसचिव, योजना, अनुगमन तथा समन्वय महाशाखा	सदस्य
सहसचिव, सहभागितामूलक वन महाशाखा	सदस्य
सहसचिव, वन तथा जलाधार महाशाखा	सदस्य
सहसचिव, प्रशासन महाशाखा	सदस्य
महानिर्देशक, वन तथा भू-संरक्षण विभाग	सदस्य
महानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग	सदस्य
महानिर्देशक, वनस्पति विभाग	सदस्य
महानिर्देशक, वातावरण विभाग	सदस्य
प्रमुख, वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र	सदस्य
प्रतिनिधि, वन व्यवस्थापन गर्दै आएका आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी, दलित र निजी क्षेत्रका प्रतिनिधिमूलक संघ संस्थाका प्रतिनिधि गरी कम्तीमा ३ जना महिला सहित बढीमा ९ जना मन्त्रालयबाट मनोनित	सदस्य
प्रमुख, राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्र	सदस्य

राष्ट्रिय रेडप्लस समन्वय समितिले राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिमा उल्लिखित प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रमहरुलाई अन्य क्षेत्रका कार्यक्रमसँग एकीकृतगर्न मद्धत गर्ने, रेडप्लस कार्यक्रमहरुको अनुगमन गर्ने र यसका लागि रचनात्मक उपायहरु निकाल्ने कार्यमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । यसका साथै यस समितिमा प्रतिनिधित्व गर्ने विषयगत संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरुले विभिन्न तहका योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन प्रक्रियामा उनीहरुका प्रतिनिधिहरुको सहभागिता सुनिश्चित् गराउनका लागि नीति निर्माण तहमा वकालत गर्ने छन् । राष्ट्रिय रेडप्लस समन्वय समितिले आफ्नो कार्यसूची आफै तयार गर्नेछ । राष्ट्रिय रेडप्लस समन्वय समितिले बैठकमा आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित विषय विज्ञ र सम्बन्धित संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरुलाई आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्र

हालको रेड कार्यान्वयन केन्द्रलाई राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्र भनिने छ। यस केन्द्रले राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति अन्तर्गतका कार्यहरुको कार्यान्वयनका लागि प्राथमिकता निर्धारण गर्ने, प्रदेश र जिल्ला तथा स्थानीय तहको योजनाहरु बीच तालमेल मिलाउने, उत्सर्जन न्यूनीकरण कार्यक्रमको योजनाहरु तर्जुमा गर्न समन्वय गर्ने र रेडप्लसको समग्र राष्ट्रिय कार्यक्रमका लागि कार्यकारी नेतृत्व प्रदान गर्ने कार्य गर्नेछ । उत्सर्जन न्यूनीकरण कार्यक्रम जलवायु परिवर्तनका अन्य वित्तीय कार्यक्रमसँग सामञ्जस्यता भएको छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न, विभिन्न जिल्लाहरुमा सञ्चालित कार्यक्रमको नजिकबाट समन्वय भएको छ भन्ने कुराको सुनिश्चितताका लागि मन्त्रालयको योजना, अनुगमन तथा समन्वय महाशाखासँग समन्वय गर्न र रेडप्लसको समग्र रणनीतिक योजना तर्जुमा र प्राथमिकीकरणका लागि यस केन्द्रले राष्ट्रिय रेडप्लस समन्वय समितिसँग नजिकमा रही कार्य गर्नेछ । उत्सर्जन न्यूनीकरण कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्रमा प्रयाप्त मानवीय स्रोत रहनेछ, जसले उक्त कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि राष्ट्रिय तहबाट लक्षित रुपमा सहयोग र समन्वय गर्नेछन् । त्यसैले राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिले रेडप्लसको नतिजामूलक भुक्तानी दावी गर्नुपूर्व विद्यमान रेड कार्यान्वयन केन्द्रलाई एउटा अर्धस्वायत्त निकायको रुपमा रुपान्तरणका लागि सिफारिस गर्दछ। अन्य कुराका अतिरिक्त राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्रको काम, कर्तव्य र अधिकार निम्न अनुसार रहेका छन् :

- रेडप्लसको नतिजामूलक भुक्तानी प्राप्तिका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कोषहरु पहिचान गरी पहुँच पुऱ्याउने।
- रेडप्लससम्बन्धी नीति निर्माण र निर्णयका लागि विभिन्न क्षेत्र र सरोकारवालाहरुसँग समन्वय गर्ने ।
- वन क्षेत्रबाट हुने हरितगृह ग्याँस उत्सर्जनको विषयलाई नियमन गर्न समन्वय गर्ने ।
- रेडप्लसबाट प्राप्त लाभको बाँडफाँडका लागि समन्वय गर्ने ।
- रेडप्लसमा सुरक्षा कवच (सेफगार्ड) को कार्यान्वयन र अनुगमनमा समन्वय गर्ने ।
- राष्ट्रिय वन सूचना प्रणालीको स्थापना र सञ्चालन गर्ने।
- राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति र उत्सर्जन न्यूनीकरण कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि समन्वय गर्ने ।
- रेडप्लससम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान तथा प्रकाशन र प्रचार प्रसार गर्ने ।
- वन कार्वनको दर्ता, राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको स्थापना र कार्वन मापन, प्रतिवेदन तयारी र प्रमाणीकरणको लागि वन अनुसनधान तथा प्रशिक्षण केन्द्रसँग समन्वय गर्ने ।
- उत्सर्जन न्यूनीकरण कार्यक्रम अनुसार निजी वनलाई प्रोत्साहन गर्नका लागि निजी वनधनीहरुसँग सम्झौता गर्ने व्यवस्थाहरुको विकास गर्ने ।

रेडप्लस बहुसरोकारवाला मञ्च

रेडप्लससम्बन्धी विषयमा सम्बन्धित निकाय तथा सरोकारवालाहरु बीच जानकारीहरु पुऱ्याउन र सूचनाहरु प्रवाह गर्नका लागि **रेडप्लस बहुसरोकारवाला मञ्च** क्रियाशील रहनेछ र यस मञ्चको बैठक वर्षमा कम्तीमा दुइ पटक बस्नेछ। यस्तो मञ्चमा सरकारी निकाय, वनमा आश्रित आदिवासी जनजाति संगठन, स्थानीय समुदायमा आधारित संगठन, वनमा आश्रित विपन्न वर्ग, महिला, नागरिक समाज, सञ्चार क्षेत्र, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था, विकास साझेदार, प्राज्ञिक क्षेत्र, अनुसन्धान संस्थाहरु र रेडप्लसमा सरोकार राख्ने अन्य सरोकारवालाहरुको प्रतिनिधित्व रहनेछ।

रेडप्लसको विषयमा आदिवासी जनजाति संगठन र नागरिक समाज, महिला, मधेशी र दलित लगायतका सरोकारवालाहरुका बीचमा साझा अवधारणाहरुको विकास गर्नका लागि **रेडप्लस आदिवासी जनजाति र नागरिक समाज सञ्जाल** क्रियाशील रहने छ र यस्तो सञ्जालको बैठक वर्षमा कम्तीमा एक पटक बस्नेछ ।

वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गतका विभिन्न विभागहरुमा **रेडप्लस सम्पर्क एकाई** स्थापना गरिने छ । यस्तो सम्पर्क एकाईले राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्र, प्रदेश रेडप्लस सम्पर्क एकाई र जिल्ला तथा संरक्षित क्षेत्रका कार्यालयहरुमा रहेको रेडप्लस एकाईसँग सम्पर्कमा रही कार्य गर्नेछन् ।

रेडप्लससम्बन्धी प्रादेशिक संरचना

प्रत्येक प्रदेशमा रहेका उद्योग, पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा रेडप्लस एकाई स्थापना गरिने छ। प्रदेश तहमा रहने प्रदेश रेडप्लस एकाईले प्रदेशभित्र रेडप्लस कार्यक्रम कार्यान्वयन र अनुगमनका क्रममा जिल्ला तथा डिभिजन तहमा रहेका कार्यालयहरुसँग समन्वय गर्नेछ ।

रेडप्लससम्बन्धी स्थानीय संरचना

स्थानीय स्तरमा यो रणनीति कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहमा रहने वन तथा वातावरण शाखा वा समन्वय समितिले समन्वय गर्नेछन्। स्थानीय तहमा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह तथा साझेदारी वन व्यवस्थापन समूहले आफ्नो वन व्यवस्थापन योजनामा उल्लेख भए अनुसार स्थानीय स्तरमा रेडप्लस कार्यक्रम लागू गर्नेछन् ।

५.३.२ मापन, अनुगमन, प्रतिवेदन तयारी र प्रमाणीकरण (एमआरभी) सम्बन्धी संस्थागत व्यवस्था

एमआरभी प्रणालीको लागि संघ, प्रदेश र जिल्ला/स्थानीय र समुदायको तहमा गरी एमआरभी सम्बन्धी चार तहको संस्थागत संरचना प्रस्ताव गरिएको छ।

केन्द्रीय स्तरमा अनुगमन र एमआरभी सम्बन्धी कार्यका लागि दुईवटा संरचनाहरु जिम्मेवार रहने छन् : (१) वन अनुसनधान तथा प्रशिक्षण केन्द्रमा रहने वन अनुसन्धान र कार्वन मापन शाखा र (२) राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्रमा रहने कार्वन मापन, अनुगमन र प्रतिवेदन तयारीसम्बन्धी समन्वय शाखा। नेपालमा वन अनुसनधान तथा प्रशिक्षण केन्द्र राष्ट्रिय वन स्रोत सर्वेक्षणका लागि मुख्य नेतृत्वदायी निकायको रुपमा रहनेछ। यस केन्द्रको नयाँ संगठन संरचना अन्तर्गत तीनवटा शाखाहरु स्थापना गर्ने प्रस्ताव गरिएको छ, जस अन्तर्गत वन सर्वेक्षण तथा कार्वन मापन शाखा पनि रहनेछ र यस शाखाले राष्ट्रिय वन स्रोत सर्वेक्षणको एउटा अभिन्न अंगको रुपमा आवधिक रुपमा कार्वन मापनका लागि निर्धारित नमूना प्लटको पनि मापन गर्नेछ। समुदाय स्तरमा कार्वन मापनका लागि पनि यस वन सर्वेक्षण तथा कार्वन मापन शाखाले सामुदायिक वन लगायतका समुदायमा आधारित वन उपभोक्ता समूहसँग समन्वय गर्नेछ। त्यसैगरी प्रदेश तहमा पनि यही शाखाले डिभिजन वन कार्यालय र संरक्षित क्षेत्रसम्बन्धी कार्यालयसँग समन्वय गरी नमूना प्लटको मापन गर्नेछ। प्रदेश तहमा यस शाखाले प्रदेश वन निर्देशनालयसँग समन्वय गरी प्रत्येक प्रदेशका तथ्यांकहरु संकलन र एकीकृत गर्नेछ। यही आधारमा यस शाखाले परियोजना तहमा र राष्ट्रिय तहमा समेत तथ्यांकहरुलाई एकीकृत गर्नेछ। यस पश्चात् यस शाखाले नमूना प्लटका तथ्यांक, दूरसंवेदन नक्शाहरु, उत्सर्जनका कारक तत्वहरु आदिको प्रयोग गरी वन स्रोत विश्लेषण, क्रियाकलापका विवरणहरु, कार्वन गणना र उत्सर्जन न्यूनीकरणको तथ्यांक विश्लेषणका लागि तथ्यांकहरुको विश्लेषण गर्नेछ। यस शाखाले राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणाली र वन कार्वन दर्तालाई पनि नियमित गर्नेछ। यस शाखाले तयार गरेको प्रतिवेदन वन अनुसनधान तथा प्रशिक्षण केन्द्र मार्फत राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्रमा पठाउने छ। राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्रमा रहेको कार्वन मापन, अनुगमन र प्रतिवेदन तयारी शाखाले वन अनुसनधान तथा प्रशिक्षण केन्द्रबाट प्राप्त एमआरभीसम्बन्धी तथ्यांक र विवरणहरुलाई एकीकृतगरी राष्ट्रिय रेडप्लस केन्दका लागि आवधिक प्रतिवेदनहरु तयारी गर्नेछ। यस्तो प्रतिवेदन राष्ट्रिय रेडप्लस समन्वय समितिबाट अनुमोदन भएपछि राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्रले संयुक्त राष्ट्रसंघीय जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी प्रारुप महासन्धिको सचिवालय, वन कार्वन साझेदारी सहयोग कार्यक्रमको कार्वन कोष र अन्य सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरुमा पठाउने छ।

५.३.३ रेडप्लसमा सुरक्षा मापदण्ड कार्यान्वयन सम्बन्धी संस्थागत व्यवस्था

रेडप्लसमा विभिन्न किसिमका सुरक्षा मापदण्डहरुको कार्यान्वयनका लागि निम्न अनुसारका संस्थागत व्यवस्थाहरु गरिने छ :

राष्ट्रियस्तरमा राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्र अन्तर्गत एउटा सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा शाखा स्थापना गरिने छ, जसले रेडप्लस सम्बन्धी सुरक्षा मापदण्डहरुको समन्वय र कार्यान्वयन गर्ने निकायको रुपमा सेवा प्रदान गर्नेछ। यो एकाई खासगरी रेडप्लस परियोजनाका खास वातावरणीय र सामाजिक व्यवस्थापन योजनामा उल्लिखित क्रियाकलापहरु र रेडप्लस सुरक्षा मापदण्ड अन्तर्गत गरिने क्रियाकलापहरुको समग्र समन्वय, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमनका लागि जिम्मेवार रहने छ।

प्रदेश तहमा रेडप्लसका सुरक्षा मापदण्डहरुको कार्यान्वयन गर्ने निकायहरु, वन कार्यालयहरु र संरक्षित क्षेत्रका कार्यालयहरुले रेडप्लस सुरक्षा मापदण्ड कार्यान्वयनका लागि गर्ने कार्यहरुको निरीक्षण र अनुगमन गर्ने कार्यका लागि प्रादेशिक तहको वन निर्देशनालयमा रहने प्रादेशिक रेडप्लस एकाई जिम्मेवार रहने छ।

जिल्ला तथा स्थानीय तहमा वन कार्यालयमा रहने गुनासा सुनुवाई तथा विवाद समाधान अधिकृत नै रेडप्लस सम्बन्धी सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा मापदण्डहरु कार्यान्वयन गर्ने निकायको रुपमा रहने छ। अधिकार सुरक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि राष्ट्रिय तहमा एउटा रणनीतिक वातावरणीय तथा सामाजिक मूल्यांकन (सेसा) र वातावरणीय तथा सामाजिक व्यवस्थापन प्रारुप (इएसएमएफ) बनाइएको छ भने परियोजना तहमा पनि अलग्गै रणनीतिक वातावरणीय तथा सामाजिक मूल्यांकन (सेसा) र वातावरणीय तथा सामाजिक व्यवस्थापन प्रारुप बनाइने छ।

५.३.४ सुझाव तथा गुनासा सुनुवाई संयन्त्र

वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गत रहेको विद्यमान संस्थागत संयन्त्रमा नै आधारित रहेर राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय तहमा समेत कार्यान्वयन हुनेगरी सुझाव तथा गुनासा सुनुवाई संयन्त्र (जीएमआर) सम्बन्धी संस्थागत संरचना निर्माण गरिनेछ। केन्द्रीय तहमा राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्र अन्तर्गत

रहेको सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा शाखाले नै गुनासा सुनुवाई गर्ने निकायको भूमिका निर्वाह गर्नेछ। प्रदेश तहमा रहने रेडप्लस एकाई तथा जिल्ला स्तरको वन कार्यालयको प्रमुखले नै यी तहहरुमा रेडप्लस कार्यक्रमसँग सम्बन्धित गुनासा सुनुवाई संयन्त्रको रुपमा कार्य गर्नेछन्। स्थानीय तहमा रहने न्यायिक समितिले पनि रेडप्लस सम्बन्धी गुनासा सुनुवाई संयन्त्रको रुपमा कार्य गर्नेछ। यसैगरी स्थानीय समुदायमा रेडप्लसका बारेमा आउने गुनासा सुनुवाई गर्ने र समुदायस्तरका रेडप्लससम्बन्धी विवाद समाधान गर्ने कार्यमा विद्यमान समुदायमा आधारित वन उपभोक्ता समूहले भूमिका निर्वाह गर्नेछन्। सुझाव तथा गुनासा सुनुवाई संयन्त्रलाई प्रभावकारी रुपमा क्रियाशील गराउनका लागि एउटा अलग्गै सुझाव तथा गुनासा सुनुवाई योजना तर्जुमा गरिने छ।

५.४ लाभको बाँडफाँड सम्बन्धी व्यवस्था

विभिन्न तहमा रहेका वन कार्बनका अधिकारवालाहरुका बीच लाभको बाँडफाँडलाई स्पष्ट गर्नको लागि रेडप्लसको कार्यक्रमगत रुपमा लाभको बाँडफाँड सम्बन्धी योजना र सेवा प्रदान गर्ने संयन्त्रको विकास गरिनेछ। लाभको बाँडफाँडसम्बन्धी संयन्त्रले समन्याय, भेदभाव, बहिस्करण र बन्देज जस्ता सवालहरुलाई सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ। विभिन्न तहमा लाभको बाँडफाँडसम्बन्धी योजना कार्यान्वयन र लाभको समन्यायिक बाँडफाँडसम्बन्धी व्यवस्था कायम राख्नको लागि भविष्यमा एउटा विशेष कानूनी व्यवस्थाका साथसाथै संस्थागत संयन्त्र पनि निर्धारण गरिने छ।

रेडप्लस कार्यक्रमको कार्यान्वयनको क्रममा आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको वनसम्बन्धी प्रथाजनित अभ्यास संरक्षणको सुनिश्चितताका लागि कानूनी व्यवस्थाहरु र वन व्यवस्थापन योजनाहरुमा विशेष व्यवस्थाहरु समावेश गरिने छ। विभिन्न किसिमका वन व्यवस्थापन पद्धति र तहहरुका बीच लाभको बाँडफाँडसम्बन्धी योजना र संयन्त्र विकास गर्ने कार्य सम्बन्धित प्रणालीले वन कार्बन सञ्चितिको अभिवृद्धि र गैरकार्बन लाभको वृद्धिका लागि निर्वाह गर्ने कार्यसम्पादनमा निर्भर गर्नेछ।

५.५ नीतिगत र कानूनी व्यवस्थाहरु

५.५.१ रेडप्लस कार्यक्रमसम्बन्धी निकायको संस्थागत विकास

राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयनको लागि पूर्वानुमान गर्न सकिने किसिमको वित्तीय स्रोत आवश्यक पर्दछ। रेडप्लससम्बन्धी वार्सा संरचना(२०१२)(Warsaw Frameworks for REDD+ 2012)अनुसार रेडप्लस कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि अन्तर्राष्ट्रिय कोषहरुबाट वा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय प्रारुप महासन्धि अन्तर्गतका संयन्त्रहरुको मापदण्ड (Compliance) मा आधारित कोषबाट रेडप्लसको परिणाममा आधारित भुक्तानी प्राप्त गर्न जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय प्रारुप महासन्धिका पक्षराष्ट्रहरुले एउटा राष्ट्रिय निकाय तोक्नु पर्नेहुन्छ। रेडप्लस लगायतका जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण वा अनुकूलन कार्यक्रमहरु सञ्चालनका लागि निर्धारित प्रक्रिया पूरा गरी मान्यता प्राप्त गरेको राष्ट्रिय निकायले मात्र वित्तीय सहयोगका लागि हरित जलवायु कोषमा पहुँच प्राप्त गर्न सक्दछ। यसका निमित्त गठन आदेश वा अन्य कुनै उपयुक्त कानूनी दस्तावेज तर्जुमा गरी रेडप्लस कार्यक्रम सञ्चालनका लागि राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्रलाई एउटा राष्ट्रिय अर्धसरकारी स्वायत्त निकायको रुपमा विकास गर्नु पर्ने हुन्छ। यसका लागि भविष्यमा हरित जलवायु कोष, जलवायु लगानी कोष, वन कार्बन साझेदारी सहज कार्यक्रम जस्ता रेडप्लस एवं जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्थाहरुबाट वित्तीय स्रोत प्राप्त गर्न ती संस्थाका प्रतिष्ठाजन्य (Fiduciary) सिद्धान्त र मापदण्डहरु, वातावरणीय र सामाजिक सुरक्षा मापदण्डहरु, लैङ्गिक समतासम्बन्धी मापदण्ड र सरोकारवाला सहभागितासम्बन्धी मापदण्डहरुको परिपालना गर्न सक्नेगरी राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्रको संस्थागत दक्षता अभिवृद्धि गरिनेछ। यसैगरी भविष्यमा राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्रले मान्यताप्राप्त राष्ट्रिय निकाय(National Designated Authority-NDA) मार्फत हरित जलवायु कोषमा पहुँच प्राप्तिका लागि हरित जलवायु कोषमा प्रस्ताव पेश गर्ने मान्यता पाउन आवेदन गरी प्रस्तावहरु पेश गर्न सक्ने अधिकार भएको हुनेछ र यस केन्द्रसँग रेडप्लससम्बन्धी अन्य कोषहरुमा प्रत्यक्ष पहुँच प्राप्त गर्ने अधिकार, क्षमता र दक्षता भएको हुनेछ।

५.५.२ राष्ट्रिय रेडप्लस केन्दको प्रशासकीय दक्षता अभिवृद्धि

रेडप्लस कार्यक्रम व्यवस्थापन निकायको हैसियतमा राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्रले कोष सञ्चालनमा प्रशासनिक प्रभावकारिता कायम गर्दै अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्थाका प्रतिष्ठाजन्य मापदण्डहरु पालना गरेको, केन्द्रको आफ्नै कोष सिर्जना गरेको र रेडप्लससम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कोषहरुमा पहुँच प्राप्तिका लागि प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने क्षमता भएको हुनुपर्ने हुन्छ। यस प्रयोजनका लागि यस केन्द्रले एउटा स्वतन्त्र र आन्तरिक एवं बाह्य लेखा परीक्षण प्रणाली विकास

गर्नु पर्नेछ । त्यसैले, उच्च गुणस्तरयुक्त प्रशासकीय सुशासन कायम गर्नका लागि यस केन्द्रको प्रशासकीय दक्षता विकास गरिनेछ ।

५.५.३ रणनीति कार्यान्वयनका लागि नीतिगत र कानूनी अनुकूलता

यस रणनीतिको दूरदृष्टि, परिलक्ष्य, उद्देश्यहरु, रणनीतिहरु र क्रियाकलापहरु वन क्षेत्रका विद्यमान नीति तथा रणनीतिहरु तालमेल खानेगरी तर्जुमा गरिएको छ । यद्यपि, वन क्षेत्रका केही नियमयहरु, निर्देशिकाहरु र मार्गदर्शनहरुमा रेडप्लस कार्यक्रम, यसका सुरक्षा मापदण्डहरु, रेडप्लसबाट सिर्जना गरिएको लाभको न्यायोचित् बाँडफाँड र वन क्षेत्रमा लागू गरिने उत्सर्जन न्यूनीकरण सम्बन्धी अन्य कार्यक्रमहरुलाई मूलप्रवाहीकरण गर्नका लागि यी दस्तावेजहरुमा केही सुधार तथा परिमार्जन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

५.५.४ क्षेत्रगत कानूनका बीचमा सामञ्जस्यता

नेपालको संविधानमा विकासका क्रियाकलापहरु र वातावरण संरक्षणका बीच सन्तुलन कायम गर्ने प्रतिवद्धता रहेको छ । यसका लागि खासगरी नेपालका वातावरण, उर्जा, सडक, उद्योग, कृषि, भू-उपयोग, शहरी विकास, पुनरवास आदि क्षेत्रका कानूनहरु परिमार्जन गर्ने प्रक्रिया चलिरहेको छ । यी क्षेत्रका कानूनहरु परिमार्जनको क्रममा यस रणनीतिको खण्ड ३.१ मा उल्लेख गरिएका नीतिगत तथा कानूनी कमीकमजोरी र विरोधाभासहरु हटाउन र क्षेत्रगत कानूनहरुका बीच सामञ्जस्यता कायम गरी यी कानूनहरुमा वनमा आधारित जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका उपायहरु समावेश गराउनका लागि वन तथा वातावरण मन्त्रालयले नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्न पहल गर्नेछ ।

५.६ रेडप्लस सम्बन्धी कोष व्यवस्थापन

एउटा अर्धसरकारी स्वायत्त निकायको रुपमा राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्रसँग राष्ट्रिय तहमा एउटा रेडप्लस कोष रहने छ । यस केन्द्रले हरित जलवायु कोष, कार्वन कोष, जलवायु लगानी कोष लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय कोषहरुबाट र विभिन्न राष्ट्रिय स्रोतहरुबाट गरी वहुपक्षीय स्रोतबाट आर्थिक स्रोतको खोजी गर्नेछ। यस्तो कोषको परिचालन र प्रशासकीय व्यवस्थापनको लागि आर्थिक कार्यविधिहरुको विकास गरिने छ । वन कार्वनको भुक्तानी वापत प्राप्त हुने सबै भुक्तानीहरुलाई रेडप्लससम्बन्धी कोषमा जम्मा गरी त्यसपछि मात्र लाभको बाँडफाँड योजना अनुसरण गरी कोष परिचालन गरिने छ ।

६ रेडप्लसका सुरक्षा मापदण्डहरु

६.१ रेडप्लसको सम्भावित सामाजिक र वातावरणीय प्रभावहरु

राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीति र क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनबाट पर्न सक्ने सामाजिक र वातावरणीय प्रभावको दायरा फराकिलो हुने सम्भावना रहन्छ र यस्ता प्रभावहरु सकारात्मक र नकारात्मक गरी दुबै किसिमका हुन सक्छन् । विभिन्न सरोकारवालाहरुको लागि कार्वन र गैरकार्वन लाभको वृद्धि यस रणनीतिबाट पर्ने सकारात्मक प्रभाव हो, लागि रेडप्लसले उत्सर्जन न्यूनीकरणका अतिरिक्त अन्य बहुपक्षीय लाभहरु पनि सिर्जना गर्न सक्दछ । रेडप्लस कार्यक्रम अन्तर्गत समेटिने क्रियाकलापहरु र कार्यक्रम लागू गरिने क्षेत्र अनुसार यस्ता बहुपक्षीय लाभ अन्तर्गत गरिवी न्यूनीकरण, वनमा आश्रित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको वन स्रोतमाथिको अधिकारको मान्यता, सामुदायिक जीविकोपार्जनमा सुधार, प्रविधिको विकास र हस्तान्तरण, समुदाय परिचालनका माध्यमबाट वनको दिगो व्यवस्थापन तथा उपयोग र जैविक विविधता सरक्षण जस्ता लाभहरु सिर्जना हुन सक्दछन् । त्यस्तै रेडप्लस कार्यक्रमले वन क्षेत्रको संस्थागत संरचनाको पुनरसंरचना र सुशासन सुदृढीकरणको मागसमेत गर्दछ । यसैगरी, वनमा आश्रित आदिवासी जनजाति, स्थानीय समुदाय, महिला, मधेशी, दलित, विपन्न आदि वर्गका लागि रेडप्लसबाट प्राप्त लाभको समन्यायिक बाँडफाँड गर्ने कार्य पनि एउटा महत्वपूर्ण सामाजिक सुरक्षा मापदण्ड हो । सामाजिक र वातावरणीय मापदण्डहरुको सही किसिमले परिपालना नगरिएको खण्डमा रेडप्लस रणनीति र क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनबाट कतिपय सामाजिक, सास्कृतिक, आर्थिक र वातावरणीय प्रभावहरु पनि देखिन सक्नेछन् । यस्ता नकारात्मक प्रभावहरु अन्तर्गत वन स्रोतको

उपयोगमा निश्चित् सिमा बन्देज लागू हुने, वन पैदावारको मूल्य बढ्न सक्ने, सामाजिक समावेशीकरणमा चुनौती हुने, सामाजिक विवादहरु बढ्न सक्ने, वन क्षेत्र बढ्ने भएकोले मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व बढ्न सक्ने, आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायका प्रथाजनित अधिकार र परम्परागत ज्ञान लोप हुन सक्ने र जैविक विविधता घट्न सक्ने अवस्था हुन सक्छ ।

विभिन्न तहमा सरोकारवालाहरु बीच गरिएका परामर्शहरु र सामाजिक तथा वातावरणीय रणनीतिक मूल्यांकन प्रतिवेदन (Strategic Environmental and Social Assessment (SESA) का निष्कर्षहरुको समीक्षाका आधारमा रेडप्लस रणनीतिको कार्यान्वयनबाट पर्न सक्ने सम्भावित प्रभावहरु पहिचान गरिएका छन् । प्रत्येक रणनीतिहरुको कार्यान्वयनको परिणाम स्वरुप पर्न सक्ने सम्भावित सकारात्मक र नकारात्मक सामाजिक तथा वातावरणीय प्रभावहरुको बारेमा रेडप्लस रणनीति तर्जुमा गर्ने क्रममा तयार गरिएका दस्तावेजहरुमा विस्तृत रुपमा उल्लेख गरिएको छ । यस्ता प्रभावहरु रेडप्लस कार्यक्रम सँगसँगै वा चरणगत रुपमा पर्ने र क्रमशः बढदै जान सक्ने अवस्था रहन्छ ।

(नोट : रेडप्लस कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट आउन सक्ने सम्भावित परिणामहरु, अवसरहरु र प्रतिकुल प्रभावहरु पहिचान गर्न र विभिन्न सामाजिक-आर्थिक तथा वातावरणीय जोखिमहरु कम गर्न अवलम्बन गर्नुपर्ने उपयुक्त उपायहरु सुझाउनको लागि रेडप्लसको सामाजिक र वातावरणीय रणनीतिक मूल्यांकन गरिएको थियो ।)

६.२ सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा मापदण्ड

सुरक्षा मापदण्डलाई बृहत् रुपमा त्यस्ता नीति तथा उपायहरुको रुपमा लिइन्छ, जसले समाज र पारिस्थितिकीय प्रणालीहरुमा पर्ने प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष प्रभावहरुलाई सम्बोधन गर्ने (जस्तै : सकारात्मक प्रभाव अभिवृद्धि गर्ने र नकारात्मक प्रभाव कम गर्ने) परिलक्ष्य लिएको हुन्छ । रेडप्लसबाट पर्न सक्ने प्रतिकुल प्रभावहरु न्यूनीकरणका लागि जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी संयुक्त राष्टसंघीय प्रारुप महासन्धि अन्तर्गतका निर्णयहरु र अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरुमा सुरक्षा मापदण्ड सम्बन्धी व्यवस्थाहरु गरिएको छ ।

रेडप्लस क्रियाकलापहरुले सामाजिक र वातावरणीय रुपमा कुनै पनि नकारात्मक प्रभाव पार्दैन भन्ने कुराको सुनिश्चितताका लागि जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी संयुक्त राष्टसंघीय प्रारुप महासन्धिका पक्षराष्ट्रहरुको १६ औं सम्मेलनमा सातवटा सुरक्षा सिद्धान्तहरु तय गरिएको थियो, जसलाई रेडप्लससम्बन्धी क्यानकून सिद्धान्त (Cancun Principles) का नामले चिनिन्छ । उक्त महासन्धि अन्तर्गत रेडप्लसका सुरक्षा मापदण्डको रुपमा सामाजिक, वातावरणीय र सुशासन सिद्धान्तको विश्वव्यापी प्रारुप निर्धारण गरिएको छ, जसको परीलक्ष्य सामाजिक र वातावरणीय रुपमा सिर्जना हुने प्रतिकूल जोखिमहरु घटाउने मात्र नभई कार्वन उत्सर्जन न्यूनीकरणका अतिरिक्त वन स्रोतमाथिको समुदायको अधिकार सुरक्षालाई प्रवर्द्धन गर्ने, जैविक विविधता बढाउने, वन क्षेत्रको सुशासन अभिवृद्धि गर्ने, अधिकार सुरक्षाका माध्यमबाट सरोकारवालाहरुलाई उत्प्रेरित गर्ने र पूर्ण एवं प्रभावकारी सहभागिता प्रवर्द्धन गर्ने जस्ता लाभहरुलाई पनि सक्रिय रुपमा प्रवर्द्धन गर्नु रहेको छ । रेडप्लस क्रियाकलापहरु लागू गर्ने देशहरुले क्यानकून सुरक्षा सिद्धान्त (Cancun safeguards Principles)मा उल्लिखित सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा मापदण्डको परिपालनाका साथसाथै पेरिस सम्झौता लगायत महासन्धिको पक्षराष्ट्रका सम्मेलनहरुबाट निर्धारण भएका निर्णय र कार्यविधिहरुको अनिवार्य परिपालना गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका अतिरिक्त नेपालले पनि सम्भावित सामाजिक र वातावरणीय प्रभाव सम्बोधनका लागि सुरक्षा मापदण्ड प्रवर्द्धन गर्नेगरी विभिन्न नीति तथा कानूनी दस्तावेजहरु तर्जुमा गरेको छ, जस अन्तर्गत नेपालको संविधान, सुशासन (व्यवस्थापन तथा संचालन) ऐन २०६४, सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन २०६४, वातावरण संरक्षण ऐन २०५३, श्रम ऐन २०७४, राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति उत्थान प्रतिष्ठान ऐन २०५८, वन नीति २०७१, वन क्षेत्रको रणनीति २०७२, सामुदायिक वन विकास कार्यक्रमको मार्गदर्शन २०७१, रेडप्लसका सामाजिक र वातावरणीय मापदण्ड २०७० र वन क्षेत्रमा लैङ्गिक र सामाजिक समावेशीकरण रणनीति २०६३ आदि पर्दछन् ।

नेपालले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय तहमा रेडप्लसको सन्दर्भमा रहेका सुरक्षा मापदण्ड र आवश्यकताहरुलाई मध्यनजर र अनुशरण गर्दै सामाजिक र वातावरणीय रणनीतिक मूल्यांकन र वातावरणीय तथा सामाजिक व्यवस्थापन प्रारुप (Environmental & Social Management Framework)(ESMF) तयार गर्ने कार्य सम्पन्न गरेको छ । रेडप्लस रणनीतिको कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित भावी लगानी (परियोजना, क्रियाकलाप र नीति तथा कानून) को प्रभाव र सामाजिक तथा वातावरणीय जोखिमहरु कम गर्न वा व्यवस्थापन गर्नको लागि उक्त वातावरणीय तथा सामाजिक व्यवस्थापन प्रारुपले एउटा खाकाको रुपमा सेवा गर्न सक्छ । रेडप्लस कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रियाको एउटा अंगको रुपमा नियमित अनुगमन, प्रतिवेदन तयारी र मूल्यांकनका माध्यमबाट रेडप्लस परियोजनागत रुपमा तयार गरिएको वातावरणीय तथा सामाजिक व्यवस्थापन प्रारुपले जोखिमहरु घटाईएका छन् भन्ने कुराको सुनिश्चितता गर्नेछ । त्यसैले

वातावरणीय तथा सामाजिक व्यवस्थापन प्रारुप तयारी गर्दा रेडप्लसको सन्दर्भमा स्वीकार गरिएका सुरक्षा मापदण्डसँग तालमेल खानेगरी तयारी गरिनेछ ।

यसका अलावा नेपालले आफनो सन्दर्भमा उपयोगी हुनेगरी २०७० मा एउटा स्वयंसेवी सुरक्षा मापदण्डको रुपमा रेडप्लसका सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा मापदण्ड (Social & Environmental Standards - SES) तयार गरेको छ। यी मापदण्डहरु जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी संयुक्त राष्टसंघीय प्रारुप महासन्धिका पक्षराष्ट्रहरुको सम्मेलनले गरेका निर्णयहरु अनुसार विकास गर्नुपर्ने सुरक्षा मापदण्डसम्बन्धी सूचना प्रणाली (Safeguards Information System (SIS) को विकास गर्ने क्रममा परिपूरकको रुपमा रहने छन् ।

६.३ सामाजिक र वातावरणीय सुरक्षा मापदण्डको समीक्षा र सामञ्जस्यता

नेपालले रेडप्लसका लागि राष्ट्रिय तहमा सामाजिक र वातावरणीय रणनीतिक मूल्यांकन (SESA) र वातावरणीय तथा सामाजिक व्यवस्थापन प्रारुपतयार गरिसकेको छ । यस रणनीतिमा उक्त दस्तावेजहरुको सारलाई बृहत्तर रुपमा तालमेल मिलाइएको छ । यद्यपि, रेडप्लस रणनीति कार्यान्वयनको क्रममा सामाजिक र वातावरणीय रणनीतिक मूल्यांकन र वातावरणीय तथा सामाजिक व्यवस्थापन प्रारुपमा मा रहेका कमी कमजोरीहरुलाई थप स्पष्ट पारी रणनीतिसँग तालमेल खाने किसिमले लागू गर्नुपर्ने हुन्छ ।

६.४ सुरक्षा मापदण्ड कार्यान्वयनको सूचना प्रणाली

जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी संयुक्त राष्टसंघीय प्रारुप महासन्धिका पक्षराष्ट्रहरुको २१ औं सम्मेलनको निर्णयबाट प्रदान गरेको मार्गदर्शनलाई मध्यनजर गर्दै रेडप्लसका लागि राष्ट्रिय स्तरमा सुरक्षा मापदण्डको सूचना प्रणाली (एसआइएस) स्थापना गरिने छ । रेडप्लस कार्यक्रमको समग्र चरणहरुमा रेडप्लसका सुरक्षा मापदण्डहरुलाई कसरी सम्बोधन र सम्मान गरिएको छ भन्ने बारेमा सूचना प्रदान गर्न आवश्यक पर्ने सूचना संकलन र प्रवाह गर्नको लागि सुरक्षा मापदण्डको सूचना प्रणालीले एउटा रणनीतिक ढाँचा प्रदान गर्नेछ। सुरक्षा मापदण्ड सूचना प्रणालीको विकास तथा कार्यान्वयन र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी संयुक्त राष्टसंघीय प्रारुप महासन्धिको सचिवालयमा पेश गर्ने सूचनाहरुको संक्षेपीकरण सम्बन्धी प्रतिवेदन तयारीका लागि संस्थागत संरचनाको स्थापना गरिने छ ।

६.५ पृष्ठपोषण र गुनासो सम्बोधन संयन्त्र

रेडप्लस क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन, सुशासन संयन्त्र र लाभको बाँडफाँडका सन्दर्भमा आउने विवाद र अन्य सम्भावित सरोकारका विषयहरु सम्बोधनका लागि पृष्ठपोषण र गुनासो सम्बोधन गर्ने संयन्त्रको ढाँचा निर्धारण गरिएको छ । सिकायत सम्बोधन गर्ने संयन्त्रले विवाद समाधान गर्ने औपचारिक उपायहरुमा परिपूरकको रुपमा काम गर्ने अपेक्षा गर्दछ। संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा रहेका सिकायत सम्बोधन गर्ने संयन्त्रले सरोकारवालाहरुका सिकायत सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ र यसका लागि रेडप्लस कार्यक्रमका सकारात्मक प्रभावहरुको उपयोग गर्नुपर्ने हुन्छ ।

समग्रमा रेडप्लस कार्यक्रमको कार्यान्वयनका क्रममा सरोकारवालाहरुबाट प्राप्त गरेका गुनासाहरुको सम्बोधन गर्नका लागि वन तथा वातावरण मन्त्रालय जिम्मेवार रहन्छ। वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गत संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विद्यमान व्यवस्थाहरुमा आधारित रहेर सिकायत सम्बोधन संयन्त्रको निर्माण गरिने छ । यसका अलावा, वन उपभोक्ता समूह र यिनका महासंघहरु, प्रथाजनित कानून र आदिवासी जनजाति समुदायका प्रथाजनित संस्थाहरुले विकास गरेका औपचारिक तथा अनौपचारिक संयन्त्रहरुको माध्यमबाट पनि विभिन्न तहमा उठ्ने रेडप्लससम्बन्धी विवादहरुको समाधानका लागि पहल गरिनेछ।
रेडप्लस कार्यक्रमको कार्यान्वयनका क्रममा सिर्जना हुने विवाद तथा प्राप्त हुने गुनासोहरुको सम्बोधनका लागि यस्ता विवाद तथा सिकायतहरुलाई उपयुक्त तहमा रहेको सिकायत सम्बोधन संयन्त्रमा पठाइने छ र रेडप्लस कार्यक्रमबाट प्रभावित वा इच्छुक पक्षलाई चित्त नबुझेको निर्णय वा अभ्यास वा क्रियाकलापका विषयमा पुनरावेदन गर्न पाइने व्यवस्था गरिनेछ।

गुनासा सम्बोधन संयन्त्रको रुपमा विभिन्न तहमा रहेका संयन्त्रहरुमा गुनासोको अभिलेख कायम गरिनेछ र सबै किसिमका मौखिक तथा लिखित गुनासो वा निवेदनपत्रहरु लिपिवद्ध रुपमा अभिलेखित र दर्ता गरिनेछ । इमेल, वेवसाइट, लिखित पत्र, टेलीफोन, एसएमएस, उजुरी बाकस र सुझाव पेटिका आदिका माध्यमबाट सिकायतहरु पेश तथा दर्ता गर्न सकिनेछ । सर्वसाधारण वा प्रभावित व्यक्तिहरुले समुदायस्तरमा रहेको सम्बन्धित गुनासो सम्बोधन संयन्त्र समक्ष आफ्ना गुनासाहरु दर्ता गर्न सक्नेछन् । प्रत्येक तहमा रहेका गुनासो सम्बोधन अधिकृतहरुले दर्ता भएका गुनासोहरुलाई सम्बोधनका लागि वर्गीकरण र प्राथमिकीकरण गर्नेछन् । गुनासो सम्बोधन संयन्त्रको प्रभावकारितालाई नियमित रुपमा समीक्षा गरी सुधार गरिनेछ।

७ वनको आधारविन्दु (Forest Reference Level -FRL)

७.१ वनको आधारविन्दु अनुमान विधि

वनबाट हुने खुद उत्सर्जन (स्रोतबाट हुने उत्सर्जन र उत्सर्जन भएको कार्वन वनमा फिर्ता आउने) को ऐतिहासिक औसत पहिचानका लागि वनको आधारविन्दु अनुमान गरिएको हुन्छ। रेडप्लस रणनीतिको कार्यसम्पादन मूल्यांकन गर्ने यो एउटा मुख्य आधारविन्दु हो । वनको आधारविन्दु निर्धारणका लागि कार्यक्रमका तथ्यांक र उत्सर्जित तत्वको अनुमान आवश्यक पर्दछ। कार्यक्रमका तथ्यांकले उत्सर्जन वा उत्सर्जन फिर्तामा भूमिका निर्वाह गर्ने क्रियाकलापहरुको परिमाणलाई जनाउँछ र यसको निर्धारणका लागि अधिकतर रुपमा विभिन्न समयमा वनको क्षेत्रफलमा भएको परिवर्तनलाई मापन गरिन्छ भने उत्सर्जित तत्वले प्रतिवर्ष वनको प्रति एकाईबाट हुने उत्सर्जन वा उत्सर्जन फिर्ता भएको परिमाणलाई जनाउँछ। कार्यक्रमका तथ्याङ्कको संकलन दूर सम्बेदनशील (Remote sensing) तथ्यांकको माध्यमबाट गरिन्छ भने उत्सर्जित तत्वहरुको गणना राष्ट्रिय वन स्रोत सर्वेक्षणबाट प्राप्त हुने तथ्यांकका साथसाथै उपयुक्त किसिमको एलोमेट्रिक इक्वेशन (Allometric Equations)को प्रयोगबाट पनि गरिन्छ । रेडप्लस कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने मुलुकहरुले जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी संयुक्त राष्टसंघीय प्रारुप महासन्धिका पक्षराष्ट्रहरुको १७ औं सम्मेलनको निर्णयबाट प्रदान गरेको मार्गदर्शनका आधारमा चरणवद्ध (पहिला प्रादेशिक र त्यसपछि संघीय तहमा) मापन विधिहरुको प्रयोग गरी वनको आधारविन्दुको ऐतिहासिक अनुमान गर्न सक्दछन् ।

वनको आधारविन्दु आंकलनका लागि चरणवद्ध अवधारणाले मुख्य रुपमा तीन वटा चरणहरु सुझाएको छ : (१) प्रथम चरणमा ऐतिहासिक रुपमा उपलब्ध तथ्यांकको आधारमा सामान्य आंकलन गरी वनको आधारविन्दु अनुमान गर्ने, (२)

दोस्रो चरणमा देश सुहाउँदो हुनेगरी विगतदेखि चल्दै आएको अनुमान पद्धति तथा समायोजनका लागि अधिक गहन राष्ट्रिय तथ्यांकमा आधारित भई वनको आधारविन्दुलाई प्रगतिशिल रुपमा अद्यावधिक गर्ने, र (३) तेस्रो चरणमा अन्तत्वगत्वा वन विनाश र क्षयीकरणका कारक तत्वगत जानकारीहरु प्राप्त गर्न सघाउने गरी र धेरै स्पष्ट रुपमा सबै तथ्यांकहरु देखिने गरी वनको आधारविन्दु तयार गर्ने । यी चरणहरुले वनको आधारविन्दु आंकलन गर्ने प्रक्रियाहरुको कार्यविधिगत गहनता (जस्तै : कार्यविधिगत तहहरु) समेत संकेत गरेको हुन्छ । देशहरुले जति विश्वसनीय तथ्यांकहरुको उपयोग गर्दछन्, सोही अनुपातमा उच्च किसिमको मापन विधिका तहहरु हासिल गर्न सक्दछन् ।

माथि उल्लिखित अवधारणाका आधारमा नेपालले ऐतिहासिक औसत आंकलनका निमित्त सन् १९९९ र २०११ का बीचको अवधिलाई मध्यनजर गर्दै सन् २०१३ मा तराई भू-परिधि क्षेत्र (Terai Arc Landscapes) का लागि एउटा निश्चित् भू-परिधि तहमा वनको आधारविन्दु आंकलन गरेको थियो । उत्सर्जन न्यूनीकरण कार्यक्रमको परियोजना अवधारणा पत्र तयार गर्ने क्रममा वन कार्वन साझेदारी सहज कार्यक्रमको मापदण्ड पुरा गर्ने उद्देश्यले यो भू-परिधि तहमा वनको आधारविन्दु तयार गरिएको थियो । नेपालले ऐतिहासिक औसत आंकलनका लागि सन् २००० देखि २०१० बीचको अवधिलाई आधार वर्ष मानी राष्ट्रिय तहमा नै वनको आधारविन्दु तयार गरेको छ । राष्ट्रिय तहमा वनको आधारविन्दु तयार गर्नुको उद्देश्य यस्तो आधारविन्दुलाई जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी संयुक्त राष्टसंघीय प्रारुप महासन्धिको सचिवालय समक्ष पेश गर्नु रहेको थियो, जसका आधारमा नेपाल रेडप्लसमा सहभागी हुनुको आसय स्पष्ट रुपमाप्रदर्शन हुन सक्दछ । विभिन्न क्रियाकपालहरु, कार्वन सञ्चितिका क्षेत्रहरु (Carbon pools) र आंकलन गरिएका हरितगृह ग्याँसहरुका दृष्टिकोणले भू-परिधि तहमा आंकलन गरिएको वनको आधारविन्दु र राष्ट्रिय तहमा तयार गरिएको वनको आधारविन्दुका बीचमा तालमेल रहेको छ । भू-परिधि तह र राष्ट्रिय तहमा वनको आधारविन्दु तयार गर्दा तीन वटा रेडप्लस क्रियाकलापहरु (वन विनाश, वन क्षयीकरण र कार्वन सञ्चिति अभिवृद्धि), दुई वटा कार्वन पूल (जमिन माथिको बायोमास र जमिनमुनीको बायोमास) र एउटा ग्याँस (CO_2) आंकलन गरिएको थियो । यद्यपि, यी दुई तहमा आंकलन गरिएका वनको आधारविन्दुहरुका बीचमा केही भिन्नता पनि रहेको छ । भू-परिधि तहमा रहेको वनको आधारविन्दु आंकलन गर्दा ल्याण्डसेट नक्शाहरुका साथै लाइडार (LiDAR) नक्शाहरु र तराई भू-परिधिमा उपलब्ध राष्ट्रिय वन स्रोत सर्वेक्षण प्रतिवेदनबाट प्राप्त तथ्यांकहरु पनि प्रयोग गरिएको छ भने राष्ट्रिय तहमा वनको आधारविन्दु तयार गर्दा पूरै देशको लागि तयार गरिएको राष्ट्रिय वन स्रोत सर्वेक्षण (सन् २०१०-२०१४) का तथ्यांकहरु र ल्याण्डसेट नक्शाहरु उपयोग गरिएको थियो । भू-परिधि तहमा रहेको वनको आधारविन्दु आंकलन गर्दा सबै क्रियाकलापहरुको उत्सर्जन फ्याक्टर आंकलनको लागि लाइडार (LiDAR) तथ्यांकहरु उपयोग गरिएको थियो भने राष्ट्रिय तहमा वनको आधारविन्दु तयार गर्दा वन क्षयीकरणको समीक्षाका लागि प्रोक्सी सूचकहरु (Proxy Indicators) उपयोग गरिएको थियो । विभिन्न क्रियाकलापहरुको उत्सर्जक तत्वहरुको आंकलन गर्ने काम उपलब्ध बायोमास तालिका, एलोमेट्रिक इक्वेशन र आइपीसीसी (IPCC) का पूर्वनिर्धारित मानकहरु (Default values) उपयोग गरेर सम्पन्न गरिएको थियो । उपयोग गरिएका तथ्यांकका स्रोतहरु र विधिहरुका आधारमा मापन विधिहरुहरुको हिसावले नेपालको पहिलो राष्ट्रिय स्तरको वनको आधारविन्दु चाँही तह १ र तह २ का बीचमा रहेको छ भन्न सकिन्छ ।

भविष्यमा उपलब्ध हुन सक्ने गहन किसिमको मापन विधिहरुको आधारमा र अधिक विश्वसनीय तथ्यांक स्रोतका आधारमा वनको आधारविन्दुमा थप समायोजन गर्ने कार्यहरु सम्पन्न हुनेछन् । वनको आधारविन्दु सुधारका लागि नेपालले तल उल्लिखित पाँचवटा क्षेत्रहरु पहिचान गरेको छ :

- बाँकी वनमा रहेको वन कार्वन सञ्चिति अभिवृद्धि सम्बन्धी क्रियाकलापहरुलाई पनि समावेश गर्ने । यसो गर्नाले देशमा समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन कार्यक्रमका माध्यमबाट वन व्यवस्थापनमा गरिएको सुधारका उपलब्धिहरुलाई नेपालको प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्न पाइने हुन्छ ।
- चरीचरणबाट हुने वन क्षयीकरणलाई कम खर्चिलो प्रत्यक्ष मापन विधि अवलम्बन गरी मापन गर्ने र चरिचरण तथा पशुपालन व्यवस्थापनबाट हुने वन क्षयीकरणको अप्रत्यक्ष मूल्यांकन गर्ने विधिलाई विस्थापित गर्ने । यसले तालमेल हुने खालको र प्रयाप्त मात्रामा सही अनुगमनका लागि मार्ग प्रदान गर्नेछ ।
- दाउरा संकलनबाट हुने वन क्षयीकरणलाई कम खर्चिलो प्रत्यक्ष मापन विधि अवलम्बन गरी मापन गर्ने र दाउरा संकलनबाट हुने वन क्षयीकरणको अप्रत्यक्ष मूल्यांकन गर्ने विधिलाई विस्थापित गर्ने । यसले तालमेल हुने खालको र प्रयाप्त मात्रामा सही अनुगमनका लागि मार्ग प्रदान गर्नेछ ।
- वनको आधारविन्दुमा गरिएको वनको परिभाषा भित्र वनका सा-साना क्षेत्रहरु समेत पर्नेगरी गणना गर्नको निमित्त प्रयाप्त सत्यता (Accuracy) का साथ र किफायती रुपमा वन क्षयीकरण भएका वा वन पुनरोपण गरिएका स-साना स्तरका वनहरु पनि समावेश गर्ने ।
- दाउरा संकलन र चरीचरणबाट हुने क्षयीकरणका अतिरिक्त वन क्षयीकरणका कारक तत्वका हिसावले हुने अन्य क्षयीकरणको आंकलन पनि समावेश गर्ने ।

७.२ विद्यमान तथ्यांक स्रोतहरु (Data Sets)

नेपालमा भू-उपयोग परिवर्तन र वनले ओगटेको क्षेत्रको विश्लेषणका लागि वास्तविक र विश्वसनीय जानकारीहरुको उपलब्धता नहुनु एउटा महत्वपूर्ण चुनौती हो । भू-स्रोत मापन परियोजना (१९७६-१९८४) बाट उपलब्ध तथ्यांक र तत्कालिन वन अनुसनधान तथा सर्वेक्षण विभागको वन स्रोत मापन परियोजना (२०१०-२०१४) बाट प्राप्त राष्ट्रिय वन सर्वेक्षणको तथ्यांक नै हालसम्म उपलब्ध वृहत्तर तथ्यांकहरु हुन ।वन अनुसनधान तथा प्रशिक्षण केन्द्रले सन् २०१५ मा सबै किसिमका वनका प्रकार, भौगोलिक क्षेत्र र विकास क्षेत्रगत रुपमा उपलब्ध प्रजातिगत वृद्धि मौज्दात तथा बायोमास र कार्वन सञ्चिति (जमिन माथि र जमिन मुनि) सहितको प्रतिवेदन प्रकाशन गरेको थियो । वनको बायोमास नक्शा उत्पादनका लागि वन स्रोत सर्वेक्षण परियोजनाले स्थालगत स्रोत मापन विधि र लाइडारको सहयोगमा आधारित बहुस्रोत कार्यक्रम (LiDAR-Assisted Multi-source Program - LAMP) जस्ता दूर सम्बेदन प्रविधिहरु प्रयोग गरिएको थियो । यी तथ्यांकहरु तराई भू-परिधि क्षेत्रका १२ वटा जिल्ला समेटेर तयार गरिएको वनको आधारविन्दु तयार गर्दा कार्यक्रमहरुको तथ्यांक आंकलनका लागि पनि उपयोग गरिएको थियो ।

माथि उल्लेख गरिए अनुसार सन् २०००-२०१० को अवधिको औसतका आधारमा राष्ट्रिय तहमा वनको आधारविन्दु आंकलन गरिएको छ । राष्ट्रिय तहमा वनको आधारविन्दु आंकलन गर्ने प्रक्रियामा वन स्रोत सर्वेक्षण (२०१०-२०१४) का तथ्यांकहरु र सन् १९८६ देखि सन् २०१० को अवधिमा गरिएका स्रोत सर्वेक्षणबाट उपलब्ध तथ्यांकहरुलाई पनि उपयोग गरिएको थियो । तथापि, राष्ट्रिय तहमा वनको आधारविन्दु आंकलन गर्दा उच्च मूल्यका कारण भविष्यमा पहुँच पाउन र उपयोग गर्न समेत कठिनाई हुने भएकोले लाइडर तथ्यांक उपयोग गरिएको थिएन । त्यसैले राष्ट्रिय तहमा वनको आधारविन्दु आंकलन गर्दा निशुल्क रुपमा उपलब्ध हुने लेण्डसेट नक्शाहरु उपयोग गरिएको थियो, यसको अर्थ नेपाल ल्याण्डसेट तथ्यांकमा मात्र भर पर्नेछ भन्ने चाँही होइन । भविष्यमा केही अन्य तथ्यांक स्रोतहरु (नक्शाहरु र स्रोत सर्वेक्षणबाट उपलब्ध तथ्यांकहरु) उपयोग गर्न सकिनेछ र यस क्रममा धेरै विश्वसनीय र प्रभावकारी तथ्यांक स्रोतहरु उपलब्ध हुने छन् । किनकी, जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी संयुक्त राष्टसंघीय प्रारुप महासन्धि अन्तर्गतको मापन विधिसम्बन्धी प्रारुपले चरणवद्ध अवधारणालाई मान्यता प्रदान गरेको हुनाले देशहरुले उपलब्ध तथ्यांकका आधारमा वनको आधारविन्दु विकास गरी त्यसमा क्रमशः सुधार, अद्यावधिक र निखार गर्ने काम गर्न सक्दछन् । समयको अन्तरालमा उपलब्ध अतिरिक्त कार्वन पुलहरुको आंकलन गर्न र वनको आधारविन्दुलाई सही तथ्यांक र सुधार गरिएको मापन विधिका आधारमा निखार दिन सक्दछन् ।

८ राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणाली

८.१ राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको निर्धारण

वनको क्षेत्रफल परिवर्तन, वन कार्वन सञ्चिति, मानवजन्य क्रियाकलापका कारण वनबाट हुने उत्सर्जन र त्यस्तो उत्सर्जन फिर्ताको मापन, प्रतिवेदन तयारी र प्रमाणीकरणको निमित्त उपयुक्त हुने, समयको अन्तरालमा तालमेल खाने र उपलब्ध गराउने तथ्यांक र जानकारीहरु पारदर्शी हुने गरी जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी संयुक्त राष्टसंघीय प्रारुप महासन्धिका पक्षराष्ट्रहरुको सम्मेलनका निर्णयसँग तालमेल खानेगरी राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणाली (National Forest Monitoring Systems -NFMS) को ढाँचा तय गरिनेछ। यस्तो प्रणालीले रेडप्लस रणनीतिहरुको विकल्पका बारेमा निर्णय लिनका लागि सहयोग पुर्‍याउने छ भने सरकारी निकाय, गैरसरकारी क्षेत्र, अनुसन्धान संस्थाहरु, अन्य सम्बन्धित संस्था र सर्वसाधारणलाई सूचना प्रदान गर्न सघाउने छ।
उत्सर्जन र उत्सर्जन फिर्ता मापनको लागि प्राविधिक अवधारणासँग घनिष्ट रुपमा सम्बन्धित हुनेगरी अनुगमन प्रणालीको ढाँचा निर्धारण गरिनेछ र यस्तो प्रणाली समयको अन्तरालमा वन कार्वनमा आएको परिवर्तन अनुगमनका लागि पनि निर्धारण गरिने छ। राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको विकास र यसमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने कार्य वन स्रोत सर्वेक्षण गर्ने क्रियाकलापहरु, रेडप्लसको तयारी गर्ने कार्यहरु र तराई भू-परिधि क्षेत्रका लागि उत्सर्जन न्यूनीकरण कार्यक्रम जस्ता परीक्षण क्रियाकलापहरुबाट प्राप्त सिकाई र अनुभवमा आधारित हुनेछ।

नेपाल स्थानिय रुपमा उपलब्ध हुने स्पष्ट किसिमको कार्यक्रमिक तथ्यांक र वनको स्तर अनुसारको तहमा हुने उत्सर्जन तत्वहरु आंकलन गर्नेतर्फ अगाडि बढ्ने छ। उत्सर्जन तत्वहरु आंकलनको विश्वसनियतामा सुधार

गरिनेछ र उपयुक्त तालिमहरुको माध्यमबाट क्षमतमा रहेको विद्यमान कमीकमजोरी सम्बोधन गरिनेछ। वन अनुसनधान तथा प्रशिक्षण केन्द्रमा एमआरभी प्रणाली अन्तर्गत तथ्यांक व्यवस्थापन र मापन तथा अनुगमनको सुशासन, पारदर्शिता, दक्षता र प्रभावकारिता सुनिश्चित गर्नका निमित्त रेड कार्यसमूहको समग्र मार्गदर्शन अन्तर्गत रही राष्ट्रिय एमआरभी प्रणाली निम्न कार्यहरुका लागि जवाफदेही हुनेछ :

(१) वन विनाश र क्षयीकरण तथा कार्वन अभिवृद्धि अनुगमनका लागि आवधिक रुपमा वनको आंकलन गर्ने।
(२) राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको ढाँचा निर्धारण, नियमन र कार्यान्वयन गर्ने।
(३) प्रत्येक प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई एउटा एकल क्षेत्रको रुपमा निर्धारण गरी उत्सर्जनको दोहोरो गणना हुनबाट रोक्ने र स्थानीय स्तरमा जानकारी संकलन गर्ने कार्यमा समन्वय गराउने।
(४) राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीबाट प्राप्त भएका उपलब्धिहरुलाई वेबसाइट मार्फत प्रचारप्रसार गर्ने।
(५) प्रदेशिक, स्थानीय र सामुदायिक तहमा अनुगमनसम्बन्धी संस्थागत संरचना बनाउन सहयोग गर्ने, क्षमता विकास गर्ने र प्राविधिक मार्गदर्शन प्रदान गर्ने।

८.२ राष्ट्रिय वनको तथ्यांक व्यवस्थापन र राष्ट्रिय वन सूचना प्रणाली

जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी संयुक्त राष्टसंघीय प्रारुप महासन्धिका पक्ष राष्ट्रहरुको १९ औं सम्मेलनले राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीका लागि विभिन्न ढाँचाहरु प्रदान गरेको छ, जस अनुसार यस्तो प्रणाली उपयुक्त भएसम्म विद्यमान प्रणालीमा आधारित हुनुपर्ने, सबै प्रकारका वनहरुको आंकलन गर्न सक्षम भएको हुनुपर्ने, सुधारका निमित्त तयार हुनेगरी लचक किसिमको हुनुपर्ने र चरणगत अवधारणा प्रतिविम्बित भएको हुनुपर्ने हुन्छ। वन अनुसनधान तथा प्रशिक्षण केन्द्रले जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी संयुक्त राष्टसंघीय प्रारुप महासन्धिको मार्गदर्शनसँग तालमेल हुनेगरी एउटा खुल्ला स्रोतमा आधारित वन सूचना प्रणाली विकास गरेको छ। यस्तो प्रणालीले वन स्रोत सर्वेक्षणबाट प्राप्त तथ्यांक र स्थानीय तथ्यांकहरुको व्यवस्थापनका लागि सहयोग गर्दछ। यसका अतिरिक्त तथ्यांक प्रवाह गर्नका लागि यो एउटा स्तरीय मञ्च हो, यद्यपि आरम्भमा यो प्रणाली वन स्रोत सर्वेक्षणको व्यवस्थापनका लागि मात्र तर्जुमा गरिएको थियो। उच्च स्तरको डाटावेश संरचना, मोड्यूलहरु (Modules) र उपभोक्ताले हेर्न चाहने किसिमको संरचना सहित स्थायी नमूना प्लटहरुको नियमित रुपमा अनुगमन गर्न सक्ने बनाउनको लागि यस प्रणालीको हैसियत सुधार गरिनेछ। रेडप्लसका लागि उपयोगी हुनेगरी राष्ट्रिय वनको तथ्यांक र राष्ट्रिय वन अनुगमन प्रणालीको वेवसाईटमा आधारित तथ्यांक विकास, व्यवस्थापन र अद्यावधिक गर्ने परिलक्ष्य सहित राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्रले पनि काम गरिरहेको छ।

वन स्रोत, वन व्यवस्थापन, वन कार्वन सञ्चिति, वन उपभोक्ता समूह र रेडप्लस क्रियाकलापहरुको अनुगमनका लागि राष्ट्रिय वनको तथ्यांक र राष्ट्रिय वन सूचना प्रणालीले निश्चित विधिहरु प्रदान गर्नुका साथै विद्यमान डाटावेशबाट तथ्यांकहरुलाई एकीकृत गर्नको लागि एउटा आधार प्रदान गर्दछ। संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तह तथा वन व्यवस्थापन एकाईमा क्रियाशील पक्षहरु र समुदायमा आधारित अनुगमन प्रणालीबाट समेत गरी विभिन्न किसिमका सरकारी र गैरसरकारी स्रोतहरुबाट तथ्यांकहरुको सिर्जना गर्नुपर्नेछ।

राष्ट्रिय वनको तथ्यांक र राष्ट्रिय वन सूचना प्रणाली अन्तर्गत समेटिने विषयहरु अन्तर्गत वनका प्रकारहरु, वन कार्वनको सञ्चिति, वन व्यवस्थापन योजना तथा कार्यक्रमहरु, वनका उपभोक्ता र लाभग्राहीहरु, दूर सम्वेदनशील विधिहरु, भू-उपयोग तथा भू-उपयोग परिवर्तन र वन (Land use, Land-use Change, and Forestry - LULUCF), रेडप्लस सम्बन्धी क्रियाकलापहरु र यसका सामाजिक र वातावरणीय मापदण्डका सूचकहरुको अनुगमनको अवस्था आदि रहने छन्।
राष्ट्रिय वन सूचना प्रणाली छलफल गर्न र सिक्न सकिने गरी उपभोक्ता-मैत्री प्रणालीमा आधारित हुनेछ, जसले गर्दा यसको उपयोगका लागि सूचना प्रविधिमा आधारित उच्च दक्षता आवश्यक नपर्ने हुन सक्छ। इन्टरनेटका माध्यमबाट यस्तो प्रणालीमा सर्वसाधारणको पहुँच हुनेछ। सम्बन्धित सरोकारवालाहरुसँग तथ्यांक तथा जानकारीहरु आदान प्रदान गर्न, सूचनाहरुलाई अद्यावधिक गर्न र सजिलै पहुँच पाउनका लागि वेवमा आधारित सूचना प्रणालीलाई सवल बनाइने छ।

राष्ट्रिय वन सूचना प्रणालीलाई एउटा व्यापक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको रुपमा तयार गरिनेछ र यस अन्तर्गत (१) तथ्यांक प्राप्तिका लागि छलफल गर्ने तरिका र यो प्रणाली व्यवस्थापकले पालना गर्नुपर्ने विधि तथा नियमहरु, (२) राष्ट्रिय वनको तथ्यांकबाट नक्शाहरु तथा जानकारीहरु र अन्य सान्दर्भिक तथ्य तथ्यांकहरु, (३) यी तथ्य तथ्यांक, विश्लेषण, संश्लेषण, तालिकीकरण र अन्य विषयगत विधि तथा तौरतरिकाहरु बीच र एक आपसमा अन्तरसम्बन्ध जस्ता विषयहरु रहनेछन्। राष्ट्रिय वन सूचना प्रणालीमा तथ्यांकको खोजविन र प्रतिवेदन तयारी, जीआइएस विश्लेषण र नक्शांकनका लागि उपभोक्तामैत्री चित्रात्मक विवरणहरु र निर्णय गर्न सघाउने विषय सम्बन्धी तरिकाहरु समावेश गरिनेछ। जीआइएसका विषयहरु अन्तर्गत गुणस्तरयुक्त वेश

नक्शाहरु र यसको उपयोगका तरिकाहरु समावेश हुनेछन् ।

राष्ट्रिय वन सूचना प्रणाली प्रयाप्त स्थान, निरन्तर उर्जा आपूर्ति, तीव्र गतिको इन्टरनेट जडान, सुरक्षा र प्राविधिक सहयोग सहितको सरकारी एकीकृततथ्यांक केन्द्र (Government Integrated Data Centre - GIDC) मा आधारित भई एउटा समर्पित किसिमको वेब प्रणालीको सर्भर (क्भचखभच) का माध्यमबाट सञ्चालित हुनेगरी तैनाथ अवस्थामा रहने छ । यसका लागि राष्ट्रिय सूचना तथा प्रविधि केन्द्रमा एउटा भरपर्दो सर्भर प्रणाली स्थापना गरिनेछ ।

राष्ट्रिय वनको तथ्यांक र राष्ट्रिय वन सूचना प्रणालीका बारेमा रेड कार्यान्वयन केन्द्रद्वारा गरिएको अध्ययनका आधारमा राष्ट्रिय वन सूचना प्रणालीको गुणस्तरीय रुपमा सञ्चालन गर्ने विधि र संस्थागत समन्वयका लागि मार्गदर्शनहरुको विकास गरिसकेको छ । यो अध्ययनले उक्त प्रणालीको उपयोग र दिगोपनाको सुनिश्चितताका लागि मानव स्रोत, कम्प्यूटर हार्डवेर तथा सफ्टवेर जस्ता कुराहरु र संस्थागत रुपमा उक्त प्रणाली सञ्चालन गर्न आवश्यक पर्ने विभिन्न सुझावहरु दिएको थियो । उक्त अध्ययनले राष्ट्रिय तहदेखि स्थानीय तहसम्म राष्ट्रिय वन सूचना प्रणालीको सञ्चालन, मर्मत सम्भार र प्रशासनमा संलग्न हुने सरकारी कर्मचारीहरुलाई लक्षित गरी विभिन्न तालिम र क्षमता अभिवृद्धिका क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न सिफारिस गरेको छ । रेडप्लसको विकास र कार्यान्वयनका क्रममा रेड कार्यान्वयन केन्द्रले उक्त सिफारिस गरिएका तालिम तथा क्षमता विकासका क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्नेछ ।

© Srijana Shrestha

९ रणनीति कार्यान्वयनका लागि वित्तीय स्रोत

यस रणनीतिको विभिन्न खण्डमा प्रस्ताव गरिएका क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पर्ने आर्थिक स्रोत विभिन्न क्षेत्रबाट जुटाइनेछ । यस्तो वित्तीय स्रोत नेपाल सरकारको नियमित बजेट, वन कार्बन साझेदारी सहज कार्यक्रम जलवायु लगानी कोष अन्तर्गतको वन लगानी कार्यक्रम हरित जलवायु कोष र अन्य विभिन्न बहुपक्षीय र द्वीपक्षीय सहयोगबाट प्राप्त हुने स्रोतहरु समावेश हुनेछन् ।

१० रणनीति कार्यान्वयन चरणहरु

राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको कार्यान्वयनका क्रममा पहिलो पाँच वर्षको लागि देहाय बमोजिमका कदमहरु पहिचान गरिएका छन्। सन् २०२० मा यो रणनीतिको पुनरावलोकन गर्ने क्रममा त्यसपछिको चरणका लागि आवश्यक कदमहरु पहिचान गरिने छन् :

तालिका ४ : रणनीति कार्यान्वयनका आगामी कदमहरु

क.स	कार्यहरु	प्रथम वर्ष (२०१८)	दोस्रो वर्ष (२०१९)	तेस्रो वर्ष (२०२०)	चौथो वर्ष (२०२१)	पाँचौ वर्ष (२०२२)
१	राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको स्वीकृति गर्ने					
२	रेडप्लस रणनीतिको अनुगमन र मूल्यांकन गर्ने प्रारुप तयारी गर्ने ।					
३	विस्तृत कार्ययोजना र बजेटसहित रणनीति कार्यान्वयन योजना तर्जुमा गर्ने ।					
४	रेड कार्यान्वयन केन्द्रलाई राष्ट्रिय रेडप्लस केन्द्रको रुपमा रुपान्तरण गर्ने ।					
५	रेडप्लसको वित्तीय स्रोत व्यवस्थापन संयन्त्र र लाभको बाँडफाँड योजना तर्जुमा गर्ने ।					
६	रेडप्लस रणनीतिसँग सामञ्जस्यता कायम गर्नेगरी सामाजिक र वातावरणीय रणनीतिक मूल्यांकन तथा अन्य सुरक्षा मापदण्डलाई अद्यावधिक गर्ने ।					
७.	रेडप्लसमा अधिकार सुरक्षाको सूचना प्रणाली स्थापना गर्ने ।					
८	विभिन्न भू-परिधि तह वा क्षेत्रहरुका लागि उत्सर्जन न्यूनीकरण कार्यक्रमका परियोजनाहरु विकास गर्ने ।					
९	नीति तथा कानूनहरु अद्यावधिक गरी सामञ्जस्यता कायम गर्ने ।					
१०	अध्ययन, अनुसन्धान र ज्ञानको सिर्जना र व्यवस्थापन गर्ने ।					
११	स्थानीय समुदाय र सबै सरोकारवालाहरु बीच रेडप्लसको बारेमा सचेतना अभिवृद्धि र क्षमता विकास गर्ने ।					
१२	रेडप्लस कार्यान्वयन, सुरक्षा मापदण्डको कार्यान्वयन, गुनासो सुनुवाई आदिका लागि संस्थागत व्यवस्था र मानवीय स्रोतको व्यवस्था गर्ने ।					
१३	मापन, अनुगमन, प्रतिवेदन तयारी र प्रमाणीकरण प्रणाली, राष्ट्रिय वन सूचना प्रणाली र अधिकार सुरक्षा सूचना प्रणालीको स्थापना गर्ने ।					
१५	विभिन्न क्षेत्र र सरोकारवालाहरुसँग नियमित समन्वय, सहकार्य र सञ्चार सम्बन्ध कायम राख्ने ।					
१५	राष्ट्रिय रेडप्लस रणनीतिको समीक्षा र पुनरावलोकन गर्ने ।					

सन्दर्भ सामाग्री

DFRS, (1999). Forest Resources of Nepal (1987-1998). Ministry of Forests and Soil Conservation, Department of Forest Research and Survey, Babarmahal.

DFRS, (2014). Chure Forests of Nepal. Forest Resource Assessment Nepal Project/Department of Forest Research and Survey. Babarmahal, Kathmandu, Nepal.

DFRS, (2015). State of Nepal's Forests. Forest Resource Assessment (FRA) Nepal, Department of Forest Research and Survey (DFRS). Kathmandu, Nepal.

DFRS, (2015a). Middle Mountains Forests of Nepal. Forest Resource Assessment (FRA) Nepal, Department of Forest Research and Survey (DFRS). Kathmandu, Nepal.

DFRS, (2015b). High Mountains and High Himal Forests of Nepal. Forest Resource Assessment (FRA) Nepal, Department of Forest Research and Survey (DFRS). Kathmandu, Nepal.

LRMP, (1986). Land System Report, Land Resource Mapping Project: Kenting Earth Science, Canada.

MFSC, (2010). Nepal’s Readiness Preparation Proposal: REDD 2010-2013. Ministry of Forests and Soil Conservation (MFSC), Kathmandu, Nepal

MPFS, (1988). Master Plan for Forestry Sector-Main Report, Ministry of Forests and Soil Conservation, Singhdarbar, Kathmandu.

WECS, (2010). Energy Sector Synopsis Report 2010. Water and Energy Commission Secretariat, Kathmandu, Nepal